

Амерички Институт
за
Балканска Питања

Проф. ЛАЗО М. КОСТИЋ

ЋИРИЛИЦА И СРПСТВО

КУЛТУРНО-ПОЛИТИЧКА
СТУДИЈА

Свеска II

УГРОЖАВАЊЕ ЋИРИЛИЦЕ
И ЊЕНА ОДБРАНА

Чикаго 1960

Published by
THE AMERICAN INSTITUTE
FOR BALKAN AFFAIRS
1525 W. Diversey Parkway,
Chicago 14, Illinois.

САДРЖАЈ

	Страна
Предговор.....	4
I. Забрањивање и гоњење ћирилице од стране Хрвата.....	7
II. Запостављање и потискивање ћирилице у данашњој Југославији.....	29
III. Занемаривање и напуштање ћирилице од стране слободних Срба.....	73
IV. Како су наши стари бранили своје отечествено писмо.....	92
А) Одбрана угрожене ћирилице у Карловачкој Митрополији (пре «Нагодбе»).....	93
Б) Борба босанско-херцеговачких Срба за своје писмо.....	105
В) Последње године и Срби у Југославији почињу да се буне против наметања њима туђег писма.....	114
V. Предлози за усвајање једног заједничког српско-хрватског писма.....	119

ПРЕДГОВОР

У низу националних проблема пред којима Срби данас стоје и који их муче и разапињу, налази се и проблем њихове азбуке. Парадоксално али истинито да скоро хиљаду година после искључиве и Богуугодне употребе тога освештаног писма Срби морају да га понова преузимају и бране ако желе да сачувају саму своју народност. Јер то њихово национално добро, тај њихов народни символ и сапатник, данас је угроженији него икад раније.

Имала је српска ћирилица и теже моменте у новијој историји, то је тачно. Али је тада и изглед да ће се тешкоће пребродити био далеко повољнији и нада на њено одржање далеко реалнија.

Данас се српска ћирилица систематски отстрањује, одбацује, сузбија, омаловажава, презире. Национални кругови у земљи су беспомоћни да нешто против тога предузму; ми у слободном свету више помажемо акцију српских непријатеља у том правцу, него што је паралишемо. И дезоријентираност влада на овом «сектору», и апатија, и резигнираност. Многи од нас несвесно, а неки ваљда и свесно, помажу те паклене планове наших непријатеља.

Што онда? Потребна је акција, то је несумњиво. Из апатије и дремежа, из јавашлука и фаталистичког очекивања спаса, морамо се тргнути. Потребно је отрежњење, размрданост, анимирање.

То се може засад чинити само публицистички: указивати на националну важност нашег отачественог писма и на опасности које му прете. Приказивати те опасности у прошлости и начин на које су сусретане и сузбијане. Да примери надраже и одухове!

Ето, то је циљ овог дела. Писац је прикупљао материјал годинама, и овај што се сад објављује публикован је добрим делом у часопису «Тамо Далеко». Он се био споразумео са редакторима и издавачима да се сачува слог и после објављивања у часопису, да би се евентуално могао употребити за посебну публикацију.

То је и учињено. Међутим, у току године и више дана колико часопис излази, пронађено је још нешто материјала и документације за које је писац сматрао да би дело само употпунили и садржајно побољшали. Зато је у

првобитан текст унео неке допуне, тако да је овај нарастао за једну петину до једне четвртине. Било је накнадног материјала далеко више, али се није могао сав употребити. Нарочито је писац одустао да понавља истоветне или чак сличне примере запостављања и одбацивања ћирилице у данашњој Југославији. Нашао је још онолико примера колико их је навео првобитно. Али они само потврђују оно што је већ истакнуто, а не доказују ништа ново. Ту се мора учинити извесно ограничење, јер би иначе обим књигама ишао у бесконачност.

Цела студија не може да изађе одједном, јер је материјала и онако много, и јер овеће књиге веома тешко налазе прођу. Зато је решено да се изда у свескама. Ових може бити две или три. За потпуно обухватање проблема у свим видовима биле би потребне три свеске овог обима.

Сад се издаје друга а не прва свеска. То има свог посебног разлога (не само техничког): она је најактуелнија и национално-политички најзначајнија. Она садржи главне аргументе у борби за одржање српског писма, пружа јавности најважнија оруђа у тој борби.

Остале би свеске биле више теоретског значаја. У првој би се изнео историјат српске ћирилице и њене особине. У трећој њена повезаност са Српством кроз векове, приврженост Срба њој, итсл. Ту би се, на крају, изнело шта бисмо ми све изгубили ако нас присиле да напустимо своје стародревно писмо. Можда би та свеска садржавала још и допуне првих двају ако се у међувремену нађе нешто такво. И нове околности у њеној судбини ту би биле приказане. Јер између сваке нове свеске мораће да прође рок од најмање две године. Тежи је проблем наћи паре за издавање књиге него обрада материјала.

Иако би све свеске заједно проблематику сасвим исцрпле и дело потпуно заокружиле, ипак ће свака свеска за себе претстављати целину. Нарочито то важи за ову другу свеску. Она је и логична и садржајна целина; може се самостално и читати и користити. Кад не би ни изашле остале две свеске, ова може да корисно послужи постављеном циљу и да произведе своје дејство *Deo iuvante* (ако јој Бог буде у помоћи).

За издавање ове свеске имају искључиву заслугу моји драги колеге проф. Станко Драгосављевић и д-р Урош Станковић. Без њихових настојања никад овај рад не би угледао света. Ја им зато изражавам и овом приликом јавно признање и захвалност. По њиховој жељи су две-три реченице у првобитном тексту, штампаном у часопису, измењене, не по мојој иницијативи.

Ветинген (Швајцарска) 1960 г.

Л. М. Костић

ЗАБРАЊИВАЊЕ И ГОЊЕЊЕ ЋИРИЛИЦЕ ОД СТРАНЕ ХРВАТА

I.

После губитка своје самосталне државе Српски народ је изложен био разним патњама и вексацијама. Но под Турцима то су биле махом физичке муке којима је Српски народ био подвргнут. Он је физички гоњен и привредно искоришћаван до исцеђења. Али морално и културно победник га није молестирао.

Његове патње ове врсте настају тек кад је дошао у додир са Западом, нарочито пак са Хрватским народом. Тада су тек угрожени: име његово, вера, празници одн. светитељи које штује и писмо којим се служи. А све је то имало један једини циљ: његово однарођавање, губитак његове националне посебности и индивидуалности, нестанак његов као посебног народа.

У том погледу Хрвати предњаче свим народима и свим властима са којима су Срби имали везе. Они предњаче у моралном ниподаштавању и негирању Српства да би првом згодном приликом која им се пружила (1941—1945) предњачили и у физичким зверствима.

Но сад ћемо се задржати на односу Хрвата према ћирилици као српском писму.

Пре свега треба рећи да њена екзистенција није довођена била у питање у Турској, где је огромна већина Срба живела. Напротив, појава дотле скоро невиђена: Победник, Азијат, употребљава српско писмо заједно са српским језиком у додиру са својим словенским (Дубровник), па чак и несловенским суседима (Влашка, Маџарска, итд.). Никад ниједном Турчину није напамет пало да ћирилицу забрањује или укида. Бегови босански служили су се њом као јединим писмом и звали су га беговско писмо, или «Стара Србија».

Под Млецима је такође било Срба. Били су и преци писца ових редова. Никад Млечани нису ћирилицу забрањивали. Напротив, тамо су штампане српске књиге. Тамо је била друга српска штампарија по реду, а и за прву, Макаријеву, одн. Ђурђа Црнојевића, они су дали образац и матрице (према наводима Ватрослава Јагића). Сам Макарије и један Дубровчанин (Бонис де Бонинис) тада су у Млецима обављали штампарски занат (Јагић, литература

под 1). Много деценија и векова потом излазиле су у Млецима књиге ћирилицом штампане, српско-словенским језиком.

И Ватикан их је штампао, истина због пропаганде, да би лакше придобио за католицизам православне Србе, али није ћирилицу укидао већ искоришћавао.

У Бечу су с времена на време вршени покушаји избацивања ћирилице из јавног живота кроз векове, али они нису никад до краја спровођени. То ће бити изнето на другом месту. А питање је ко је иза њих стојао. Можда опет Хрвати. Пешта је била према ћирилици јако толерантна.

Код Хрвата није било ни трага од такве толерантности. Они нису никад гледали ћирилицу пријатним очима откад су се Срби појавили у њиховој околини (као што нису ни њих саме могли да мирно гледају). Али прави прогон ћирилице од стране Хрвата наступио је тек онда кад су они израдили «своје» писмо, тј. кад су прихватили српски књижевни језик као свој и своју латиницу дотерали према чешкој.

Тада су прокламовали начело да не може у једној земљи одн. «држави» бити два народа са истим језиком, да хрватски народ као староседеочки и газдински (Heimenvolk) има да апсорбује српски народ. А како ће се то најлакше извести? Одузимајући Србима све оно што је њихово особено, што их одваја од Хрвата, што их чини нацијом.

Док нису имали свој језик као «писани језик» (они су се вековима служили латинским језиком у школи и администрацији), дотле су и српски језик и његово писмо гледали са презиром, али нису гонили. Али, кад су «створили» «своје» писмо, окомили су се свом жестином на ћирилицу.

Разуме се да то нису чинили увек отворено. Кад су им Срби требали, као нпр. за време Јелачића, овај им се обраћао у ћирилици и ласкао им у њиховом писму. Чим им, пак, нису били више потребни, настајале су грдње тог «влашког» писма и покушаји да се оно сузбије или чак сасвим избаци из јавног саобраћаја, да се «забрани».

II.

Већ сам Људевит Гај, творац хрватског савременог писма и говора, играо је јако дволичну улогу у односу на ћирилицу. Он је аустриске власти молио да му одобре издавање илирских новина и куповање одговарајуће штампарије, да не би Хрвати и Славонци потпали под утицај Срба, да би се сузбио утицај српске књижевности објављене у ћирилици. С друге стране тражио је од Руса «малу» помоћ од неколико милиона рубаља да набави штампарију ћирилицом. Све то потанко описује Љубомир Дурковић-Јакшић у једној својој студији штампаној 1954 (2). Тамо изос. стоји: «Сам он (Гај) претстављао се да је за један књижевни језик, и то онај којим су се служили Срби, који употребљавају ћирилицу». Итд. Тражио је од српске владе слова за своју штампарију, а такође и новац. Све му је то давано у разним приликама. Кад је пак последњи пут, 1850, тражио нека допунска слова из Београда и кад му је било то одобрено, на питање инспектора српске Типографије, одговорио је: «Овог цинцарског дара нити сам тражио нити примио» (Дурковић, страна 122).

Сво његово тобожње заузимање за ћирилицу било је очигледно једна игра са провидним намерама, у служби Беча и католицизма. То су напослетку увидели у Београду. Остало је једно писмо Гарашанина Книћанину из 1852 године, где јавља да га је Гај посетио, «Онај познати апостол хрватскиј... Нико му више овде не верује... Лаже овај човјек много». (Сви детаљи и извори код Дурковића, лит. под 2).

Док је Србима, и у Србији и у Хрватској, требало толико времена да увиде хрватске ујдурме, дотле је то иностранство далеко пре уочило било. У том погледу интересантна је следећа вест.

У једном водећем немачком листу за иностранство из године 1842 (3) говори се и о оснивању «Данице Илирске» и о њеној тежњи за нивелацијом и уједињењем «Илираца». Лист заузима критички став о могућству тога процеса и каже међу осталим: «Још увек се налази подела између западних и источних Хришћана, од којих се први служе латинским а други неком врстом ћирилског писма. Образованим може изгледати лако спајање обе класе, али да ли ће то бити случај и код народа, то је већ друго питање. Даница Илирска

и многи људи са њом заједно изгледа да верују да ће латиница и претежна западно-европска култура у заједници са западно-европском црквом моћи да своју привлачну снагу одрже, и госп. Мозбах говори прилично подругљиво о «љубљеној ћирилској вијугавици» на којој православни словенски народи још инсистирају».

III.

Чим су Хрвати прихватили и афирмирали «своје» писмо, намах су заиста почели доказивати да је оно довољно, једино исправно, једино културно. Свако инзистирање Срба на ћирилици је само акт сепарације, источњаштва, «бицантинизма», «барбарства».

Али то није много помогло. Срби су остајали код свога писма и све се вернији њему показивали. Тада је триумфирала и Вукова реформа, тада су српске народне песме пронеле кроз свет славу Срба, тада никоме Србину није ни на ум падало да се одриче од ма чега специфично српскога.

Али, што Хрвати нису могли да постигну милом, то су покушали да постигну силом чим им се прилика пружила. А прва прилика им се пружила кад су добили «свога» бана, «првога бана пучанина» (тј. неплемића), Ивана Мажуранића. До тада, као и после Мажуранића, били су скоро стално банови племићи маџарски. Изузетак чини донекле бан Јосип Јелачић, који је лично био барон кад је дошао за бана, а после угушења Бечке револуције постао гроф. Но његов отац је био обичан туропољски племић-«шљивар». Да ли је био неки други етнички Хрват међу загребачким бановима, мени није познато. Огромну већину, ако не све, претстављали су маџарски племићи.

Ови нису дозвољавали тако ниске шикане према Србима. Дошао је за бана писац «Смаил-аге Ченгића», Мажуранић, и прокламовао читав низ мера против Срба. Изгледало је да је дошао на власт да само Србе лишава њихових националних ознака и њиховог националног бића.

Треба само видети са каквим одушевљењем говори о њему хрватско-усташки писац Влахо Раић у делу под 19. Тамо каже изос.:

«Након ревизије Нагодбе (1873) именован је баном Иван Мажуранић, који остави трајне и велике резултате своје владавине... Мажуранић уједно

забрани ћирилицу у државној служби и почне сузбијати српску пропаганду». Дакле, молим лепо: Међу трајне и велике резултате владавине првог бана-пучанина спада забрана ћирилице. Види се што Хрватима стално на срцу лежи!

О његовом држању према Србима даје детаљне и аутентичне податке прохрватски писац Д-р Пилар (под псеудонимом фон Сидланд), износећи чак и бројеве одлука банских (8). Мажуранић «бијаше присиљен завести протусрбски правац с обзиром на све изразитије србско роварење у земљи» (стр. 284); «први државник који је ту опасност спознао и знао је најисправније и најуспешније предусрести, бијаше бан-пјесник Иван Мажуранић» (стр. 294); «премда је Мажуранић први изговорио познате и знамените ријечи "Брат је мио које вјере био"... ипак се нашао понуканим поступати против Срба у Хрватској. Он је православнима нађео законито име грчкоизсточњака, издао школски закон по којему не бијаху допуштене србске вјероизповједне школе, а постојеће бјеху затворене;... Мажуранић је забранио употребу србске заставе...» (стр. 244). А пре свега он је сасвим радикално забранио употребу ћирилице из јавног и приватног живота двају «краљевинах». Бановао је од 1873 до 1880. То је црно доба за Србе у Хрватској, које су само светски ратови надвисили.

Велики српски историчар архимандрит Иларион Руварац се једном обазрео на тај хрватски став према ћирилици и писао је 1880 године (18): «Данашњи власници, књижевници и научењаци у тако званој троједној краљевини, и та господа, поцрпавши сву мудрост латинску, мрзе и гоне данас из јавне употребе писмо словенско (кирилицу), рођено писмо старих панонских Словена, ка којима су може бити и житељи између Драве и Саве, данас такозвани "посавски Хрвати" припадали. То је ваљда плод труда приморских правих, коренитих Хрвата».

Његов брат, прота Димитрије Руварац, из чијег дела (9, стр. 122) ово преносимо, додао је са своје стране, апострофирајући Хрвате:

«Данас Ваша узданица, "омладина", налази највећу насладу у томе кад може који натпис, написан кирилицом, замазати блатом, а у самом Загребу још нечим горим. А Ви "опорбењаци" уживате у тако свесној омладини, и

радујете се што је њој милија готика од кирилице. Радујете се уместо да плачете. Ну, имаће кад хрватски народ да плаче што му је данас така омладина».

Кад је и раније, неколико година пре Мажуранића, претресано у Хрватском сабору укидање ћирилице па је чак било саопштено да је она укинута, српска јавност је по целом свету ужасно реагирала.

Један одјек те реакције нека покаже овај допис из Славонског Брода новосадској Застави бр. 123 од 17 октобра 1869 (17):

«.. Глас са Хрватскога сабора да је исти већином гласова ћирилицу у нашем дичном Срему истиснуо, дирнуо је свакога Србина и у овом крају живећег немило. Жалосна им мајка, — зар немадоше што друго претресати и уклањати већ светињу браће своје, и то оне браће без које бити нити живети не могу. Зар не виде да сотим сами себи као слепци пропаст уређују, — зар не знају да је свачија сила за време? Неће зато кекавац Српство упропастити; ћирилица је у Србина била, и бити ће док је света и века као природна словница, па макако се они ”херберговци” надизали и напињали, нит смо се од таквих Хрвата много бољему ни надали. — На част им њихово кекавство; та ни Славонац неће да буде таким Хрватом а камоли Сремац. Данас су исти постали гори нежели и сами Турци, а ово је истина права. Нека се угледају на Сафет-пашу у Сарајеву, који је рекао кад је у Сарајево дошао: србски народ, србски језик, треба да се ћирилицом служи; и то зато што је знао и чуо да је већина народа у Босни источног вероисповедања.

Ко не верује, нека погледи у вилајетске званичне новине «Босна» па ће се одмах уверити, јер поред турског само србски ћирилицом све и сва на јавност издаје.

Ћирилица је била и биће у Србина, то стоји и истина је права, али што ће бити одсада из Хрватске — то идемо да видимо. И ови људи нешто још и о Босни сањаше, — браћо Бошњаци, чујте гласа Хрвата — погледајте на дањашњи мрачни Загреб, што се на срамоту и поругу тамо збори, — пак ћете имати о тим тобожњим Југословенским културтрегерима доста». Требало је да дође после бан Маџар да неправде према Србима исправи.

Али у пракси гоњење ћирилице је продужено, не више законима већ праксом администрације. Тако да се проф. Јагић из туђине жалио и после о «махнитом прогањању ћирилице у свим српско-хрватским земљама». «Од кога је потакнут овај рат против ћирилице, не знам» каже Јагић. (14). Свакако није од Срба.

У својој књизи «Спорни предели Срба и Хрвата», издатој 1957 од Америчког института за балканска питања, ја сам изнео потанко ту праксу гоњења ћирилице у Хрватској и Славонији (стр. 331 до 337), тако да не смем овде исто понављати (због штедње простора).

Само као карактеристику докле је допирала мржња према ћирилици поновићемо нешто другим речима и с новим подацима, случај који се десио после бановања Мажуранића, за време самога Куена Хедерварија. Сабор у Загребу расправљао је једну ствар из чистог аутономног делокруга града Сремске Митровице. Тамо је градско поглаварство решило било да натписе улица троструко обележи: «латиницом, ћирилицом и готицом», јер је град заиста био мешаног становништва. Према попису од 1910, извршеном «по Загребу», било је у граду Митровици тада укупно становника 12.325. Од тога је 8487 пријавило српско-хрватски матерњи језик. Међу њима је било православних 4892, дакле више него половина. Хрвата је могло највише бити 3595. Лица са немачким језиком било је 2267. Заједно са осталим мањинама било их је више него Хрвата (самих Маџара 835). А Хрвати траже да се све ознаке у граду само хрватским писменом обележавају; према Немцима могли би још учинити концесију, према Србима никад. Сабор је том приликом («Високи Сабор», како се морао титулисати) изручио читав цак погрда на Српство а нарочито на његову кирилицу (дело под 9, стр. 116). И овога пута су се највиши и најаутентичнији претставници Хрватског народа згражавали како Влашадија сме да тражи признање свога шизматичког писма, још у «хрватском Сриему»! Ствар дотле невиђена у аналима модерних парламената.

На тзв. «Велеиздајничкој парници» против Адама Прибићевића и другова (њих 53), вођеној у Загребу 1908/1909 на згражење целог културног света, државни тужилац је ставио на терет оптуженим и то да се служе ћирилицом и називају је српским писмом! Каква је то дрскост: употребљавати писмо

својих предака и називати га правим именом! Да није било страшне реакције слободне Европе, јамачно би сва ова лица заглавила и зато што су писала писменима Св. Ћирила и својих предака! Таквог случаја Европа не памти. (Детаљи о оптужници због писма и стручан одговор код српског историка Љубомира Ковачевића, дело под 10, стр. 40 до 47. Вид. и дело под 15, стр. 38).

Кроз цео XIX век и XX до 1918 мазали су све српске натписе у целој Хрватској, и протествовали су маса и појединци на сваку појаву српског писма. То је озлоједило чак тако искреног пријатеља Хрвата какав је био пок. Јован Скерлић. Он је као веома млад човек, крајем прошлог века, управо јуна 1899, учествовао у Загребу на прослави Змајевој. Отуда је објавио два писма у Јанковом часопису «Звезда» од те исте године. У другом чланку под насловом «Плодови шовинизма» он је изос. писао, како преноси А. М. Т. (Томовић?) у Ам. Србобрану негде око 1956 (исечак нема броја, вид. цит. 11): «Код једног дела Хрвата манитости су традиција... За све време док смо били у Загребу, ми смо за њихове листове били ћирилаши, грчкоисточњаци, «Срби», Власи и тако даље! Они су том приликом протествовали како у Загребу смеју излазити српски листови! Као хистеричне жене њих је све раздраживало: зашто је ћирилица на некојим зградама, како смеју кроз варош ићи колица са натписом «Српска штампарија»! Сама демонстрација је била једна саблазан. Образовани људи су се дотле срозали, да нападају слабе жене и да се пиљарички бацају јајима. Ако су мислили на кога да пљуну, пљунули су сами себи у лице. То је толико одвратно да већ не личи ни на шта!»

Највећи прогон до 1941 и највећу мржњу доживела је српска ћирилица за време Првог светског рата, нарочито после пада Србије и Црне Горе, кад је изгледало да је све српско пропало за вазда. Тада су наши највећи народни непријатељи успели да се ћирилица забрани чак и у окупираној Србији и окупираној Црној Гори, да јој нигде више трага не буде.

То је баш доба које ја нарочито памтим, кад сам уз пркос те забране све писао ћирилицом, и кад ми је она, као гоњена, највише за срце прирасла.

Сви се ми старији сећамо тога доба, али сам сада ја у стању да донесем овде аутентичан приказ ових прилика, што је једном научном раднику увек крајњи циљ и највиши успех.

Нашао сам у најбољем европском часопису за географију и етнографију, у тзв. Петермановим Саопштењима, у којима је до Првог светског рата важио као један од главних и највиђенијих сарадника проф. Јован Цвијић, нашао сам за време тога рата написан један приказ о забрани ћирилице од професора Градачког универзитета Каиндла. Извесне податке му је давао проф. Матија Мурко, за кога ја стално тврдим да је био огроман србождер, можда једини међу Словенцима. Проф. Каиндл је сав срећан што може јавности да саопшти податке о забрани омрзнуте ћирилице, и ми ћемо велик део његових саопштења директно пренети (5). Само тако се може избећи приговор нелојалног цитирања, и само тако се може рељефно и непристрасно приказати триумф српских непријатеља због нестанка ћирилице. Каиндл изос. пише:

«Источном културном кругу припада такође и чврсто придржавање ћирилице, оног писма које је названо по њеном тобожњем проналазачу, словенском апостоли Ћирилу-Константину (9 век). Она је настала из грчког писма и проширила се надалеко по средњој и источној Европи, али је постепено и више пута губила на терену испред западно-европског утицаја који је растао. Тако су је нарочито Румуни већ напустили и прешли на латинско писмо. Код Руса, Украјинаца, Бугара и Срба још је у употреби. Ипак, код Срба у Аустро-Угарској монархији ћирилица је у последње време претрпела тешке губитке.

У Хрватској се досад учило и ћириловско писмо у школама, с обзиром на јаку српску мањину. Под утицајем држања Срба последњих година уследила је наредба Угарског министарства вера и просвете октобра 1914, по којој се укида настава читања и писања ћириловским писмом за средње школе, стручне школе препарандије и више основне школе у краљевинама Хрватској и Славонији». (Видеће се мало после да то писац погрешно саопштава, да је то била наредба «Хрватско-славонске земаљске владе», јер је питање школства спадало у аутономни делокруг хрватске владе. У Маџарској ћирилица није била никад формално забрањивана, мада су војни цензори,

углавном Хрвати, таква писма одбацивали, тако да нису никад стизала адресату. ЛМК).

Према даљим саопштењима проф. Каиндла, та Наредба је гласила:

«Чланци штампани ћириловским словима у хрватским уџбеницима за речене школе не смеју више да се у будућности износе. Чим залиха садашњих уџбеника буде утрошена, штампаће се нови хрватски уџбеници само у латиници. Писмени хрватски задаци и припреме имају се састављати само у латиници; ћирилица не сме више да се поучава».

Сад писац, Каиндл, продужује са своје стране:

«У Босни и Херцеговини је Влада давно већ сматрала латинско и ћирилско писмо као равноправне, тако да је службени лист (Сарајевски лист) имао у зачељу наслов једног дана латиницом а другог дана ћирилицом, а поједини чланци и notiце наизменично су давани у оба писма. Ти су обзир ишли тако далеко, да су у босанско-херцеговачким средњим школама муслимани и католици добивали сведочанства у латиници а православни у ћирилицу. Али је и ту заједничко Министарство финансија у Бечу, као врховна управна власт, укинула 11 новембра 1915 равноправност ћирилице и латинице. Сва звања и све школе имају унапредак само латинско писмо да употребљавају. Молбе и жалбе су дозвољене и у ћирилицу; само више неће да буду у истом писму отписане. (До тада, морала се свака претставка да реши и одговори у писму на коме је састављена била, ЛМК). У школама се дозвољава ћирилица код наставе веронауке.

У Далмацији је било ћириловско писмо, Србима за љубав, предмет школске наставе, али је ту мало употребљавано. На његово потпуно укидање ради се и овде, тако да се и Далмација једва више може сматрати као предео где се ћирилица шири. Тако је и овде Светски рат, противно намерама Русије, произвео победу западно-европске културе».

То је изашло 1917 године у поменутом часопису. Идуће године исти писац даје неке Допуне одн. исправке. Ту говори о укидању ћирилице у окупираним српским краљевинама, а такође исправља ранији навод да је

наредба у Хрватској потекла од Маџарске заједничке владе. Дословно пише ту проф. Каиндл:

«Поводом сузбијања ћириловског писма латинским треба прво исправити, да је њена забрана у Хрватској проистекла од Одјела за богоштовље и наставу Хрватскославонске владе (13 октобра 1914). Латинско писмо (одн. немачко писмо) је такође уведено у Србији и Црној Гори априла 1916 од стране ц. к. војне управе. Молбе итд. могу такође и у ћирилици да се предају. И Црква може такође да се служи овим писмом. «Београдске Новости» наводе 9 априла 1916, у чланку под насловом «Два културна питања» разлоге ове новотарије:

”Као што су догађаји последњег времена доказали, ћирилица је постала борбено средство руске политике на Балкану. Са пропашћу те политике, мора ћирилица да понова постане оно што је раније била, и да понова заузме оно место одакле је донета, мора бити враћена ономе коме припада, а то је грчкоисточна црква”».

Читаоци су видели из овог триумфалног приказа укидања српске ћирилице и смисао тога укидања и циљ. Видели су ко све иза њега стоји.

Но да би се сасвим побрио набачен претекст страха од руског утицаја, ево два еклатантна доказа: Бугари су били савезници Аустрије и далеко више подложни руском утицају него Срби. Нити су они укинули ћирилицу нити им је то саветовано од Аустријанаца (читај Хрвата).

Друго: Ћирилицом су се служили аустриски Малоруси, одн. Украјинци (званично су звани Рутени). Они су већ два-три века били католици (грко-католици) али су на ћирилици инзистирали и онда као што инзистирају и данас, у самој емиграцији. Далеко је већа опасност била руског утицаја на њих. Њихово писмо је скоро једнако као и руско, Руси су им били најближи суседи и етничка браћа, били су неко време окупирали највећи део Галиције где Рутени живе итд. Па ипак тамо није била укинута ћирилица. Покушаји су учињени, то је истина, али су остали сасвим безуспешни. Јер Украјинци нису имали Хрвате који би им то наметнули уз грдње и срамоте.

Врло је интересантно како су Украјинци на те покушаје реагирани. Срећом, сам проф. Каиндл то саопштава у додатку једног од два цитираних написа (нисам прецизно исписао где). Он преноси како је један угледни Украјинац образложио одбијање да се одрекну ћирилице и прихвате латиницу. Он је изос. писао (7):

«Украјинско писмо остаје као знак свесног настојања на несметаном развоју националне литературе, и као средство да се спречи покушај асимилације од стране непријатеља; оно је заштитни штит створен од самог народа и једно добро Нације која тежи вишим културним циљевима, добро које се не сме дирати. Оно је интегрирајући саставни део Украјинске нације».

Лепше се ово заиста није могло рећи. Украјинци неће да напусте ћирилицу јер се боје асимилације «непријатеља», а то је Пољака, од којих их ипак и говор разликује. Колика је већа опасност асимилације Срба од стране Хрвата који исти језик говоре и који су сто пута више показали непријатељства према Србима него Пољаци према Малорусима.

Срби имају далеко пре своју ћирилицу него Русини, имају, или су бар имали 1916, далеко бољу литературу него ови, па ипак ови не дозвољавају ни покушај напада на своју ћирилицу, јер је она «интегрирајући саставни део Украјинске нације». Српска ћирилица је далеко више интегрирајући саставни део Српске нације, али то наши људи, ни у земљи ни у иностранству, неће да схвате. Они су изгубили борбени дух и способност опирања. Изгубиће помало и способност самоодржања.

Из свега изложеног јасно произлази ко је виновник за забрану ћирилице у Првом светском рату. Очигледно Хрвати. Они су је забранили тамо где су власт имали: у Хрватској још почетком јесени 1914, свега неколико недеља откад је рат започео био. Јасно је колико су они тај дан нестрпљиво очекивали. Тада је била на власти Српско-хрватска коалиција. Шта би још било да она није имала већину у Сабору? У Босни и Херцеговини, ћирилица је де факто укинута била сместа, али формално званичним актом у јесен 1915 кад је главнокомандујући генерал и гувернер био Хрват Стјепан Саркотић, мало доцније «барон од Ловћена». А његов цивилни адлатус био је Никола Мандић, босански Хрват и последњи претседник Владе НДХ., први

доглавник Павелића. Ови су дуго од Беча тражили да укине ћирилицу али је Беч дао пристанак тек више од годину дана после почетка рата, после окупације Србије, и то на наваљивање ових Хрвата. Јер, као што се видело, Беч није укинуо, бар формално не, ћирилицу у Далмацији, над којом је имао неограничену власт, исто као што је није укинула ни Пешта у ужој Угарској.

Српским властима је пала у руке архива Гувермана Србије из Првог светског рата; непријатељ је хтео да је пренесе, али је толико брзо бежао, да ју је морао оставити негде око Новог Сада. Она је враћена у Београд, и Министарски савет је одредио комисију од пет лица да је прегледа и поднесе реферат о њој. То су била три државна саветника, један касациони судија и један начелник Министарства унутрашњих послова. Извештај је написао члан комисије Живан Живановић, државни саветник. Он је ту скоро штампан у едицији Српске књижевне задруге, међу неким расправама Живана Живановића, под насловом «Србија у ратовима», као 342 књига Задругина. Респективни извештај носи наслов: «Архива аустро-угарског Гувермана из доба окупације Србије 1915-1918».

На страни 179 те књиге стоји ово: «Већ с уласком аустроугарске војске у земљу, као прва жртва била је ћирилица, да се у целој земљи заведе латиница као обавезно писмо. Чак су се, с почетка, и црквене књиге имале водити латиницом.

Но ћирилица није трпљена ни као мртво слово, гдегод га је било: на натписима јавних установа и задужбина, и на називима улица. Свуда је тамо скидана и управо ископавана где би била у камену или у печеној земљи.

Само се један акт нашао, где се у облику реферата скреће пажња да је непаметно и опасно једноме народу одузимати његово хиљадугодишње културно обележје. То је тврдио само један, изгледа Немац! Али он није ни послушан.

Једино у случајевима кад је ваљало до крајњих слојева народних спровести неку важну наредбу: напр. о одузимању производа свих врста, о оружју и муницији, о извођењу монопола и разноврсних дација итд., онда је у објашњењима нашла места и ћирилица, и то увек на последњем, трећем

месту, после немачког текста коме је следовао хрватски текст, који је, као и текст ћирилицом писан, био увек лош превод немачког оригинала».

На страни 172 Комисија утврђује да су излазили многи «службени дистови» и у Београду и по појединим окрузима. «Службени језик ових листова био је увек немачки. Али за важније обзнане, и у тим листовима и иначе, употребљавана су три слога: немачки, хрватски (латиницом) и српски (ћирилицом)». Тако директно стоји у извештају Комисије коју су сачињавали поред Живановића Љуба Јовановић, академик, Пера Петровић, држ. саветник, Атанасије Продановић, кас. судија и Жив. Лазић, начелник Мин. унутр. дела. Латиницу они званично називају хрватским писмом на супрот српској ћирилици.

На страни 178 се наводи како су довођене из Аустрије «учитељске силе» да би Србима наметнуле «латиницу, друга ненационална знања, са искључењем свега што би потсећало на српско, Србију и народну српску историју».

Укинута је ћирилица само тамо где су Хрвати имали меродавну реч. Јер је само њима било стало да се ћирилица укине. Они су издејствовали укидање ћирилице у окупираној Србији и Црној Гори, при чијим гуверманима су имали највећи утицај. Јер Немци нису ни покушали укинути ћирилицу за време II светског рата, ни Италијани у пределима где су они владали. Старо правило ко је починилац и овде је дошло до изражаја: *Is fecit cui prodest*. «Онај је учинио коме то користи», коме је за ползу. Хрвати су мислили да ће одма све Србе превести у Хрвате кад им ћирилицу одузму, да ће се сан Анте Старчевића тада испунити.

Овде се заиста не може никаква кривица пребацивати на Немце или Маџаре. Јер шта би они имали од тога да Срби напусте своје стародревно писмо, које их је посебним чинило, и да приме латиницу и учине један знатан корак хрватизирању?

Пре свега латиница није уопште немачко писмо, а средином прошлог века, кад су започели хрватски атаци на ћирилицу, Немци су се претежно служили готицом. Шта ће они друге терати да се служе латиницом? Један овакав изговор, овакво пребацивање кривице на Аустријанце одн. аустриске

Немце био би исто онако бесмислен и чудан као изговор Хрвата из последњег рата да су Србе католичили по наредби Немаца. А Немци су далеко више мрзели католичку веру него Срби.

Ако Срби напусте ћирилицу, неће онда писати ни немачки ни маџарски, већ хрватски. А не може се никако претпоставити да је овим народима, нарочито маџарском, било стало до тога да појача волумен хрватске нације. Можда би оба ова народа гледала радо на слабљење Срба, али не у корист Хрвата. То би се противило и општој аустроугарској политици *divide et impera* («подели на владај»). У једној тако етнички разноврсној држави, као што је била Аустро-Угарска, свако јачање једне народности на штету друге, а нарочито нестајање једне народности у корист друге, било би противно основним владајућим принципима.

Само је то Хрватима ишло у рачун. Јер су они, без сопствене регенеративне моћи и без асимилационе способности, успели ипак, притиском и фалсификатима и уз активну подршку Католичке цркве, да у току једног века, од једног малог народића од једва милион душа, постану народ од скоро четири милиона душа. Да се за сто година учетвероструче, док се Срби, са далеко већом рекреативном снагом, нису ни подвостручили.

Хрвати су и после Првог светског рата покушавали да врше саботажу ћирилице, па су у мраку и кришом замазивали и блатили српска слова гдегод су их затекли. А симптоматичан је и овај догађај одма иза Рата. Кад је 1919 заједнички министар саобраћаја Велизар Јанковић дао наредбу да се на станицама у Хрватској, поред натписа латиницом ставе на друго место и натписи ћирилицом, хрватски бан др. Томљеновић је обуставио извршење те наредбе, јер би оно «могло довести до побуне» (Ђорђевић, дело под 20 стр. 368).

V.

У Другом светском рату Хрвати су имали према Србима карт бланш. Први пут у историји могли су радити шта су хтели, јер их нико није више обуздавао и контролисао. Резултате знамо сви; осетили смо их на својој кожи.

Што се ћирилице тиче, да и не говоримо. Она је укинута још априла 1941, истог месеца кад је рат започео, и тек што су се Хрвати инсталирали у својој држави. Пустимо да о томе говори Хрват, професор Универзитета Виктор Новак. У својој књизи «Велики Злочин» (4, стр. 616), он саопштава: «Још месеца априла 1941 (25 IV) министарство унутрашњих послова забранило је употребу ћирилице на територији НДХ у јавном и приватном животу. Сви јавни натписи писани ћирилицом морали су бити уклоњени. Штовише и они са гробних споменика».

Ове наводе проф. Новака ваља донекле употпунити. Није само министарство унутрашњих послова те злочиначке државе извршило ову забрану, већ је истог дана (25 «травња» 1941) донета «Законска одредба о забрани ћирилице». Та «законска одредба», потписана од «поглавника», има само два параграфа. Први гласи: «На подручју Независне државе Хрватске забрањује се употреба ћирилице». Други параграф прописује да та «одредба» ступа на снагу одма. А истог дана министар унутрашњих послова, злогласни Андрија Артуковић, прописује «Проведбеном на» редбу Мин. Ун. Послова Законској одредби о забрани ћирилице». (15)

Док су све раније забране вршене административним путем, сад се то чини формалним законом. Ствар, разуме се, невиђена у историји културе. И то се све чини истог месеца кад де та држава отпочела да живи и дејствује; то је једна од њених најпречих и најпрвих мера. (Следеће мере су депоседација, а после физичко уништење Срба).

У Проведбеној наредби стоји да се мора «одмах обуставити свака употреба ћирилице у јавном и приватном животу. Свако штампање ма каквих књига ћирилицом забрањено је. — Сви јавни написи писани ћирилицом имају се неодвлачно, а најкасније у року три дана скинути». Параграф други прописује казне новчане и затвором за «прекршитеље ове наредбе». (15)

Публициста Сима Симић, који саопштава све податке, сам на крају каже у књизи штампаној у Југославији 1958 (15) ово:

«Као што је познато, током XIX и XX века, хрватски ултрамонтанисти су полазили од опште негације српске народности и српске прошлости у Аустро-Угарској... На овом плану негације, између осталог, обухавћена су и

два питања која су имала да убрзају процес денационализације Срба. Прво је питање Српске православне цркве, као баштине хришћанства. А друго ћирилице, као културно-националне тековине Српског народа.

Под разним изговорима, ћирилица је била занемаривана и потискивана. После неуспеха ултрамонтанске пропаганде да се Срби добровољно одрекну свог стародревног писма, постављена је званична теза против ”српског писма”».

Разуме се да је сад настала утакмица ко ће пре и ко ће брижљивије да ту «законску одредбу» примени. Како загребачки «Нови Лист» већ од 29 априла 1941 саопштава (15, стр. 78) злогласни гаулејтер Босанске Крајине, која је тада била већ презвана «Хрватска Крајина», Виктор Гутић, сместа је «забранио све ћирилске натписе, којих је у Бања Луци било много».

Дакле, и у приватној употреби је ћирилица била забрањена. Разуме се да би био сместа не само убијен него најгоре мучен ко би је употребио, кад већ не би био убијен зато што је Србин. Нигде није смело трага да јој остане у «НДХ».

Сви јавни споменици са ћирилским натписима су просто порушени, изос. и Бранков споменик на Стражилову, и Змајев у Каменици*) итд.

***) Поводом 50 годишњице Змајеве смрти, београдска «Политика» је донела један пригодни чланак о Змају из пера јамачно неког Новосађанина. У њему (13) је говорено и о том варварском рушењу Змајевог споменика, какве податке «Политика» иначе веома ретко доноси. Изос. тамо стоји: «Једне ноћи, само неколико дана после слома Југославије 1941 године, у дотад тихој Каменици одјекнула су два пуцња. Било је то оних вечерњих сати кад је Србима, Циганима и псима било забрањено кретање сеоским улицама. Каменичани су остајали код својих кућа и неспокојно се окретали у својим постељама. Кога ли су то ове ноћи убили? — питали су се многи. Сутрадан им је већ све било јасно. Усташе су пуцале на статуу песника Јована Јовановића-Змаја». . . где је ћирилицом стојало на великом каменом постолу посвета «Деца Чика Јови». Није чак стојало ни «српска деца», ни «српском песнику» или шта слично, али је посвета била написана ћирилицом: довољан разлог да се цео споменик сруши!**

Чак и са приватних гробова су морали бити или склоњени српски натписи или порушени споменици одн. надгробне плоче. Тај варваризам свет до тад није доживео.

У «Гласнику Српског историскокултурног друштва Његош» у Чикагу за 1958 (16) наведено је како је у Мостару демолирана и опустошена српска црква, па чак уништена и «погребна кола, на којима је било написано ћирилицом да су то кола Српске православне општине у Мостару». Сам писац чланка у поменутом часопису се пита одма иза тога: «Коме би непријатељу сметала Ћирилова слова на погребним колима сем усташким људождерима?»

Затим, у том истом часопису стоји непосредно: «Они који су удесом судбине, за време последњег рата, прошли кроз Мостар, могли су да виде да је са гроба Османа Ћикића скинут метални натпис исписан ћирилицом. На споменику је остао отисак слова и натпис је могао да се и даље чита. Усташким злочинцима сметао је и натпис на гробу једног српског песника. Ни мртве нису остављали на миру, а како ли су тек поступали са живим и немоћним Србима?»

Па не само то. Нису Хрвати скидали те српске натписе, него Срби моритури, тј. Срби које су после убијали кад су већ дигли српска слова са споменика својих умрлих. Једнако као што су Срби и Јевреји морали да руше српскоправославну цркву у Бањалуци.

Један очевидац и учесник у том нечуvenом послу, Србин Петар Стојин описао је у Ам. Србобрану 1957 (12) шта је доживео првих дана бивствовања те срамотне државе. Изос. ту стоји:

«Преко радиа проглашена је независна држава Хрватска. Хрвати позвани да напусте југословенску војску и да окрену оружје противу ње. Хрвати су весели, ми смо потиштени и забринути. Мост на Грдановцу код Добрљина и цистерне бензина у Волињи дигнути су у ваздух. Знак, да наша војска одлази, и да је непријатељ ту.

После неколико дана, поп из Дивуше вч. Анте Ђурић, постао је усташки повјереник, логорник, котарски престојник и претсједатељ неког пријеког

суда, за сав овај крај. Он је био све и свја. Сменио је старе и поставио нове власти.

Забранио је да употребљавамо ћирилицу. Натерао нас да смо рушили споменике са гробова наших милих и драгих, јер су имали натписе ћирилским словима. Одредио је, да будемо «Грчко источњаци». Забранио да будемо Срби, православне вере, што‘ смо од вајкада...»

Не сме се ни овде мимоићи онај познати аутодафе извршен у Винковцима негде у лето 1941. Тачног се датума не сећам, али сам лично читао у неким хрватским новинама (можда су ми свега два-три броја годишње долазила до рука), да је тај град у Срему имао да посети њихов министар и најпризнатији књижевник Миле Будак. У прогласу на становништво захтевао је да се све књиге штампане ћирилицом које се ма где у граду налазе (дакле и у јавним библиотекама) имају да донесу на трг и јавно спале.

Читам како је средином децембра 1958 у «једној пустари код Каира, у огромном аутодафеу, спаљено 80.000 књига о историји, као и француске и енглеске литературе, које су дотад употребљаване у страним школама Египта... јер су садржавале ставове противне арапском духу у муслиманској религији». То се догодило сасвим близу места где су преци ових дивљака спалили најчувенију библиотеку света. Али, и 1958 биле су спаљене књиге које по свом садржају нису хтели да трпе новопечени арапски националисти. У Винковцима су спаљене биле све књиге штампане ћирилицом, па макар се у њима Хрвати хвалили и произносили. Не зато што је у њима садржај овакав или онакав, већ што су ћирилицом штампане. Да не остане ни трага од српства у тим крајевима.

Заиста примери незапамћени и незабележени у историји културе.

VI.

А да ли су икад у историји Срби не само укинули већ уопште спречавали у најмањој мери писање латиницом? Не, тога није никад било нити би то одговарало српској националној психи. Нити су то Срби радили први, ни као средство реторзије. Ни тамо где су имали огромну већину становништва, ни тамо где су били сами. Ни сада после ових страховитих гоњења ћирилице и

свега што је српско. Чак ни парижка Наша Реч не би могла наћи неку паралелу између Срба и Хрвата (она која вазда на свако хрватско неваљалство проналази једно «аналогно» српско).

Ниједан народ света то не ради сем Хрвата, а најмање Срби, то понављамо. А да је све то хрватска и чисто хрватска акција, најбоље доказује Други светски рат.

Хрвати желе да преостале Србе, све оне умакле њиховој ками, похрвате. То је очигледно, то је видљиво и малом детету. Отуда они и причају стално да их има више од шест милиона а Срба мање од пет. Они већ акапаришу похрваћене Србе.

Да су сместа успели у наметању латинице православним Србима, било би их још толико. Зато они те жеље и та настојања не мисле никад напуштати. Они их и данас спроводе у земљи и у емиграцији са невиђеним успехом. Оно што нису никад раније постигли на домаку су да достигну данас, ако ми не будемо сувише будни и отпорни као наши преци. Но то питање прелази оквир овога написа. Оно се мора третирати засебно. Морају се обашка изнети садашње рафиниране мере властодржаца Југославије да латиницу уведу, обашка нечувена попустљивост, ако не и национално издајство, српске емиграције.

ЛИТЕРАТУРА

1) Vatroslav Jagic, Der erste Cetinjer Kirchendruck vom Jahre 1494. Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Classe Band 43, 1894.

2) Д-р Љубомир Дурковић-Јакшић. Гајев покушај да издаје «Народне Новине» ћирилицом. Историски часопис Српске академије наука, књ. IV, Београд 1954.

3) Das Theater zu Belgrad. — "Das Ausland" von 6 Mai 1842. S. 501.

4) Viktor Novak, Magnum Crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj. Zagreb 1948.

5) Prof. Dr. Raimund Friedrich Kaindl, Graz, Die Grenze zwischen westund osteuropaeischen Kultur. Petermanns Mitteilungen, 1917, S. 7 ff.

6) R. Fr. Kaindl. Ein Nachtrag zur Die Grenze zwischen westund osteuropaeischen Kultur. Petermannä Mitteilungen, 64 Jahrgang, 1918. S. 129 ff.

7) W. Tschurat, in "Ukrainische Korrespondenz", Wien 1916.

8) L. v. Suedland, Juznoslovensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja. Preveo Fedor Pucek. 1943 Zagreb, Izdanje Matice Hrvatske.

9) Протојереј Димитрије Руварац. Ево, што сте нам криви! Посвећено «Обзору», Земун 1895.

10) Љуб. Ковачевић. Срби у Хрватској и Велеиздајничка парница 1909. Београд 1909.

11) А. М. Т. Хрватима су манитости традиција. Јован Скерлић о Хрватима, Американски Србобран.

12) Петар М. Стојин, Језива петнаестогодишњица, Американски Србобран од 7 фебруара 1957.

13) Светозар Кисић, У Змајевој Каменици, «Политика» од 22 маја 1954, стр. 8.

14) Ватрослав Јагић, Спомени мојега живота. Београд 1926. Издање Српско Краљевске академије наука, II књига, стр. 249.

15) Сима Симић, Прекрштавање Срба за време Другог светског рата. Титоград 1958, стр. 34 ид.

16) Усташка крвава жетва. Гласник Српског историско-културног друштва «Његош». Св. I, јули 1958. Чикаго. Стр. 78.

17) Пренето из књиге «Застава о Босни и Херцеговини», Избор и редакција Хамдије Капицића, I књига, Сарајево 1953. Стр. 265.

- 18) Иларион Руварац, Прилошци II, Београд 1880, стр. 37.
- 19) Vlaho A. Raic, Hrvatska i Srbija... Buenos-Aires 1953, str. 77.
- 20) Милан П. Ђорђевић, Србија и Југословени за време рата 1914— 1918. Београд 1922.

ЗАПОСТАВЉАЊЕ И ПОТИСКИВАЊЕ ЋИРИЛИЦЕ У ДАНАШЊОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

I.

Оно што националним Хрватима и осталим непријатељима Српства није успело кроз целу историју: да нас лише свог националног писма и литерарног знамења, канда сад успева комунистичким господарима Српског народа на челу са Хрватом, диктатором Југославије, Јосипом Брозом. Никад од времена св. Ћирила није српска ћирилица толико угрожена као данас.

Истина, данас се њено сузбијање не врши путем указа, и формалних наредаба власти. Напротив, даје се утисак као да се она толерира, да је равноправна, да је чак некад и добродошла. Али најпрефињенијим методама, које би само језуити били кадри да изнађу, она се ипак отстрањује, одбацује, занемарује, замењује хрватском латиницом. То се све ради постепено, скоро неосетно: најпре у доменима периферним, где народ није заинтересован; онда предметима и односима који се тобоже на иностранство односе, које ћирилицу не зна и не воли; онда у званичном сектору где се противуречност не трпи; онда на пољу реклама итд.

Добија се утисак да се ради о неком пакленом плану, вешто измишљеном и до крајних граница спроведеном. Добије се утисак да се ниуједном случају не жели стати на половини пута и да су српској ћирилици дани одбројени ако ова власт још неколико деценија потраје.

Понављамо: то се не ради правним актима, најмање законима, већ типично *Via facti*. *Via facti* значи: путем факта, чињеница, праксе, стварајући практично готове солуције. Место да се наредбом власти пропише да је ћирилица забрањена, као што су чинили хрватске власти у својој држави кадгод су биле без стране контроле и спољног кочења, сад се то врши *via facti*: уводећи постепено латиницу и служећи се искључиво њоме. Треба оставити утисак да је ћирилица дозвољена, равноправна, званична, али да је нико неће да употребљава. Како је латиница такође званична и «равноправна», а народ тобоже хоће њу, она ће све више замењивати ћирилицу док је једног дана не отстрани потпуно, учини сувишном. Ћирилица има нечујно да нестане, без протеста, без галаме, чак и без сахране.

Овај процес се још означаје, можда и правилније, као тиха ликвидација, који се израз употребљава насупрот стечају, јавном конкурсу, где се «стрка» (то значи буквално реч конкурс) и галама не могу да избегну. Томе се прибегава кад је неке много стало да ствар што тајније изведе. Овде је канда типичан случај таквог расположења.

Паклени план је измишљен, рекосмо, у том правцу, и он се спроводи без колебања. Ми у иностранству не можемо то да утврдимо у свим детаљима, јер смо далеко од комунистичке праксе. Али понешто допре и до нас. Видимо чак издалека једну појаву која тангира нашу националну част, угрожава нашу националну супстанцу, нашу екзистенцију као народа. Запажамо много шта иако не све. Запажају бар неки од нас. И они су кадри да упозоре на то, да звоне на узбуну, да спасу оно што се може још спасти. То је циљ овог писања.

Била би неправда целу кривицу за запостављање и гушење ћирилице у нашој несрећној Отаџбини бацати на Хрвате. И Словенци су много томе криви. Они су у том погледу постали тешко дрски и осииони. Ја сам им пријатељ, али то морам рећи. Према извештајима из земље, они одма протестују ако им икакво надлештво или предузеће из Београда напише нешто ћирилицом. Хрвати то чине мање, јер им се замера. Словенцима се не замера, и они су постали бахати. Портир хотела «Слон» у Љубљани није хтео да прочита легитимацију једне госпође из Београда, јер вели не зна ћирилицу. Она се разгоропадила и чуда учинила. Ако Словенци желе Југославију, треба да напусте ту праксу. Пре рата су сви у Београду били усвојили ћирилицу без околишања. Сад осећају други ветар па му се окрећу! — То соколи мањине у Војводини, «Космету» итд: — и ови све више пишу «српски» латиницом.

II.

Прво на шта треба упозорити, то је да је хрватска латиница одувек било писмо којим су се служили југословенски комунисти. Они нису ни то чинили на основу неке одлуке, већ опет прећутном сагласношћу свих српских непријатеља оличених у комунистима.

Ја сам то запазио пре последњег рата, и то као професор Правног факултета у Суботици. Тамо, је, као органу Београдског универзитета,

ћирилица била званично писмо. Но по Уставу је свако могао да се служи којим хоће писмом. Било је и Срба који су попуњавали индексе и све формуларе латиницом. Поред њих, и осокољени од њих, и Буњевци, па чак и неки Маџари. (Немци одн. Швабе и Јевреји писали су скоро увек ћирилицом). Сви су ти Срби били комунисти.

Мени је то пало у очи, а после сам дознао аутентично да је то стална пракса комуниста. Нисам могао ништа против тога, али сам ја сам све индексе потписивао ћирилицом (и већина других професора). Ако би ми неки студент лично поднео индекс на потпис, после часа, ја сам увек понешто примећивао, као нпр. овим речима: «Имате право да пишете латиницом. Ко у ствари пише ћирилицом? Два најглупља и најназаднија народа на свету, Срби и Руси». Или: «Добро да тако пишете, да се свако увери да сте нешто научили ван уже домовине». Итд.

Кад сам прешао на Економскокомерцијалну високу школу, та пракса је продужена. Тада су, као на нов објекат, навалили у ту Школу многи комунисти. Ако се не варам и сам Ђилас и Пеко Дапчевић (тако ми је нешто једном саопштио Секретар Школе, али ја нисам томе давао велику важност а нисам те људе ни познавао). Практика употребе латинице све се више ширила, па је чак узела била такве размере да нисам могао остати више миран. Последње године пред рат био сам понова декан. И баш фебруара 1941, кад је Школа бројала преко 4000 студената, запазих све већи број индекса попуњених латиницом. Онда донех наредбу да ћу оверити само индексе ћирилицом попуњене. Та је наредба објављена, и никаквог протеста није било. Настаде лепљење листова већ испуњених латиницом и ново попуњавање на следећим листовима. Протеста, како рекох, није било. А ја сам, за сваки случај, био спреман да кажем: Ако докажете да у Загребу, на Економско-комерцијалној високој школи, оверавају индексе попуњене ћирилицом, ја ћу Вам Ваше писане латиницом оверити. Тада су у Загребу на реченој Школи, као уосталом на свим истакнутим местима, били изразити србождери.

Причао ми је једном академик Павле Поповић да је слично тако поступио био и проф. Веселин Чајкановић као декан Филозофског факултета у Београду. — Ту скоро чух да проф. Архитектонског факултета Александар

Дероко не прима испитне пријаве сем ако су ћирилицом попуњене. То су све ретки и сасвим изузетни случајеви.

Кад сам ја отишао из Суботице, добио сам чак позив одатле за Светосавску забаву штампан латиницом! То се већ не би могло десити да сам ја тамо био.

За време Рата комунисти су се служили такође искључиво латиницом једнако као и усташе. Све њихове штампарије, све писаће машине итд. биле су у латиници. Све прокламације, објаве народу итд., све је вршено једнако као у НДХ.

Па и писма која су комунисти слали један другоме, где се не може рећи да су техничка средства налагала употребу латинице. Све је то било хрватски срочено и исписано.

Питаће читаоци: откуда ја то знам? Видим из фотостата тих писама објављеним у новинама. Нпр. писама Ђура Пуцара-Старог, Србина, и других. Све у латиници.

У новинама су биле фотостатиране и обвезнице «зајмова народног ослобођења» (Политика од 1 децембра 1956 и 28 фебруара 1958).

Све је у хрватској латиници или на словеначком, чак су и сви потписи у латиници. Срби су само морали да плаћају зајмове.

У Македонији је употребљавана ћирилица, нешто између српске и бугарске азбуке. У српским пределима на територији тзв. НДХ једнако латиница као и у самој тој држави.

Тврди се да је преко 90% партизана било састављено од Срба. Не поричем, али Срба који су хрватству служили. Свесно или несвесно. Употреба латинице то, између осталог, обелодањује.

Причао ми је један колега који је био првих година по комунистичкој окупацији у Београду: и тада је латиница форсирана нападно и грубо.

III.

Кад су власти организоване и живот почео да тече нормалније, морали су се чинити разни уступци српској ћирилици. Изгледало је једно време да је њој призната равноправност. Бар је нама у иностранству таке изгледало.

Заиста, отворено запостављање ћирилице није тада могло да се спроводи, и то из обзира према Русији и према Македонији која је тек своју азбуку била добила. И само захваљујући томе, а не ма каквим обзирима према Србима, и српска ћирилица је до 1948 одн. до 1950 долазила до изражаја у јавном животу, иако не сразмерно снази Српског народа. Отада је почело њено запостављање, њено сузбијање, њено потцењивање, њено избацавање из јавног а нарочито државног живота, да то у многеме личи на хрватске прогоне српског писма уопште.

Разлика је само у томе што је против хрватских гоњења могло бити протеста, и наде да ће се ствар некад поправити. Данас свега тога нема. И зато је потребно поклонити тој појави пуну пажњу.

Комунистички диктатори у тек заробљеној Југославији прокламовали су пет народности југословенских а само четири језика. Ћилас је са дружином пристао био да се његов језик не назива «црногорским». Језици су: српски, хрватски, словеначки и македонски. Српски и македонски имају као писмени знак ћирилицу, а хрватски и словеначки латиницу. Српском језику је, по истом гледишту, иманентна екавштина, а хрватском јекавштина.

У «Службеном листу ФНРЈ» стоји у зачељу, на левом углу: «Службени лист ФНРЈ излази по потреби, у српском, хрватском, словеначком и македонском издању». Српско «издање», то је ћирилица, хрватско, то је латиница.

И тај лист, у свом реглеманторном делу, излази заиста у све четири варијанте. Но то је све, и само ту се одржава равноправност. Свуда ван тога, та равноправност је поремећена и то искључиво на рачун српске ћирилице.

Видећемо већ.

На ову околност, на ово званично гледиште, скрећемо нарочиту пажњу читалаца. Оно што је наука, у првом реду Славистика, стално тврдила и још увек тврди у свим компендијама и енциклопедијама, да је ћирилица српско писмо, а латиница хрватско, то је и комунистички режим Југославије признао у најзваничнијој форми. А логично и конзенквентно је онда да употреба искључиве латинице значи све веће хрватизирање земље, све веће расрбљавање, све веће игнорисање и омаловажавање Срба. У крајњој линији све јаснији доказ да та земља није српска.

Режим који перхоресцира југословенство и било коју смесу која би се могла у корист Срба протумачити, уводи сад «јединствено» писмо, које је сам као хрватско означио.

Но, да видимо детаље.

IV.

Зглаве треба почети, јер зглаве риба смрди. У послератној Југославији влада диктатура Хрвата Јосипа Броза. Тако то сматра и тако то обележава сав слободан свет. То одговара и стварности.

Броз је мрзео буржоазију и југословенску и светску, у то не треба сумњати. Али више од свега Српски народ. Њему крв навре у лице и очи му се замуће ако се нешто лепо о Србима прозбори.

Тај Јосип Броз је био првих 5-6 година стварни шеф државе, од тада и формални шеф, нешто налик на владоаца. Он има свој кабинет, свој маршалат итд. Свуда је завео и хрватски језик и хрватско писмо.

Од првог дана своје власти он је наредио, под претњом најстроже казне, да се све његове изјаве морају објавити у ијекавштини, одн. да се не сме ништа језично или правописно у њима мењати. Разуме се да Словенци смеју и морају да их преводе на словеначки, Македонци на «македонски» језик, али Срби не смеју да га пренесе на свој званично признати језик. Броз је сам по рођењу екавац, и он ијекавски уопште не зна. Али је данас ијекавштина тобоже хрватско наречје, а екавштина српско, и он не да да неко на српском наречју објављује његове енинцијације. Да се не би у нечему помешао са Србима!

Исто тако његове канцеларије никад и ни у којој прилици не смеју нешто ћирилицом изнети. То би било светогрђе, то би била највећа увреда за хрватског узурпатора врховне власти Југославије.

И за ово имам доказа у објављеним факсимилима. Тако је нпр. диктатор Броз честитао једанпут «колективу» београдског дневника «Политика» неки јубилеј. Све је било латиницом: од заглавља («Претседник републике»), откуцаног текста, до потписа. Имам и још сличних података.

Међутим, у Аустрији царски двор је свакоме одговарао и свакоме слао респективне поруке у језику и писму којим се то лице служи. То је најосновнији постулат учтивости, а не само државничке памети. Србима је Беч ћирилицом отписивао, Броз у Београду то не чини.

Тако је аустриски цар Франц Јосип I издао био 1874 године царску грамату о постављењу првог епископа новообразоване Епархије боко-каторске Герасима Петрановића у српској ћирилицы. Целу повељу преноси игуман Дионисије Миковић у својој књижици «Српскоправославно бококаторско владичанство», Дубровник 1908, на више од четири стране. На крају каже у аднотацији: «Писмо је написано на пергамени онако како га читамо: српским језиком и ћириличким словима, а тако је и превишње потписано». Дакле, Франц Јосиф се морао учити да се потпише ћирилицом, да не увреди своје поданике Србе, којих у целој ужој Аустрији није било ни пуних сто хиљада. Диктатор Југославије, у којој по званичним подацима има преко 7 милиона Срба (са Македонцима и Црногорцима, који такође пишу ћирилицом, преко 8 милиона), не води ни најмање бригу о томе.

Краљ Александар Карађорђевић је причао, како саопштава Светозар Прибићевић у својој књизи «Диктатура краља Александра» да он хоће да буде и краљ Хрвата, да и њих задовољи. Јосип Броз се не труди да буде владар Срба већ само однарођених, похрваћених Срба.

И, разуме се, кад Броз да својим поступцима на знање како и шта он о ћирилицы мисли, сви му се лојални поданици, а нарочито сви комунисти, повинују и сви га подражавају. Не мора он указ да донесе: подражаваће се он виа факти. И ретко се ко усуди да ма какав поднесак пошаље њему ћирилицом. Зна свак да би то разјарило «великога вођу и учитеља

југословенских народа», како рече Моша Пијаде, уз асистенцију Ђиласа. И свако то избегава.

Читао сам (опет на фотостату) 1953 решење изборне комисије за град Београд којим се потврђује посланички мандат Јосипу Брозу у тој његовој колонији: латиницом је све, од одлуке до потписа. Јер тако годи «другу Титу»!

V.

Јосип Броз је дао тон, показао на свом моћном инструменту како он свира. Ништа више. Није он казао а најмање наредио да други тако свирају. Али то није ни требало. Ко ће да дисхармонира са «великим вођом и учитељем југословенских народа»? Ко сме да повреди «складност», ко сме да очеше «монолит». Он направи тон као за себе, а онда се сви утркују да изведу исти тон. Тако је у диктатурама, тамо не треба формалних наређења.

Броз је од првих дана дао тон хрватске латинице, и сви његови сарадници сматрају то за светињу, једини правилни путоказ. Никаква им даља наредба није потребна, никакав формалан регулатив.

Прво се, разуме се, војска прилагодила своме «обљубљеном маршалу» и своме врховном команданту. Постепено али сигурно она је српску ћирилицу, па чак и македонску, избацила из употребе. Служи се хрватском латиницом и где треба и где не треба, и у хрватским и у српским пределима.

Тако, да наведемо нпр. само неколико података из Београда, главног града «Народне републике Србије».

Један генералпотпуковник јамачно Србин из Хрватске, говорио је пре 5-6 година на Коларчевом универзитету о заузећу Београда од стране комуниста. Све карте и сви цртежи које је показивао били су у латиници. Тако су од «Политике» репродуковани. Србин официр, у српском главном граду, на српском Народном универзитету.

Приликом последњих избора (1958) објављена је у «Политици» слика војника који први извршују своју бирачку дужност. У дворани сви могући

натписи (између осталих «Живели избори»!!!), све без изузетка у латиници. Ради се о београдском гарнизону (Политика од 9 марта 1958).

Најстрашније, управо поразно је на мене деловала слика Калимегданске капије у «Политици» од 15 јануара 1959, на којој се види натпис «Војни музеј ЈНА», само латиницом. Као да би их нешто коштало да су дали тако кратак и ћирилицки натпис! Не, неће они да било чим на самом Калимегдану признају српско писмо.

Политика од 5 маја 1958 доноси слику стадијона «Југословенске народне армије» у Београду. Сви су натписи око седишта латиницом али и једна огромна табла где се саопштавају резултати. Тамо стоји напр. «Живео први мај, празник рада», разуме се латиницом. Усред Београда!

VI.

Неће ни цивилна администрација да застане за војном. А зашто би заостајала, кад је ћеиф господара да не застане?

Савезна администрација је сва у знаку латинице. Све њене публикације су латиницом хрватском објављене. Ја изузетке не знам.

Најпознатије су ми публикације статистичке, тзв. Савезног завода за статистику и евиденцију. Све су његове публикације у хрватској латиници, све без изузетка; нигде ни трага од ћирилице. Као да Срби не морају ни да се обавештавају о статистички релевантним појавама у земљи. То су робови којима ово не треба. Чак се не дају заглавља ни у неком страном језику. Само наслови на књигама су дати француски, али сва заглавља, сав увод итд. нпр. «Становништво по народности (Коначни резултати пописа од 1948, књ. IX)» све је искључиво хрватски. Статистички годишњаци имају чак и наслов само хрватски. Нека странци уче хрватски ако желе нешто сазнати, нека уче писмо ФНРЈ!

Најинтересантнији је случај са тзв. «Статистичким Календаром ФНРЈ» који такође издаје Савезни завод за статистику већ неколико година. У предговору Календара за 1959 годину пише: «Као и прошле године, Календар се издаје на српско-хрватском, словеначком, енглеском, француском, немачком и руском језику... Топао пријем на који је ова публикација наишла,

омогућио је укупни тираж од сто хиљада примерака...» Дакле, ни тај календар неће да издају у српској ћирилици, а издају и руски и — словеначки. Словенци не морају да читају хрватски, али Срби и Македонци морају!

Раније није тако било. Публикације српске државне статистике су имале француска заглавља поред српских, а Земаљског статистичког уреда у Загребу немачка. И Краљевина Југославија била је у том погледу више него коректна. Нпр. прва већа публикација њена, Претходни резултати пописа становништва од 1921, има заглавља, сва без изузетка, у српској ћирилици, хрватској латиници и француски. Увод је српски, и паралелно, француски. Али је зато регистар (Именик општина) хрватски. Ја сам то предложио и тако је остало цело време доцније. (Исто су тако сва места на географским картама само латиницом). У Дефинитивним резултатима пописа од 1931 предговор и увод су дати у латиници, једнако Именик места и географска карта, а заглавља су српска и француска. Потпуна равноправност, које сад нема ни издалека.

Па и обрадне (концентрационе) табеле у самом заводу, све су латиницом обележене.

Раније су географске карте издаване и у ћирилици и у латиници. Бар за Србију, Црну Гору и Македонију у ћирилици. Сад све и увек само латиницом. Сви атласи без изузетка (Вид. нпр. «Атлас Федеративне народне републике Југославије», Издање «Геокарта», Београд 1952., чији је уредник истина Хрват (неки Јосип Ухлик), али сви сарадници и географи Срби).

Сви се пасоши за иностранство дају на хрватском и француском језику, и то не само из Народне републике Хрватске, већ и из Босне и Херцеговине, из Црне Горе, из Србије, чак из Македоније. Зашто не српски кад већ има паралелан француски текст? Пре рата су и Србија и Црна Гора давале пасоше на српској ћирилици. Данас то чине такође Совјетски савез и Бугарска. Баш би пасош у оба писма био погодан за похођење држава и Запада и Истока. Али се то ипак неће да би што мање долазила до изражаја српска ћирилица и српски карактер државе.

Не треба наглашавати да су и сви печати граничних комесаријата и граничних власти искључиво хрватски. Једнако као и царинарнице. Ја не видим каква би разлика била између пограничних власти једне самосталне Хрватске и садашње Југославије! Све би остало исто!

Но и иначе, сва интерна администрација «савезних» власти и установа обавља се скоро искључиво латиницом, сваког дана, буквално сваког дана, све више латиницом. Друге машине, сем латинице, не могу се уопште добити, како ће бити изнето доцније. Зато се не само савезна администрација, већ и администрација посебних «република», између њих и саме Србије, све више латиницом врши.

Промену која је настала у току последњих година најбоље илуструју факсимили писама Моше Пијаде које је објавила Политика после његове смрти. Најпре је писао све ћирилицом, после искључиво латиницом, својом руком. У броју од 18 марта 1957 наведено је његово писмо Радију Београд, сво латиницом. Чак и само зачеље, на коме стоји: Савезна народна скупштина, Претседник.

Најбољи и најпотреснији пример вређања српског националног поноса претставља спомен табла подигнута приликом завршења једног дела хидроцентрале у Власини (Источна Србија). И то је учињено у хрватској латиници. Ту се просто један од хрватских шефова администрације у Београду каприцирао да Србе вређа до срца!

Како ми знамо да се сва администрација води у латиници, питаће се читаоци. На разне начине то дознајемо, чак и од монтера који из мог места иду често у Југославију и продају писаће машине (недозвољено). Али има индиција и иначе: Довољно је нпр. видети ма какве спискове: одликованих лица нпр., или изабраних чланова разних већа, унапређених официра итд., па уочити да је ред увек дат у латиници. Не постоји ниједан случај да је он учињен у ћирилици, према српској ћирилиској азбуци (где је слово в и з близу почетка а не на крају). Лопови оставе трага и тамо где не мисле да су оставили.

VII.

Но да се вратимо на публикације, на званичне и полужваничне едиције (јер приватних нема и не може их бити). Из њих се најјасније види тенденција постепеног укидања ћирилице, оне су упућене маси а не појединцима, оне су донекле доступне и нама у емиграцији.

Службени Лист се заиста појављује у «четири издања». Али је сам тај Службени лист увео једну чудну праксу да све збирке закона, сва посебна издања правних прописа издаје латиницом. Ја имам код себе свега један број «Огласног дела» Службеног листа ФНРЈ. То је број од 19 јуна 1957 у коме је објављена Царинска тарифа. Тај Огласни део нема четири верзије, већ само једну, претежно латиничку. У поменутом броју се оглашавају пет збирка правних прописа или осталих регулатива. Све су редиговане од Срба, али су у исто време свих пет збирка латиницом објављене. И сами огласи о њима су објављени латиницом, да не би дошло до неспоразума.

Зашто, питаће се многи читаоци. Ми поуздано не знамо. Али највероватније стога да се задовољи светли претседник републике, а затим да се књиге што више продају. Јер је принцип да Срби морају знати латиницу и не бојкотују је. Хрвати и Словенци не знају увек ћирилицу, а бојкотују је и кад је знају.

Кад је већ тај правац одредила и показала савезна управа, то су се и сви други издавачи свих могућих државних прописа или збирка прописа морали тога држати. Тако нпр. Издавачко-штампарско предузеће «Савремена администрација», које је данас узело превагу у издавању публикација ове врсте. Оно је испочетка објављивало код сваке поједине књиге да је издање латиницом. Сад му се то досадило па то саопштава ђутуре: «Сва су издања у латиници» (Политика од 27 маја 1957), или «Препоручујемо наша издања у латиници» (Политика од 7 маја 1958).

Затим: «Ових дана излазе из штампе наша нова издања у латиници»; «У штампи или у припреми су следећа издања у латиници» (Пол. од 31 дец. 1958).

Но овде се иде и даље: Латиницом се штампају и сва теориска објашњења и излагања о правним прописима и правним стањима у земљи, мада су и ту скоро сви писци Срби. Тако нпр. у реченом огласу од 7 маја 1958 (који сам добио прошле недеље) «препоручују се» ова «издања у латиници: Хисторија народне власти, Правни односи предузећа, Уговор о куповини и продаји робе, Положај грађана и организација у управном поступку, Нови пензиски систем у Југославији, Друштвено управљање у области народног здравља, Друштвено управљање у области социјалне политике, Самоуправљање произвођача у привреди . . . итд.».

Од тога до правних уџбеника има само један корак. И он је пређен у корист латинице. Скоро сви правни уџбеници на Правном факултету у Београду издају се у латиници!!! Највећим делом од те исте «Савремене администрације», али и од других издавачких предузећа. (Ту спадају и коментари разних закона).

Тако нпр. препоруча иста С. Ад. у Политици од 6 дец. 1958 њена «најновија велика издања у латиници»: Уставно право Јована Ђорђевића, Управно право Николе Стјепановића, Политичку економију Мирка Перовића, све Срба, професора на Правном факултету у Београду.

У истом листу од 10 јануара 1959 објављује иста С. Ад. да су «изашла њена издања уџбеника за управне школе у латиници». Има их десет, сви написани од Срба.

Српске емигрантске новине су више пута преносиле ове скарадне огласе и жигосале их; «Српска Борба» је чак чинила њихове фотостате, али није помогло ништа.

Чак се и највећи део формулара штампа искључиво латиницом. По крајњем изузетку се понеки формулари штампају и ћирилицом.*

***) 6 децембра 1957 саопштиле су новине да је изашла Уредба о прописивању, штампању и издавању образаца, и то да би се отклониле «неуједначености» итд. Нисам је читао, али наслућујем да се у њој крије тежња постепеног увођења искључиво хрватских формулара и «образаца» на целој територији Југославије.**

У том погледу је симптоматичан оглас речене «Савремене администрације» у Политици од 12 фебруара 1958. Тамо се јавља да ће њихов СКС (Савремени књиговодствени систем) бити објављен «у ћирилици (српски) и у латиници (хрватски)» Тако изразито стоји у огласу. Поред ћирилице у загради се каже српски, поред латинице — хрватски. То је најбољи доказ да сва своја издања са текстом објављују хрватски, и они и сва друга издавачка предузећа законских и осталих правних прописа.

Отишло се толико далеко да се чак и сви формулари из Службеног Гласника НР Србије објављује «у латиници и ћирилици», чак прво у латиници па у ћирилици! (Пол. од 23 марта 1959).

На пример Новинско-издавачко и штампарско предузеће «Привредни Преглед» (ове последње речи, сама фирма, увек се објављују у латиници, да се не би неко преварио о његовом карактеру). И он је у «Политици» од 30 јануара 1958 дао објаву о својим издањима које још има на стоваришту. Има једно двадесетак дела и више. На крају огласа просто стоји: «Сва наведена издања штампају се латиницом». Нека су од тих издања посебна, а друга колективна или чак периодична. Колективна су нпр. Библиотеке «Економска предузећа», од које је изашло прво коло од пет књига. Уредник Србин, професор Економског факултета.

Али има и периодичних издања, одн. часописа. Тако нпр. сам «Привредни преглед», који излази трипут недељно. Затим «Нова Трговина», која излази једанпут месечно. Онда «Техничка ревија» итд. Све, све само латиницом и искључиво латиницом.

Кад могу они, могу и други. Од почетка 1957 појављује се нов часопис «Југословенски преглед», у самом огласу стоји да ће се «штампати латиницом», и то стварно бива.

Затим нпр. «Туристичке новине» «Лист за сваког». Издавач «Туристичка штампа» Београд, Змаја од Ноћаја 9.

Онда «Прогрес» «илустрована ревија за економска и друштвена питања»...

Познати часопис «Међународна Политика», «часопис за спољно-политичка и привредна питања» који је досада објавио око 200 бројева и где пишу први људи режима, разуме се да је сав у латиници (редакција Београд, Јованова 16).

Политика од 21 септембра 1958 саопштава: «Почетком идућег месеца изаћи ће из штампе први број часописа Социјализам, органа Централног комитета Савеза комуниста Југославије... Часопис ће излазити двомесечно латиницом...»

«Суботом» излази у Београду «Грађевински Радник», лист грађевинара Југославије». У новинама се чак и наслов његов латиницом означује (у српским новинама, нпр. Политици од 30 авг. 1958).

Долазе затим разне друге едиције и библиотеке које се не појављују периодично. Нпр. «Политичка библиотека», Београд, Цетињска улица 1, где су изашле књиге о Кипру, о Сукобу на Суецу, о начину бирања претседника САД итд.

Издавачко предузеће «Нолит» (латиницом) покренуло је 1958 «Економску библиотеку», и одмах анонсирала шест књига, све од српских писаца и све латиницом. (Политика 15 маја 1958). Али то предузеће не наглашава никад да су књиге латиницом, како би их купили и они који не желе такве књиге.

Новинско-издавачко предузеће «Задруга» у Београду издаје велико дело «Десет година нове Југославије». У анонсу стоји: «Повез у полуплатну са омотом. Штампа латиницом».

Све научне публикације, урачунавајући ту и уџбенике Београдског универзитета у највећем делу, штампају се латиницом. Не само у Загребу већ и у Београду и Сарајеву. Постоји издавачка књижара «Научна књига» и библиотека «Популарна научна књига». Скоро све што издају, латиницом је. Све скице, цртежи итд. имају објашњења у хрватској латиници.

И посебне научне публикације следе тај путоказ. Тако је нпр. објављено 30 септембра 1957 издање тзв. Машинског требника, које је «право Свезнање из области машинства». Издавач је Савез стројара, стројовођа и ложача,

Београд, а писац Михаило Ничота. Чак је у новинама сваки пут наслов дат латиницом, онолико пута колико је у српским огласима био споменут.

И скроз популарне књиге из науке штампају се такође латиницом усред Београда. Тако нпр. «Интимни разговори» д-ра Павла Милекића, издање «Новинско-издавачког предузећа Младост», у којима се расправљају проблеми љубави и томе слично. То не мора Србин ни да зна!

Највећу срамоту за Српство чини тзв. Седма Сила, Новинарскоиздавачко предузеће Удружења новинара Србије, Београд, Теразије 31. Све своје едиције штампа латиницом: удружење новинара Србије!!! Сад је у том писму издало велику књигу «Ко је ко у Југославији».

А највећу срамоту за Југославију и највећи доказ како се у њој ћирилица третира претставља тзв. Лексикографски завод ФНРЈ у Загребу. Тај Завод, дотиран огромним парама Савеза, издаје књиге само латиницом. Веома луксузна издања; једновремено је започео да издаје монументална издања опште Енциклопедије, Енциклопедије Југославије, Поморске енциклопедије, Медицинске енциклопедије итд. Нигде трага српској ћирилици. Чак ни цитати српских књига, па ни старосрпских, нису дати у ћирилици већ у латиници (док су цитати руске и бугарске литературе дати у ћирилици). Као да хоће показати да је била грешка и раније, пре стотину, двеста и више година, што је употребљавана ћирилица. Срби не смеју имати своје писмо, рекао би директор тога Завода, хрватски књижевник и србождер М. Крлежа. Луксузна издања Енциклопедије Југославије имају на корицама наслов у виду печата. И горе и доле стоји латиницом исти наслов. (Као да би нешто значило да су бар доле ставили ћирилицу, кад је то савезни завод. Да, али би тиме признали њену важност).

Стално се упоређује та Енциклопедија са Народном енциклопедијом у редакцији Станоја Станојевића, која је била приватно издање. И она хоће да се тобоже огласи као шовинистичка (мада су све чланке прегледала два Хрвата пре штампања, да се не би увукло нешто против Хрвата). А сећам се врло добро кад је она била штампана код Библиографског завода у Загребу у два издања: ћирилицом и латиницом, да је издање латиницом било јефтиније и на то су наши Срби реагирали (сама београдска Политика), сматрајући да

ће то учинити да се српско, ћириловско издање слабије распродаје. И тада су трошкови дуплог издања били двоструки, али није нико ни помишљао да изда целу Енциклопедију само у једном писму. То се може десити само у једној антисрпској Југославији.

Не треба ни наглашавати да су сва слична издања која се односе на целу земљу или дају обавештења о земљи објављена у хрватској латиници. Тако нпр. «Велики енциклопедски водич кроз Југославију», који издаје Новинско-издавачко предузеће «Туристичка штампа», Београд, Змаја од Ноћаја 9. Или «Привредни Адресар ФНРЈ» у два огромна тома.

У новије време се сви речници страних језика издају латиницом, сви без изузетка, а исто тако и сви приручници, граматике, вежбенице итд. за стране језике. Чак и тамо где су постојала ранија издања ћирилицом, нова издања се врше у латиници. Ту се надмећу сва издавачка предузећа, па чак и Матица Српска. Нпр. Издавачко предузеће «Просвета» у Београду, које је досад, поред Матице српске остало најверније ћирилицом, издаје све речнике латиницом и све приручнике. У самом једном листу (Политика од 23 децембра 1957) налазе се објаве за цео низ ових издања. Већина су била предратна издања «Политике», као нпр. Шмаусово «Немачки у 100 лекција», и било је више издања ћирилицом, али сада само латиницом. И Милана Шаре француски, и Видаковића енглески итд. То исто предузеће издаје и Велики енциклопедски енглеско-српско-хрватски речник. Главни је сачинилац д-р Светомир Ристић, који је издао био онако леп Немачко-српски речник (и Српско-немачки), али је пре рата био ћирилицом. Све се, једно за другим, напушта да би се други задовољили.

Тек од ове године издаје и «Савремена администрација» речнике, али посебног садржаја (привредних, финансиских, политичких, комерцијалних и правних израза), од проф. Александра Јовановића. Већ су изашла три речника (немачки, енглески и француски). Сад ће са српског на те језике. Није потребно ни говорити да се све објављује латиницом. Ниједан Србин неће ускоро моћи да нађе ниједан речник у своме писму.

Ранији српско-немачки речници издавани у Новом Саду били су у српској ћирилици и немачкој готици. За време оба рата су у иностранству издавани

Стевовића француско-српски и српско-француски речници у српској ћирилици и француској латиници. Што је могуће било за време рата у туђини, то није могуће у «својој» земљи за време мира.

Нека не мисле читаоци да се остаје код научних и пропагандистичких списа; латиница се инфилтрира, полако али сигурно, и у белетристици, у забавној литератури итд., свуда где се очекује масовна прођа (чак и «шундлитератури», и у «петпарачким романима»). За те ствари се нађу и средства новчана и хартија, док Православни богословски факултет не може добити хартију за своје научне збирке!

Излази од јануара 1958 тзв. «Моји Романи», чији је издавач «Новинско-издавачко предузеће Стожер», Београд, Трг Републике 3. Доноси «сваког петка у наставцима по пет бестселера светске књижевности». Разуме се латиницом; чак су и анонсе латиницом у српским новинама!

Издавачко предузеће «Рад» «покреће нову библиотеку «Реч и Мисао» сто књига по сто динара. Највећи писци свих народа и времена». То је београдско издавачко предузеће. У анонси (Пол. од 18 јануара 1959) стоји даље: «Књиге библиотеке «Реч и мисао» штампају се латиницом...» У истом листу од марта пресликане су корице прве три књиге, разуме се у латиници.

Исто предузеће објављује издања осам књига библиотеке «Иза Кулиса» 13 дец. 1958, и код наслова сваке књиге стоји «латиница», код сваке без изузетка.

Издавачко предузеће «Козмос» (писано латиницом) издаје публикације под насловом «Наши најомиљенији филмови», сва у самој латиницом (вид. нпр. оглас у «Политици» од 16 јуна 1958, где су наслови књига фотостатирани).

Та иста «Библиотека» (Козмос) почела је августа 1958 да издаје тзв. «Џепну библиотеку Орбис». Прва књига је латиницом, нека «Жудња за животом» (Вид. Политику од 18 августа 1958). Јамачно да ће јој следовати још многе ако српска публика не пређе на бојкот оваквих издања.

Затим некакав «Весели Забавник», недељни забавни лист у стриповима, такође у Београду. Исто тако сличан лист «Енигма», забавни часопис «Знање кроз разоноду».

Новинско-издавачко предузеће «Јеж» у Београду издаје дела Бранислава Нушића у 10 књига «лукузно опремљених, у платненом повезу са златотиском, и штампаних на бољој хартији латиницом». Редакција Војислава Ђурића, а са есејом Велибора Глигорића, оба позната комуниста. Овај први је нажалост претседник Српске књижевне задруге. (Оглас у Политици од 10 фебруара 1958).

И књижевни часописи, намењени искључиво српској читалачкој публици, све више се објављују у латиници. И то не само поједини чланци већ и читави часописи у којима ћете узалуд тражити и једно слово ћирилице. И то се зову београдски, српски итд. часописи!

Нарочито је то случај са часописима у којима сарађују Милан Богдановић и Марко Ристић, који су ултимативно захтевали од Матице српске у Новом Саду да прекине традицију од једног века и четврт и да њихова дела изда латиницом.

Тако се искључиво у латиници издају «Књижевне Новине», чији сам један број видео у Чикагу.

Новинско-издавачко предузеће «Култура» у Београду издаје «месечни часопис за друштвено-политичка питања «Наша стварност». «Часопис излази сваког месеца латиницом». (Пол. од 5 окт. 1958 г.).

Политика од 27 фебр. 1959 даје на целом ступцу неколико илустрованих огласа за «недељни илустровани лист нова Дуга» који излази у Београду од 1 марта 1959. На сваком од тих огласа налази се и наслов листа, свакако — у латиници!

То је све у Београду. Да часописи из Загреба употребљавају хрватску латиницу, то је разумљиво. Тако нпр. «Умјетност данас», орган Савеза ликовних уметника Југославије, који излази од јуна 1957 «као општејугословенска публикација» (Политика од 8 априла 1957). Као таква, као «општејугословенска», мора бити штампана латиницом.

Толико се далеко иде да се покреће заједнички часопис Матице српске и Матице хрватске, за који стоји у огласу од 23 септембра 1957 (Политика): «Нови часопис ће бити штампан латиницом и излазиће три-четири пута годишње».

VIII.

Кад је тако у Београду и Србији, може се замислити како је у другим «народним републикама» и другим областима. Црно да црње бити не може.

У Босни и Херцеговини је почело било са равноправношћу оба писма, да се та равноправност из дана у дан сузбија у корист латинице а на штету ћирилице.

Данас се скоро сва књижевна делатност врши у латиници. Ако читате објаве издавачких предузећа «Свјетлост» или «Веселин Маслеша», ви ћете ретко или једва наићи на једно дело штампано ћирилицом, и што идемо временски даље, на све мање одн. на баш ниједно. А писци одн. преводиоци су и овде, нажалост, Срби. Имам нпр. пред собом оглас Издавачког предузећа Веселин Маслеша у Сарајеву од 10 октобра 1957: пет књига, свих пет латиницом.

Излази тамо лист «Ослобођење», кога ја видео нисам, али сам читао у «Демократској Мисли» једну примедбу Радмила Грђића да је оно избацило 1956 из наслова ћирилиски натпис, па чак укинуло објављивање подлистка ћирилицом, који је раније увек практикован. И г. Грђић је сам дошао до закључка да се тиме српска национална индивидуалност негира. Он је то саопштио у часопису шапирографираном латиницом. А истину је казао, горку и страшну истину.

Данас се може са пуним правом тврдити да се у Босни и Херцеговини ћирилица далеко мање употребљује него у Аустро-Угарској. Тада су излазили и листови српски (Српска Ријеч, Отаџбина, Народ и тако даље), и часописи (Босанска Вила, Зора и томе слично). Излазио је богословски часопис «Источник» од 1887 до 1914. Тамо су штампане српске књиге ћирилицом, још за турског вакта, а данас то не сме да се ради.

У Сарајеву су излазиле средином прошлог века листови само арапским и српским, ћирилским словима («Цвијетник» и др.). Ништа се под Богом није могло тамо латиницом да објави у турско време. А данас?

У Хрватској, камо сад спада и Далмација и Славонија, основано је српско културно друштво «Просвјета», као организација Срба који живе у «Хрватској», са седиштем у Загребу. Оно има свој грб, своју вињету у ћирилици, и прве публикације давало је у свом очинском писму. Сад их даје у латиници, па и то све ређе и ређе, јер власти «Народне републике Хрватске» то не гледају радо.

И тамо је пре Првог светског рата излазило и српских листова (у Загребу, у Задру, у Дубровнику итд.), излазиле су и српске књиге. У Задру је неко време излазио српски богословски часопис «Истина» са ванредним садржајем, ту је изашло и прво издање Црквеног права од Никодима Милаша, које је преведено на низ страних језика, и много других црквених и световних дела (нпр. «Православна Далмација» од истог епископа Милаша). У Дубровнику је била Матица Српска, а излазио је лист «Српска Зора» (у Задру «Српски Глас»), и дуго времена часопис «Срђ», издаван од домаћих Срба католика латиницом и ћирилицом (и са насловом у обе азбуке). Излазио је од 1902 до 1908.

У Задру су издавали своје књиге Марко Цар, Мирко Королија итд. Данас не само што нико не сме ни да помишља да ту издаје књиге ћирилицом, што нема штампарије ни са толико слова да бар цитате српских књига даје на српском, већ је у једној ту скоро издатој библиографији домаћих списа у Задру потпуно неглижирана српска књижевна и издавачка делатност. Да не би трага остало о томе, и да се да на знање да је толеранција од стране аустријских власти била погрешна.

Излазиле су српске књиге и у Осијеку, и у Карловцу. Данас нигде. Али зато Београд издаје око 60% књига на хрватском, а можда и више.

У Војводини се такође запоставља српска књига, али можда мање него другде. Јер Матица Српска држи високо барјак своје прошлости. Нажалост, и ту се чине грдне сметње и притисак на М.С., о којима смо говорили. Докле ће издржати, то се не зна. Тамо је у јаком полету књижевност мањина, па и

новопечене хрватске групе у Суботици. То можда сили Србе да увиде куда води напуштање ћирилице од стране њихове.

Колико сам могао запазити књиге и новине у Црној Гори излазе у ћирилицу, а свакако и у Македонији, која нема хрватску варијанту свога писма. Само тамо где се ћирилско писмо идентификује са Српством, само тамо је оно запостављено, одгурнуто, прокажено.

IX.

Сад да пређемо на друге манифестације ван издавачке делатности и публикација, ограничавајући се углавном на Србију и српске крајеве (јер немамо ништа против тога да се у другим, вансрпским пределима употребљава писмо тамо уобичајено).

Најпре размотримо домен саобраћаја свих врста, јер је и ту контакт са масама и са иностранством најживљи. Ту се видно такође испољавају тенденције истицања и занемаривања националних вредности и симбола.

Прво пада у очи да се сва транспортна средства, нарочито она која имају везе са иностранством, обележавају хрватски.

Тако пре свега авиони. Сви они имају наслов само у хрватској латиници «Југословенски Аеро Транспорт».

Међутим, видео сам авионе Израела, који прво носе наслов на старојеврејском па онда на енглеском. Те сам авионе видео у Цириху. А гледао сам слике совјетских авиона, који су означени само руском ћирилицом, без икакве друге ознаке. Па ипак их као такве разазнаје цео свет. На њима стоји само: АЕРОФЛОТ СССР. И са поштовањем их свет сусреће. Арапске авионе нисам видео, али сам на сликама запазио да имају енглеске и арапске натписе (нпр. Јорданија). За домаће људе арапски, за стране енглески. Несумњиво је то случај и са Грчком, чије авионе нисам ни на слици могао идентификовати.

Што бар неки од југословенских авиона није српски обележен, поред неког страног језика? Што није бар и српски уз хрватски? Да и Срби буду у

илузији да им и мало неба припада, да је и ваздух над њиховом земљом њихов. А можда баш зато неће то да им се дозволи и та илузија пусти.

Но лађе су интересантније. Оне имају свој назив и с једне и друге страна прамца (прове). Обе стране су увек написане латиницом, хрватском латиницом а не неком другом. Зашто не би бар лева, мање важна страна, била исписана у ћирилици? Или што не би испод латиничког текста био дат и у ћирилици? Мада је Србија сасвим одбијена од мора, постоји некаква «Црногорска пловидба» са матичним лукама у Боки Которској. Ипак ниједна лађа није обележена ћирилицом, чак ни на другом месту. А у Совјетском савезу све су лађе само ћирилицом обележене, у Грчкој само грчким писменима, што им не смета да плове по свим морима света.

Па не само да су искључиво хрватском латиницом обележене морске лађе, већ изгледа и речне, које плове само кроз српске пределе. Ја сам у Политици од 13 фебруара 1958 видео насликан један моторни шлеп, на чијој десној страни јасно стоји латиницом име «Калемегдан».

(Лева страна се не може прочитати).

Чак и ђаци Средње бродарске школе у Београду праве мале моделе бродова којима нпр. дају име «Копаоник», разуме се у латиници (Политика од 16 фебруара 1957).

Више од тога: у два броја Политике (један од 12 фебруара 1957) насликан је и «Дом Културе» «на води» на самој Ади Циганлији у Београду. Натпис огромним словима («Дом Културе») само хрватски! У Политици стоји како се сваког дана у салама Дома одржи «понека приредба».

Железнички вагони су означени и хрватским и српским иницијалима, прво, разуме се, хрватским. Али све остале ознаке су само на хрватском писму. Тако видим нпр. у Политици (25 окт. 1957) насликан вагон на коме пише само једно: Кола за спавање, разуме се латиницом. Све ознаке матичне станице, оправака итд. пишу се само латиницом. Унутра, у самим вагонима, нема ни ознаке у ћирилици, бар не у међународним вагонима које сам ја видео. Све је, апсолутно све, хрватски и само хрватски обележено, једнако као да су вагони искључиво хрватске државе. Тако нпр. стоји на брави

нужника само «слободно» и «заузето» на хрватском, мада су кола одређена за међународну публику. Постоје две пепељаре са заклопцем; на оба пише Ј.Ж. у латиници. Ознаке «пушачи» или «непушачи» такође само хрватски. Али је најинтересантније да су и ове опомене (нпр. «Не нагињи се кроз прозор») дате на једној страни искључиво хрватски, а на другој у три страна језика (француски, немачки, енглески). Могла је да стане поред латинице и ћирилица, па да буде више пропорције. У Швајцарској је то увек означено на свим службеним језицима, па је чак и у аустријској Босни било у ћирилици. Али се у данашњој Југославији не сме ни помишљати на то. Нека се нагиње и пропада ко не зна хрватски. (Не треба нарочито ни наглашавати да су све географске карте изнете само у хрватској латиници, све слике обележене исто тако поред страног језика, да је у хрватској латиници изнета «Схема електричког осветљења кола» итсл.).

И све ознаке на аутобусима, бар оним који допру до иностранства (али аутобусима за иначе унутрашњи саобраћај) објављене су у хрватској латиници. Ја сам видео нпр. један аутобус из Сарајева. Ту је ознака републике у ћирилици, као код свих других кола, али то је све што се у овом алфabetу налази. Остало је искључиво хрватски. Такође на аутобусима које београдске новине доносе у слици (вид. Пол. од 6 дец. 1958).

Сви натписи на путевима, бар у Босни и Херцеговини, дати су само латиницом. Тако имам у Политици од 5 октобра 1957 слику из Босанске Крајине, где само Срби живе, са натписима: Бихаћ 35 кил., Босански Петровац 18 кил., и још један натпис доле који се не може прецизно прочитати (неки Вакуф), све само латиницом. Као да би «народне републике Босна и Херцеговина» пропале кад би натписе дале и у ћирилици, коју учи у основним школама све околно становништво.

Овде се мора учинити једно страховито упоређење. Ту скоро читам у новинама како по уговору између Аустрије и Југославије сви «натписи топографске природе» у Јужној Корушкој морају, поред немачког језика, бити и словеначки обележени. Тамо сви Словенци знају немачки, њих нема ни 5% у покрајини а ни пола процента у земљи која је углавном национално хомогена, па ипак власти Југославије протестирају што се ова наредба не спроводи стриктно. А у Босни и Херцеговини, где има скоро половина Срба,

нема ни најмање топографске ознаке на српском писму! Да о другим мешаним пределима не говоримо. (А можда је тако и у самој Србији!)

Агенција «Путник», на чијем челу се махом налазе Хрвати, води једну политику писма, коју сам ја у једном чланку у чикашкој «Слободи» назвао «садистичким гођењем ћирилице».

То је неисказано што та агенција ради. Нигде, ни у Београду, ни у Нишу, ни у ма ком другом српском граду нема ни наслов фирме у ћирилици а да о другоме не говоримо. Ниједан натпис, ниједна опомена, ниједан формулар, ниједан допис не сме одатле проистећи друкче него хрватски. Ако им се српски обраћате, хрватски ће вам одговорити. Још ћете добити опомену да пишете исправно, тј. хрватски. Она, та агенција, даје и огласе у српским новинама на латиници (вид. напр. Политику од 23 окт. 1957). И сва путовања која организује, нпр. из Београда, објављује у латиници. Кад се екскурсистима нешто на путу саопштава, то се чини латиницом. Сад сам био сведок тога у Милану, мада ниједан путник није био Хрват. Рукописно се чак све саопштава латиницом, и нико не сме да протестира.

Међутим, у Москви (ту сам такође био), њихов «Интурист» сва своја саопштења и све објаве чини у ћирилици. Кома је право, нека је; коме је криво, нека је. Јер се не жели жртвовати национално писмо другима за вољу.

Јасна је ствар да сви водичи кроз Југославију које издаје Путник (или ко други) могу да се нађу у свим језицима и свим писмима сем српског. Ајде де, што се они издају у страним језицима. Али зашто хрватски и првенствено хрватски? И ако се већ нпр. за Србију издају хрватски, требало би за Хрватску и Словенију да се издају српски, да би се њима служили они који не живе тамо. Не, сви морају да уче и употребљавају хрватску латиницу у земљи Јосипа Броза!

Па чак и све разгледнице које се у земљи купују (ако нису остатак старог, доброг времена) обележене су хрватски. Све, чак и оне из Београда. Без обзира да ли се оне шаљу онима у земљи или у иностранству, које не зна хрватску латиницу, не може да сазна ни која је то варош.

Ни друга објашњења не може да сазна иностранац, јер он обично не зна хрватски. Ако зна хрватски, сасвим по изузетку, онда би знао и ћирилицу. Кад се каже на хрватском нпр. «Црногорска народна ношња», то опет нико од странаца неће разумети, једнако као да је писано ћирилицом (ово би можда разумели Бугари, Руси и Украјинци).

Ја имам при себи две пошиљке из Југославије. Једна је са Његошевог маузолеја на Ловћену. Има пет делова разгледнице, као неки пентаптихон. Свуда обавештења на хрватском: Његошева гробница на Ловћену, Његошева капела на Ловћену, Цетињски манастир итд. Страга стоји «напутак»: «Саопштења», опет у хрватској латиници.

Друга је разгледница, на чијој полеђини стоји: «Краљевска задужбина на Опленцу, Иконостас, Царске двери». То све хрватски, а затим француски и немачки. Зашто онда није прво објашњење било на српској ћирилици, где се још ради о једној еминентно српској светињи (једнако као и код Његоша)? Увиђају ли читаоци колико далеко иде ово запостављање и гоњење у хрватско-комунистичкој Југославији? Да ли постоји нека државна потреба за тим, или се само ради о најпростијим шиканима, да би се српство што више затајило и угасило?

После сам добио још неке разгледнице из Југославије и две задржао као карактеристичне. На једној стоји «Српска народна ношња из Баната» на хрватском и енглеском. На другој икона Богородице из цркве Св. Софије у Охриду, опет хрватски и енглески! Чак су и на Македонију прешли!

Х.

За пошту то исто важи што и за транспортна средства и за путничке агенције.

Скоро сви поштански формулари отштампани су искључиво латиницом (а нарочито телеграфски).

Имам један фотостатиран у Политици «Долазни телеграм» (требало би ваљда рећи «приспели телеграм»), где су све рубрике наштамpane само хрватски мада је телеграм из Београда. Све ознаке места за препоруку (мада

то није био раније случај ни у Србији ни у Црној Гори). Негде стоји горе и доле ПТТ Југославија, оба пута латиницом.

Печати су дати у оба писма. Но и ту је у последње време учињен један криминалан изузетак у самом Београду. Пошиљке које иду у иностранство, нарочито новине, немају више натпис ћирилицом, већ тамо просто стоји: «Београд, Иноземство». — Сама реч Иноземство није српска него хрватска (ми кажемо: иностранство), а затим, њу ће странац разумети једнако као да је писано ћирилицом. То је први и то врло знатан продор у тобожњу једнакост поштанских печата.

После сам видео сличне печате из Загреба где стоји «Загреб-етранжер». У Београду хрватски, у Загребу француски! (Тако је било испочетка и у Београду, док се свет научио на искључиву латиницу!). Видео сам пре неки дан печат поште «Сремски Карловци» само у латиници. Направили су тако велика слова, да тобоже друго писмо не може да стане.

Но није то само. Има још нешто ништа мање страшно и криминално. За печатање масе писама и карата употребљава се у већим градовима машина. И у свим државама се том приликом чине рекламе у простору иза ознаке места. За Београд се то чини хрватски! Тако нпр.: «Новац на штедњу код пошта јамчи држава» (жиг од 20 марта 1957). Или 28 августа исте године «Посетите међународни сајам». Шта би било ја се питам да само један једини пут буде у Загребу тако нешто ћирилицом обележено. Да о Сарајеву и не говоримо; тамо је све обухватила и све заменила хрватска латиница.

Имам печат «Пошта царињена, Београд», само на латиници. Би ли се то трпело у Загребу на ћирилици? И сви нови печати ове врсте потпуно избегавају ћирилицу, јер се инфилтрација латинице, као што је речено, врши виа факти, подмукло и неосетно.

Постоје још пригодни жигови уз разне приредбе и манифестације. У Македонији су на ћирилици, у Београду и у Србији на латиници. Тако нпр. Међународни београдски сајам, 23 августа 1957. Или: Јахорински куп, 15 марта 1958, одн. Трећи шампионат јуниора Јахорина Пале 10 марта 1957. Итд. Зашто се не би ту на неки начин комбиновала ћирилица и латиница? Не, јер

би то значило продужавати живот ономе што је комунистичко-хрватски режим Југославије осудио на изумирање.

Поводом 40-годишњице Видовданског атентата, Савез филателиста БиХ издао је специјалне пригодне куверте, а по одобрењу Генералне дирекције ПТТ био је у Сарајеву специјалан жиг на пошти, на сам Видовдан 1954, на коме је хрватски било написано «40-годишњица Сарајевског атентата и Младе Босне, 1914-1954, Сарајево». И «Млада Босна» је похрваћена, они атентатори чије су кости за време рата по наредби датој из Загребa латиницом, бацали без трага и чије су споменике отстранили зато што су написани били ћирилицом!

После су изашле «пригодне куверте» за «Дан Уједињених Нација» 24 октобра 1958, онда поводом 40-годишњице Комунистичке партије Југославије (Пол. од 18 априла 1959). Не треба ни наглашавати да је све то писано у хрватској латиници. Исто важи за пригодне жигове у Сарајеву (Омладинска филателистичка изложба 14 априла 1959); и Новом Травнику, 15 јуна исте године. Итд., итд.

И у маркама се не одржава увек једнакост писма, мада је најчешће један део дат у ћирилици а други у латиници. Ту се задовољава поштанска управа да означи назив државе само ћирилицом, а код печата сматра да то није прилично!

Ако се изда само једна пригодна марка, као нпр. за недељу Црвеног Крста од 3 до 9 маја 1959, она се штампа само у латиници.

Имам, међутим, нека писма из Грчке, из Атине, где су сви поштански жигови, и сва обавештења дата само на грчком језику и грчком писму које иностранство разуме мање него ћирилицу (ову употребљавају стотине милиона душа, а у «народним демократијама» се обавезно учи у школама).

XI.

Нарочито се код сајмова и у вези са сајмовима све само латиницом и хрватски означаје. Не у Загребу или Осјеку, већ у Београду и Новом Саду, па чак и Лесковцу.

Гледао сам слике са Београдског сајма. Сви су натписи у латиници. Нпр. «Црвена застава», «Занатски подмладак», «Грмеч», итд. Не само за главни сајам, већ и споредне експозиције, нпр. за Међународни сајам књига. Види се јасно у латиници «Цепна књига». Као да ће странац то боље разумети него да је ћирилицом. А Србин који живи у Београду једнако би га разумео. (Подаци из «Политике» од 24 августа, 5 и 31 октобра 1957, 28 априла 1958 итд.).

Сви штандови нпр. Сајма текстила у Лесковцу означени су латиницом. Ни трага о ћирилици. (Да су вињете све у латиници не треба понављати). Но код Лесковца има још један куриозум. Они и своје огласе у «Политици» латиницом дају. За 1956 употребљавана је још ћирилица, за 1957 само латиница, и то у листу који се само ћирилицом штампа (број од 4 марта 1957). Он једнако поступа као Осјечки сајам који наређује Политици да латиницом објави позив на посету. Или позив на посету II Изложбе шумарства и дрвне индустрије у Осјеку 1957 (Политика од 13 маја те године).

Сад то чини и Пољопривредни сајам у Новом Саду (вид. нпр. Политику од 30 августа 1958). Дају клише да се штампа латиницом.

Исто тако «Југословенски сајам књига», који се одржавао под «покровитељством претседника републике» у Загребу првих дана октобра 1956. Објава у Политици даје се латиницом, мада је јасно да сви читаоци тог листа знају ћирилицу. а многи уопште не знају латиницу. То је споредно: треба их терати да је уче и употребљавају.

На Другом међународном сајму књига који је био приређен на Београдском сајму почетком новембра 1957 налазите све објаве у хрватској латиници. Нпр. «Специјална издања» јамачно неке београдске куће (Политика од 12 нов. 1957).

Међутим, Лајпцишки сајам чини све позиве у ћирилици (број Политике од 13 новембра 1957). А најзначајније је да Међународни сајам у Солуну моли за посету прво на српској ћирилици, а онда на грчком (Политика 31 јула 1956 и 3 августа 1957). Тамо је званични језик грчки и алфавит грчки. Ко хоће да тамо послове обавља, има да их обавља на језику и писму земље где се сајам држи. Колика разлика између слободне Грчке и колонијалне Србије?

Скопски сајам већ изгледа да више негује ћирилицу, бар према анонсама у српским новинама.

Но нису само сајмови, као организоване и сталне привредне изложбе, на хрватском писму презентирани, него готово и све изложбе привременог карактера које се у самом Београду организују. Нпр. изложба «Аутомото савеза Југославије о безбедности саобраћаја на путевима», која је одржана јануара 1957. Све су легенде и објаве дате у латиници. (Политика од 22 децембра 1956).

Или нпр. други пример «Петнаест година југословенског ратног ваздухопловства», изложба одржана у Београду. Виде се јасно сви натписи на изложби у хрватском писму. (Политика од 13 маја 1957:

Генерал Михајло Апостолски разгледа изложбу).

Затим изложба «Породица и домаћинство 1957» одржана у Београду има, према слици у Политици од 17 септембра 1957, ове унутрашње написе: Убаци, Овдје, Анкета итд. Све искључиво хрватски.

И сви конгреси, било државни (савезни) или партиски, имају све натписе, а свакако и записнике, у латиници. И овде можемо изнети само што је видљиво из слика «Политике».

Тако нпр. видимо јасно натпис «Први конгрес пољопривредних инжењера и техничара Југославије» (24 нов. 1957), само и искључиво у латиници. Конгрес је одржан у Београду, и ред је захтевао да се служи ћирилицом, чак искључиво ћирилицом, док би се у Загребу служили хрватском латиницом.

То исто важи за «Први конгрес радничких савета Југославије». Иако одржан у Београду, сав је у хрватској латиници обележен, почев од конгреске значке па до записника (Политика од 25 јуна 1957).

Онда Трећи збор феријалаца Сутјеска (26 фебр. 1958). Све је од значке наовамо у латиници. Слет селенита Југославије у Земуну јуна 1958 итд.

«Дан права човека» 10 децембра 1958 у Београду је такође прослављен у знаку хрватске латинице (в. Пол. од 8 дец. 1958).

Да не говоримо о Седмом Конгресу савеза комуниста Југославије који је одржан у другој половини априла 1958 у Љубљани. Сви натписи, ама сви без изузетка (на зидовима, обелиску, заставама итд.) дати су у хрватској латиници. Не словеначки, што би се дало разумети, већ хрватски. Они се понављају на неколико страна, неколико зидова, неколико места, али увек у хрватској латиници, која толико годи «великом вођу и учитељу народа». Зашто није био неки натпис српски, други словеначки или македонски? Просто зато, што се жели навикнути свет у првом реду комунисте Југославије да је њихово писмо хрватска латиница. Да је и њихов амблем латиницом, не треба наглашавати.

ХП.

Спорт је сав латинизиран и хрватизиран. Сви утакмичари и у земљи и у иностранству носе ознаке на прсима у хрватском писму. Тако националну ознаку «Југославија», не ни француски ни енглески већ хрватски. Међутим, совјетски такмичари имају увек ознаку СССР. То је не само ћирилица, већ су, по незгоди, слова којих има и у латиници али се тамо сасвим друкчије изговарају. То се чита цццп, место сссп. Али то совјетске управљаче ништа не буну, они имају своје писмо и употребљавају своје писмо. Ми морамо да употребљавамо туђе писмо.

«Коло», београдски ансамбл народних игара има само хрватску ознаку.

Сви резултати утакмица се саопштавају хрватски, чак иако се игра у Београду, ако су обадва тима београдска.

Јамачно и не постоје друга слова за објављивање резултата у Београду сем хрватске латинице. Вид. нпр. Политику од 1 јан. 1959 са сликом «Најлепши тренуци на стадиону ЈНА» са објавом резултата више утакмица.

Доскора смо видели бар рекламе око стадиона ћирилицом. Сад се и оне све више латиницом замењују (вид. нпр. Политику од 21 новембра 1957). Реч је о Београду, не треба заборавити.

Све наградне значке су дате само у латиници, и сви пехари претседника републике или ма кога другога. (Вид. нпр. дијамантске значке једриличара,

моделара и падобранаца у Политици од 26 дец. 1957, или Пионирску рвачку «Олимписку значку» са три круга у Политици од 31 дец. 1958.

На Међународном фестивалу научно-техничких филмова израђене су биле сребрне и бронзане медаље и спомен-плакета. Тамо стоји: «Друштво Никола Тесла. Фестивал научно-техничких филмова. 1958. Југославија». Све у латиници. А фестивал је у Београду одржан у знаку Николе Тесле!

И остале награде или ма какви други добици саопштавају се свуда и увек у латиници. Тако нпр. на Новосадском сајму је добило добро «Брестовац» новчану награду и ауто. То се објављује у латиници (Политика од 3 септембра, где је дата фотографија добивеног аутомобила и табла са ознаком на хрватском језику).

Политика од 10 октобра 1958 донела је слику са Београдске железничке станице са огромним натписом «Добро дошли, стрелци». Тај је натпис остао више недеља пошто је «првенство државе у стрељаштву» било завршено. Да је цела утакмица била у духу латинице, није потребно ни наглашавати.

О филмовима да и не говоримо. Још у првој Југославији сви су натписи на филмовима били латиницом, и то није нико маришао. После рата су дати за сваку «републику» у свом писму. Појавила се тада и ћирилица, која све више губи терен. Већ код снимања београдских предузећа и установа то је видно. Тако је у Кошутњаку сниман «уметнички филм београдског предузећа Славија» под насловом «Те ноћи». Све су белешке и обавештења у латиници (Политика од 25 јануара 1958).

Филмске новости које снимају рад Савезне народне скупштине имају обележје само у хрватској латиници. (Политика од 13 децембра 1957).

Колико сам ја могао опазити овде у даљини, сва се телевизиска објашњења у младој Телевизији Југославије дају у латиници, чак и у самом студију, без обзира је ли у Београду, на Ловћену или у Загребу. Све је исто, све је хрватско. (Вид. нпр. слику у Пол. од 22 марта 1959 «Прве пробе у телевизиском студију» и од 3 децембра 1958).

Плаката за извођење «Фауста» Београдског драмског квартета 12 новембра 1956 изведена је само хрватском латиницом. Итд.

XIII.

Нарочито је заведена пракса, која једва трпи изузетка (ми знамо само два-три изузетка) да се све фирме обележавају називима било страним или домаћима, али израђеним само у латиници. Све имају неке вињете латиницом. Реч је о фирмама у Србији и Београду, и у другим српским пределима. Разуме се да фирме у Хрватској и Словенији могу и треба да имају натписе латиницом. Али зашто у Београду, зашто у Србији, у Војводици, у Босни, у Црној Гори? Зато, просто, што се жели дати држави хрватско спољно обележје.

Ту истина, има назива страних, где би се ово донекле могло разумети (мада тога у Москви нема ни од корова), али те фирме додају одмах латиницом и даља обавештења, сад већ искључиво хрватском латиницом. Нпр. ограничујући се засад на Београд и Србију: INSA, Industrija satova Zemun; KUGLEX, Import-Export; FORUM, Preduzece za ekonomsku propagandu; JUGOAUTO, Export-Import — Izvoz-Uvoz; CHROMOS; LETEKS, Prva leskovacka tekstilna fabrika; ELIP, Novi Beograd; TESLA, Beograd; GHETALDUS, Beograd, usluge za uokviravanje metaliziranih stakala; izdavačka preduzeca NOLIT, KOSMOS itd. GALENIKA, Zemun; TEHNOPROMET, Beograd (мада би то требало писати Technopromet, кад би људи знали шта пишу).

Неке фирме имају само почетна слова латиницом, али и објашњење уз њих. Тако наилазимо опет у Србији: ILR, Zeleznik (Ivo Lola Ribar) ; P.A.E. Preduzece za automatizaciju i elektroniku, Beograd; S, Jugoslavija: Valjaonica bakra, Sevojno; F.S. Jugoslavija: Fabrika Šamota, Arandjelovac ; ITM : Industrija traktora i masina, Dobanovci ; F.S.P. : Fabrika šamota, Partizani; S.S.: SED-MA SILA, Novinsko-izdavacko pred-uzece Udruženja novinara Srbije!!!; P.N.K. : Popularna naučna knjiga, Beograd; LTS, Sajam tekstila i tekstilnih masina Leskovac; S.N. Medjunarodni poljoprivredni sajam u Novom Sadu; M.K. Magnohrom Kraljevo; F.K.S. Fabrika kablova Svetozarevo ; GM. Fabrika bušaćih masina i pribora Zemun ; F A P , Fabrika automobila Priboj ; Z : Zeta, Komercbiro, Beograd; JRB, Jugoslovensko recno brodarstvo. .. Itd.

Понеке фирме имају знакове без слова, неке опет слова која могу бити и ћириловска и латинска (нпр. Т. Е. Колубара). Али сам једно предузеће у свим српским земљама нашао које има вињету ћирилицом. То је Дрвни комбинат Крушевац (Д. К. К.). (Разуме се да су слова понекад извајана и ишарана, тако да се овде не могу буквално пренети).

Чак је фабрика фрижидера Георги Наумов у Битољу расписала конкурс за израду заштитног знака фабрике, с тим да «Текст у знаку буде латиницом» (септембра 1956).

Негде се просто фирме обележавају пуним називом хрватски, и то фирме напред Србије. Нпр. CRVENA ZASTAVA, Kragujevac (kratko: ZASTAVA); 14 OKTOBAR, Krusevac; JUGOPAPIR, Beograd; FAGRAM, Fabrika gradjevinskih masina Smederevo (ово су краћенице хрватских а не интернационалних израза). Zatim: KRUSIK, Valjevo; DUGA, Beograd; PUPIN, Beograd; OBODIN, Cetinje; PARTIZAN, Beograd. Ово је једна од најдрскијих и најбезобразнијих фирма, коју јамачно води неки Несрбин; она не би свој назив написала ћирилицом ни за живу главу. Да га сто пута понови, увек ће га поновити латиницом. (Мада, кад би то била страна реч, требало би писати с а не з!).

У Београду су улице још увек обележене српском ћирилицом. У «Политици» се једном жалила нека читатељка да се странци не могу да снађу, па да треба те натписе дати у латиници. То је ваљда био пробни балон, пуштен од власти, да виде како ће Београд реагирати. А он црн не сме да реагира!

Но, засада, форсира се дати на други начин Београду једно несрпско обележје. «Напорима Секретаријата комуналних послова града», како јавља «Политика» од 11 децембра 1957 Београд мора да добије што више «неон фирми». Дотада су дали велике натписе само Галеника и Хромос. Разуме се у латиници. Те фирме доминирају ноћу Београдом. Сад је ово симптоматично: обе речи су грчке и првобитно су се грчки писале. Културан свет их и данас грчки пише и чита. А разлика између српског и грчког писаша у њима је свега за једно слово. ХРОНОС се каже грчки, са истим почетним х, које имају само Грци и православни Словени. Западни народи га немају и морају ставити СН, исто као у речи Хрушчев, јер немају слова х. А ми који га имамо

узимамо усред Београда погрешно латинско означавање јер се стидимо свога стародревног. И реч Галеника би, осим слова и, била једнако писана грчки и српски. Али изгледа лепше оно што је примљено из десете руке.

Па нису саме те неонске фирме које се у Београду латиницом форсирају, већ и тзв. Рекламни фењери. Ту се објављује који се филмови дају те вечери, разуме се латиницом. Нпр. «Субота увече» према «Политици» од 16 децембра 1957.

Или разни натписи у локалима за увесељење у Београду махом су пресликани латиницом. Нпр. у Безистану, Политика од 24 марта 1957. Вероватно има и ћирилице, али у старим локалима, које новине не пресликавају. Оно што ми видимо на страни, то је скоро увек латиница.

Тако сам нпр. видео натпис «Кино Београд», вероватно на Теразијама бар десет пута, а тако исто и «Југословенска књига», канда у палати «Албанија». А друге се фирме на тим сликама и не виде. Једнако «Експорт» у Приштини, који се понавља на свакој слици.

У Политици од 28 јануара 1959 насликана је једна опала заштитна ограда градилишта у Кнез Михајловој улици у Београду, са натписима латиницом (вероватно упозорење грађанству!).

Понеке установе, (разуме се државне, јер других нема) захтевају од београдске штампе да њихове објаве, нпр. конкурсе, штампа латиницом. То нарочито тражи «П.А.Е. Предузеће за аутоматизацију и електронику. Београд, Карађорђева 13». (Вид. Политику од 31 маја и 22 августа 1957).

То предузеће понавља ове огласе стално, већ годинама, и то са једном дрскошћу којој равне нема. То је канда једино предузеће које захтева да се његови огласи слажу у латиници. Али је зато сад настала друга пракса, којом хоће да дохакају тенденцију београдских новина за јединственим писменом. Сад се све више јављају огласи у клишеима, разуме се састављеним латиницом, и новине то онда морају да пусте. Тако нпр. «Индустрија трактора и машина, Београд» честита на пола стране нову годину латиницом (Политика од 1 јануара 1959) ; Југоауто, Београд, продаје «сва возила Застава» (Пол. од 13 априла 1959), то исто чини и «Прва петолетка Трстеник»

(Пол. од 13 јуна 1959). итд. Разуме се да су сви ови натписи латиницом, али ми овде не можемо да стално мењамо машину да бисмо то илустрирали.

Даље: Лесковачка текстилна индустрија објављује јубилеј од 75 година, сав у латиници (четврт стране, Пол. од 20 маја 1959); Пољопривредни сајам у Новом Саду моли за учествовање у Пол. од 30 августа 1958; Привредни Преглед по цео ступац резервише за своју самопохвалу у латиници и то се поновило више пута. Итд., итд.

XIV.

Сва заглавља куверата су махом исписана латиницом. Ја сам добио потврду за послате књиге и од Народне библиотеке у Београду (српске а не југословенске) и од Матице Српске у Новом Саду, не само са заглављем латиницом, већ и са текстом латиницом.

Прва је хрватска заглавља увела «Универзитетска библиотека Светозар Марковић» у Београду, чији је управник позната снаја Јаше Продановића, Милица Продановић. Она је један од најпознатијих и најдрскијих гонилаца ћирилице (уз остале пређашње републиканце). Њој су, хтели не хтели, морали и други да следују.

Но она је много допринела да се на Београдском универзитету такође латиница све више уводи. Имамо и о томе неколико доказа, а јамачно их има још сијасет. Тако је нпр. Политика од 26 марта 1956 донела фото једног плаката на коме се слави «5 година Студентског града», разуме се латиницом. Хрватски плакат на установама јединог српског универзитета!

Исти лист у броју од 24 марта 1958, доноси слику: Студентски град; њихови први избори. Сви натписи у собама су дати на хрватском алфabetу. Таквих примера има још безброј.

На Коларчевом универзитету се не пише него говори. Али сам наишао и на објаву предавања латиницом. И то за предавање од 26 октобра 1956 (вероватно у Политици од једног или два дана пре). Јадни Илија Милосављевић Коларац, који је оставио толико новаца за оснивање и издржавање српског универзитета.

XV.

Сви фабрички производи у целој Југославији обележавају се хрватски. Нпр. каблови из Јагодине «Фабрика каблова, Светозарево Југославија». Или из истог места «Фабрика сухомеснате робе, Јухор» итд. Но ја сам у сликама нашао на много страшније ствари. У «Политици» је била насликана радионица једне крагујевачке фабрике, где се јасно могло прочитати хрватски «Забрањено пушење». Усред Шумадије, само хрватски. Свакако је ту неки шеф Хрват хтео да се «Власима» свети, и осветио се достојно.

Све животне намирнице, све конзерве, флаше итд. етикетирају се латиницом. Не само оне које су произведене у Словенији и Хрватској, а таквих је највише, већ и оне које производи Србија и Војводина. Тако нпр. на једној флаши стоји латиницом «Уље», на другој SAMORODNO), а одозго, као фирма, «Vrsacki Vinogradi». Откуд то у Банату? И зар само латиницом? Ми смо мислили да је Вршац сав посрбљен откад су отишле Швабе, да му је враћен првобитан карактер из доба Стерије. Не, он је похраћен.

Сви лекови, као што је речено, имају и наслове и упутства искључиво хрватским писмом; тако нпр. Хем. лабораторије Ескулап у Београду, Галеника у Земуну итд. А лекови из Загреба имају таква хрватска упутства да их ни школовани Србин не разуме!

Натписи на кутијама за боље врсте цигарета махом су латиницом дати, напр. JUGOSLAVIJA, VARDAR, БОКА. Први је производ фабрике дувана у Нишу, други Тутуновог комбината Скопље, трећи Дуванског комбината Титоград. Као да би се нешто изгубило кад би се обе азбуке употребиле? А пре рата су увек обе употребљаване. Јадна моја Бока и црни наш Вардар!

После сам нашао (крајем 1958 и почетком 1959) на још ова паковања са искључивим латиничким насловима: ZETA, DRAVA, Tutunov kombinat Prilip; ZETA, RIVA, Tutunov kombinat Skoplje; International, Duvanski kombinat Titograd (не International, како би било правилно за странце; не страни израз већ хрватски!)

XVI.

Ћирилица није забрањена у Југославији, то смо већ рекли, али су њени дани избројани ако се продужи овако даље. Она се виа факти затура, одбацује, замењује латиницом.

Виа факти, понављамо, али не спонтано. Латиница се намеће на разне начине, од којих неки нису, свакако, деликатни.

Намеће се шапатом: тако хоће друг Тито, тако хоће наша Комунистичка партија. Ајде, нека одоли ко томе «шапату».

Каже се како је то практично, како је економично, јер су два писма много скупа (ако се иста ствар па два писма објављује или уопште саопштава). Прича се како нас то везује уз Запад, како омогућује да се странци не зграњавају од нас итд. Употребљавају се аргументи језуита и на језуитски начин.

Ћирилица се толико омржава од стране комунистичких функционера да не само Македонци већ и Руси емигранти пишу приватно чак латиницом, и на том писму њихови научници штампају сад своје радове (али не раније, до 1950!)

Али се иде и даље од тога, и даље од самог пропагирања и убеђивања у корисност једног писма, тј. хрватске латинице. Стварају се за њу технички услови, који је такорећи условљавају, чине неминовним.

Тако нпр. писаће машине ћирилицом не могу се лако добити. На стоваришту их уопште нема. Али се могу, тако је писало у једном огласу лета 1955, изречно захтевати. Тада ће се лиферовати по цену од 20.000 динара више него иста машина латиницом. Тако је објавила агенција писаћих машина «Оливети» у Земуну! А ми у Швајцарској, у Америци итд. плаћамо потпуно исту цену за машину српске ћирилице и немачке одн. енглеске латинице!

То је притисак да се купи машина латиницом. Трговцу је стављено у дужност да на купца који би још евентуално захтевао машину ћирилицом употреби све аргументе да одустане од те намере. Ако ништа не помогне,

нека каже да ће морати чекати више месеци док она стигне. А свакоме ко је дошао да купи машину, хитно је. Нарочито ако се ради о одобреном кредиту који се мора на време утрошити.

Из иностранства долазе и кришом се увозе само машине латиницом. Помало се свак на њих навикне, и сопственик и његове муштерије. Ћирилице је скоро одзвонило у званичној Југославији.

Интересантна је ствар да је по новој Царинској тарифи од 28 априла 1959 царина на писаће машине једна од највећих у целом списку: 60%, дакле прохибитивна! Зашто кад је у земљи оскудица машина а домаћа производња не може да намири потребу? Ја мислим да је једини разлог да се не увозе машине ћирилицом чак ни за приватна лица.

Међутим, кад дође нпр. у редакцију «Службеног Листа НФРЈ» нешто откуцано латиницом, они га латиницом и штампају. Тако да ускоро у «Огласном Делу» тога листа неће бити ништа више у ћирилици сем наслова у тзв. «српском издању».

Исто се тако не купују матрице за ћирилске штампарије сем где је то неизбежно. Ко жели да књигу штампа у ћирилици, стави му се до знања да нема довољно слова и да би требало чекати месецима да дође на ред. А латиницом може одма.

Ако се неко буни против тога, просто га оптуже за повреду начела «братства-јединства», и он одлежи неки месец или неку годину затвора. Рећи ће се то исто чека онога ко се противи ћирилици. То може бити тачно, али није ефикасно. Јер се никоме ћирилица не намеће тако да не може доћи у ситуацију да је одбаци и презре.

Тако се хрватска латиница у Југославији уводи праксом, али не само убеђивањем већ и претњом, некад чак и затворима: праксом тамница. Уводи се на све начине које нису fair, уводи се, како су стари Латини говорили: vi, dam, pgesagio. А они су, стари Римљани, правне послове настале на један од ових начина сматрали манљивим или чак ништавним.

Сматраће то једног дана и Српски народ кад дође до своје слободе и своје «пословне способности» кад буде сам о себи решавао.

Јасна је ствар од кога ово гољење српско ћирилице потиче. Од оних истих који су је цео век гонили, од оних истих quibus prodest, од Хрвата.

XVII.

Ко ово прочита, запитаће се да ли се уопште онда издаје и објављује сад нешто ћирилицом у Југославији.

Издаје и објављује, мора се признати. Али шта? Оно што је немогуће издати у латиници, или оно шта треба Србима нарочито усађивати у памет.

Ћирилицом се издају говори Јосипа Броза, ћирилицом се издају Крлежина дела (грдње на Србе) и тако даље. Оно што се жели растурити само међу Србе.

Ћирилицом се издаје нпр. књига «Истина о Солунском процесу», као уопште књиге уперене против династије Карађорђевића. Кад се дају на телевизији или иначе Нушићеве комедије, којима се исмејава српско друштво и српска власт, онда су сви натписи на радњама, канцеларијама итд. дати у ћирилици. Да се дочарава српска неваљалост. За те ствари је ћирилица добродошла!

Ћирилски су били сви натписи на изборним скуповима фебруара 1958 у српским пределима, јер се радило на придобијању Срба за изборе. Али где нема тих обзира, нема ни ћирилице у натписима.

Затим се издају ћирилицом листови у Србији, дневни листови на које је народ научио и преко којих му се дочарава комунизам и убија у њему све национално. Па поред свега тога, народ хоће листове штампане ћирилицом. И власт се устручава да једном радикалном изменом доведе до бојкота штампе.

Да је ово тачно, показаће следеће статистике. У земљи излази лист «Борба» у три варијанте: српској, хрватској и словеначкој (главни уредник је Хрват у самом Београду). У извештају о тиражу листова дат је укупан тираж све три варијанте (он износи око 200.000 на дан, али се сваке године смањује: од 209 хиљада 1955 спао је на 193 хиљаде 1957). Највећи је тираж српске верзије.

Најраширенији лист уопште је београдска «Политика», чији се тираж стално пење, за последње три године (1955, 1956, 1957) износи: 216.000, 231.000 и 270.000. Међутим, главни хрватски дневник «Вјесник» показивао је за то време овај пораст 60,000, 70.000, 78.000. Сарајевско «Ослобођење», које се такође штампа латиницом, и кога мора да купују сва надлештва и установе у Босни и Херцеговини, имао је тих година тираж 46, 59 и 65 хиљада. Словенски Порочицац у Љубљани 57, 60 и 62 хиљаде. Сва та три главна листа штампана латиницом имала су последње (1957) године тираж 205 хиљада, а Политика сама 270.000. Кад би се овим листовима додала и «Нова Македонија», опет би сви заједно знатно заостајали за тиражом «Политике». Али Нова Македонија се штампа ћирилицом, а и сарајевско Ослобођење доскора је имало доста ћирилских саопштења.

У Статистичком календару ФНРЈ за 1959 објављени су подаци о тиражу за 1958. «Политика» је порасла на 284 хиљаде, док је «Словенски Порочицац» остао на 62 хиљаде, «Вјесник» порастао на свега 80, «Нова Македонија» на 26 хиљада, а «Ослобођење» спало на 60. Релација још повољнија за «Политику».

По овоме се најбоље види за коју је азбуку народ у принципу. Види се још по нечему. Скоро десет година излазио је у Београду недељни лист «Република», који је увек имао по неки напис латиницом, у последње време све више. Народ га је бојкотовао, и напослетку је морао да обустави излажење. Народ га је бојкотовао, иако је то био једини некомунистички лист «српски», чак са доста лепих националних прилога. Али је позната тежња србијанских републиканаца да уведу латиницу. Народ је то прозрео и реагирао како је умео.

И на другим местима он тако реагира, кадгод је слободан. Пре мало више од годину дана објављено је било да Матица српска у Новом Саду и Српска књижевна задруга издају едицију «Српска књижевност у сто књига», и то сваке године по два кола од пет књига. Прво коло, штампано у огромном броју примерака, распродато је за два и по месеца, тако да је већ по други пут штампано. Види се колика је жеђ Срба за својим писмом и својом књигом.

С друге стране «Нолит», издавачко предузеће у Београду, које је имало највећи број издања латиницом, морало је да изврши распродају својих књига са попустом од 80%. И на тај начин је многа хрватска књига ушла у српске домове. Оно је чинило и разне друге ујдурме да своја издања латиницом растури (продавало је само серије књига, а у свакој серији било је и неко издање ћирилицом, тако да је свако ко је хтео да до тог издања дође морао да набави масу књига у хрватском писмену). (Вид. Политику од 14 априла 1958).

Наши су људи били принуђени да купују разне Енциклопедије које Загреб штампа не само латиницом већ архајским хрватским језиком («сурадници», «глорис» итд.) Па ипак се издавачко предузеће «Просвета» у Београду решило да изда бар «Малу Енциклопедију Просвета» у ћирилици, и то нарочито наглашава у анонси («Мала енциклопедија Просвете штампа се АЗБУЧНИМ РЕДОМ ЋИРИЛИЦЕ» (њихова су велика слова). Јер народ то хоће, па се ипак бар нешто мало мора о томе водити рачуна.

Да народ то хоће, показала је супскрипција на ову Енциклопедију (за коју кажу да ће бити само мало измењено предатно «Свезнање»). Издавач је био предвидео повољнију цену за 15 хиљада претплатника. Већ крајем маја 1959 «отвара упис нове групе претплатника за још 5000 комплета». То су огромни тиражи за књигу од 12 хиљада динара (месечна плата просечног «Трудбеника»), тим пре што се доцније, кад књига изађе, прода више него у супскрипцији.

Што се тиче наглашавања да се Енциклопедија штампа азбучним редом ћирилице, и та вест има своје оправдање. Јер сам читао у «Политици» од 30 септембра 1957, да «у регистрима издања појединих издавачких предузећа азбука ћирилице почиње са А, Б, Ц, Ч итд.». Ускоро нико неће ни знати азбучни ред ћирилицом кад више речника у том писму нема!

Али гдегод консументи не могу да откажу куповину, као код збирка закона и званичних публикација, ту се не помишља ни на паралелно а камоли искључиво издање ћирилицом (као у белетристици), ту власт кочи издања не дајући довољне контингенте хартије. Отуда Матица хрватска издаје више књига него икад раније, а Српска књижевна задруга чија издања је куповала

свака српска кућа, није могла ни за три или четири године сакупити једно коло. Тек је сад, средином 1958, Извршни одбор Србије одредио тој установи помоћ да може достићи ниво издања од пре Првог светског рата.

Дознао сам позитивно да се већ јавља код читалаца српске белетристике извесна огавност према латиници. То покушавају владајући да сузбију дајући многим издањима безпрекорни српски језик и стил. Но изгледа да ипак продире увид шта се Србима спрема и шта их очекује. Много зависи од емиграције да ли ће се та осећања испољити.

Гдегод сме и може, Српски народ остаје веран своме отачевском писму. И тешко ономе ко о томе не води рачуна и ко сматра да су код Срба потпуно зачмала сва национална осећања, да се њима може све и силом и подвалом наметати.

(Разумљива је ствар да појединци, нарочито чланови Комунистичке партије и интегрални Југословени, примају без протеста ово потискивање ћирилице, па чак и сами помажу. Навели смо нека позната лица, као Милана Богдановића, Марка Ристића, Милицу Продановић, али их има, нажалост, још много. Њима ће Српски народ умети достојно да се одужи, једнако као и оним емигрантима који се једнако понашају, а о чему ће се у следећем одељку писати).

XVIII.

Верујемо да је ово детаљно приказивање ствари, ова стереотипна енумерација, доста непријатна читаоцима. Разуме се да би било и за нас лакше и за читаоце пријатније да се све то рекло са неколико општих реченица. Али то нико ни данас не би веровао, а камоли после неколико деценија. Наука мора да је детаљна и документована, па маколико сувопарна испала. Само на овај изложени начин она дејствује убедљиво. Кад је овај исти писац пре неколико година изнео своје примедбе на запостављање ћирилице у Југославији, један Ђиласов следбеник из Дробњака грдно га је напао да неистину говори. Нека сад покуша неко да тако што тврди!

Ово излагање има и свој циљ, одн. више циљева. Није оно чињено себе ради, нити да покаже патриотизам писца. Његов је први циљ да отвори очи

Србима који га читају, у првом реду Србима у емиграцији, да увиде куд се тежи запостављањем ћирилице и каква опасност постоји за српску нацију као такву услед тога запостављања. Оно, затим, има за циљ да помогне онима у земљи који се јеже против запостављања њиховог отачественог писма. Да владајућим Несрбима стави до знања да се прозрело шта они намеравају и куда стреме. Можда ће се и поколебати. Ја сам једном у новинама жигосао рекламу латиницом уз поштанске пошиљке из Београда. Непосредно затим, после два месеца, дата је једна реклама ћирилицом, а већ пола године никаква реклама. Исто тако и «Путник» више не анонсира латиницом у београдским новинама. Управо је престао одма иза мога чланка. Може, може нешто мало и да се помогне нашем јадном народу, кога лишавају једног националног обележја за другим.

Али, ако и не помогне ништа, нека ови подаци остану као историска грађа, која ће у једном доцнијем времену да се јако цени. Није њу било сасвим лако сакупити и систематизовати; без великих жртава и губљења времена ништа се народу не може помоћи.

За све ово што сам изнео имам најочитије доказе, имам аутентичне слике и копије. Било би још евидентније да сам њих некако могао да пренесем и тако илуструјем овај рад. Нажалост, из финансиских разлога то није могуће. Но ја ћу ипак све те илустрације да сачувам, а овде наводим углавном где се оне налазе (у којим бројевима неког гласила) тако да се све то може проконтролисати. Напомињем да су подаци купљени углавном само две-три године, али последње, у којима је атак на ћирилицу дошао до највећег изражаја.

ЗАНЕМАРИВАЊЕ И НАПУШТАЊЕ ЋИРИЛИЦЕ ОД СТРАНЕ СЛОБОДНИХ СРБА

I.

Док непријатељи Срба настоје искористити сваку српску несрећу да им и писмо забране, док југословенски комунисти свим рафинираним методама покушавају да се Срби што мање служе својим традиционалним и освештаним писмом, дотле у последње време Срби сами иду у сусрет свим овим српским непријатељима да им омогуће и олакшају њихове паклене намере: они сами, «Срби», добровољно и без зазора напуштају своје отечествоко писмо и примају туђе, непријатељско. Садашњи Срби, а не некадашњи који су се борили против саме помисли да им се хрватска латиница наметне. Ови наши хоће да олакшају напоре и тежње свих српских непријатеља да га лише и овог, последњег националног симбола, и онда сасвим денационализирају.

То чине они у земљи, то чине, нажалост, и ови у слободном свету.

Они у земљи из страха и опортунизма (да се не замерају својим антисрпским газдама), ови у слободном свету из комодитета и понекад из недовољне српске свести. Има чак међу њима и потпуно расрбљених лица, која то мање или више прикривају. Нарочито «Југословени» предњаче тим напуштањем ћирилице и сталном употребом антисрпског писма.

Има их одсвакуда, али далеко више из Србије и Црне Горе него из предела који су били под Аустро -Угарском. Чак се може рећи да лица која су сама живела у овој држави скоро никад не заборављају своју свету обавезу да и писмом одају своју националност. (Већ код њихових потомака рођених у Југославији има много непријатних изузетака).

Има их и код старе и код нове емиграције. Код старе више него код нове, што је донекле и разумљиво (јер годинама нису имали штампу на српском језику). Но и међу њима они који су свесни и будни нису подлегли: има сасвим старих емиграната који су нпр. у Америци пуних 50 година па још увек пишу ћирилицом. Ипак су то изузеци; већина ју је напустила.

Има их и таквих који први у њиховој породици умеју да пишу, и таквих који потичу од писмених родитеља. Али лица чији су давни преци умели да пишу и који у својим породичним архивама чувају трагове давнашње писмености српске, много су више везана за писмо предака него новајлије. Код ових традиција игра веома малу улогу. Писац ових редака имао је код куће писмене споменике својих предака отпре 100, 200 и 300 година, такође и старе књиге. А на српским књигама из почетка XIX века његови се преци налазе међу пренумерантима. Разуме се да је њему теже одвојити се од писма предака него онима који немају у породици никаквог трага српске писмености. Али, ако су солидарни са Нацијом, онда је и њихово све што је наше заједничко: сви акти српске писмености (о којима је онако заносно писао Ј. П. Шафарик) од памтивека до данас.

Најстрашније је то, да се и наш клир служи латинцом, и то приватно и званично (у међусобном односу и у кореспонденцији са самом Епархијом). То је већ злочин, који се никад није могао очекивати у нашој хиљадугодишњој прошлости.

У САД наше свештенство стоји одлично материјално, чак сразмерно сувише добро. Оно би могло да има и више од једне машине ћирилицом, сваки свештенослужитељ и парох. Уколико их нема, нека пише руком. Јер је то брука и срамото да се чак и Црква служи хрватским алфабетом, који је увек заједно и једнако гоњен као и сама Српска Црква.

Говори се да је чак и Епархија у Либертивилу извесно време употребљавала искључиво неку латиницу енглеско-хрватску. Лист «Српско Јединство» донео је био у своје време и неке отиске таквих састава. То је за највећу осуду, и никакво оправдање не може да се прими, не може ни да се саслуша.

Код нових избеглица процес дећирилизације иде сасвим брзо и за њега нема никаквог оправдања. Он се може обележити као свесна издаја српских националних интереса.

Треба видети у чему се он и како испољава и како се брани.

II.

Први и најраспространији корак у напуштању ћирилице претставља куповање и употреба писаћих машина са латинским алфабетом. Данас их имају многи емигранти, скоро сви писмени и полуписмени «Срби».

Ако им се постави питање зашто употребљавају машине са тим писменима, дају један од ова два одговора: Или не могу тобоже набавити српске машине, или да су машине латиницом практичније, јер се њима може писати у више језика; скромнији међу њима кажу да овим машинама могу писати адресе латиницом.

Ту је реч о онима који се правдају, који су свесни да употребом туђих и непријатељских слова врше анационалне акте. Има, пак, емиграната, бивших Срба, који сматрају да као Југословени имају право, или чак дужност, да употребљавају латиницу. То су национално изгубљена лица која као таква треба само жигосати, и којих се морамо клонити. Свак може да буде издајник; наша је дужност само да га као таквог жигосемо. Ма каква аргументација и апел у корист Српства на њих не може оставити никакав утисак; они се Српства свесно одричу. Ако каткад још као «Срби» иступају, то чине само да заварају национално свесне људе.

Треба их се клонити, као што рекох, оних који намерно и свесно сматрају да треба да се ми Срби служимо хрватском латиницом; они су исто што и Анте Павелић, Миле Будак, Јосип Броз, Едвард Кардељ и остале српске крвопије. Али се треба обазрети на аргументацију оних који се «по нужди» служе тим писменима, и то машинским.

Рекосмо да њих има две врсте: који не могу тобоже да набаве српске машине, и који требају машине за друга писма.

Овај први аргумент могао је донекле да се разуме и да се прими првих година иза рата, али не дан дањи. Па ни онда не сасвим убедљиво.

У Швајцарској, где практично нема много Срба, постоји једна позната фабрика писаћих машина (Хермес). Ту се може наручити машина са свим могућим словима, па и српским, руским, украјинским итд. (чак и са јеврејским, где је ред писања обрнут: од десна на лево). Ниједна не кошта

више од немачке или француске. Једино треба понекад чекати два до три месеца на лиферирацију машина које нису у употреби у Швајцарској. Иначе су потпуно једнаке овима (у својим техничким састојцима) и једнаке цене. Ни једну пару више не коштају.

Те машине су се могле набавити одма иза рата, па и само једна (није требало наручити у исти мах више њих). Можда у Немачкој и Италији то није могло да се изведе сместа, али је могло сигурно већ око 1948 године. Што се Америке тиче (САД), ту ситуација није смела бити другојача него у Швајцарској. Чак је морала бити и знатно повољнија, јер је интересената за српске машине имало бити бар хиљаду пута више него у Швајцарској.

Можда америчке фабрике нису хтеле да производе машине за једног јединог интересента, али их је тамо морало бити на хиљаде. Зашто се није нашло бар сто, или само десетак да наруче такве машине, и оне би биле бесумње фабриковане? Ја сам пре рата имао српску машину Ремингтон из САД.

Руси и Украјинци су то чинили, и они су свуда добивали писаће машине са својим националним азбукама. Јер других нису имали, других азбука. Рус и Украјинац (а такође и Бугарин) има да пише својим писмом или никаквим другим. Не постоји тамо национално хермафродитство испољено у две противничке азбуке: свака зна шта је, како испољава своје мисли и како манифестује своју народност. И свуда нађе машину која му доликује и која му је својствена. Неће ништа туђе а камоли непријатељско. Да о Грцима не говоримо, о Арапима, Јеврејима итд.

Ми смо једини, ми «Срби», постали национално неформулисани, неиспољени, непостојани. Постали смо несвоји, издати, продати. Није истина да се нису могле набављати машине ћирилицом, бар није истина за САД. Да су само све црквене општине наручиле по једну машину, ето довољно за сваку фабрику да изради матрице и почне фабрикацију. Други би јој следовали, и машина ћирилицом била би тамо курантна роба. — Ништа није материјално недостајало; није било само довољно српске свести. Будимо искрени, и признајмо то.

Има доста емиграната, и, колико ја запажам, све више који се служе чисто хрватским машинама, које имају посебне хрватске дијакритичке знаке. Њих је једнако тешко добити као и српске; оне се такође морају наручивати у фабрикама, јер их на стоваришту нема. Место такве се истим напором и истим новцем могла да набави чисто српска машина ћирилицом. Ту већ никакви изговори не могу да се одрже.

Чак писци српски у емиграцији и чланови и нечланови «Удружења српских писаца у избеглиштву», имају махом машине са латинским словима. Публицисте и новинари такође. Све лица која много пишу и обично српски публикују. Кад желе да нешто штампају у ћирилици, они шаљу «рукопис» (стварно машинопис) латиницом. Тиме се стварају за типографа огромне тешкоће, нарочито код транскрипције или транслитерације страних речи. А и иначе је пренос тежак: сваки од нас то може да запази кад на својој машини врши транслитерацију. Често стане и тражи слово са модела кога нема на машини којом преписује. Настаје једна психичка дезоријентација.

Срби типографи морају да примају такве «рукописе». Али, ако је типограф Рус или Украјинац који није живео у Србији, он није уопште у стању да те хрватске саставе пренесе на српску ћирилицу. Тада ова лица морају да купују машине ћирилицом, и — онда их нађу! После тога их продају.¹⁾

Ето, какве све тешкоће и срамоте наши људи доживљују што неће да се стално служе писмом отаца. Да сам ја уредник каквог листа, ја бих их натерао; не бих уопште примао рукописе писане хрватски.

Други разлог, управо изговор, да се на машинама латиницом може писати на више језика још мање је убедљив и реалан.

Јер пре свега једна констатација: од лица српског порекла које имају машине латиницом ни један посто не зна неки страни језик да пише, ни један на хиљаду од нове емиграције. А лица која знају да пишу стране језике имају

1) У Аустралији је доскора било ваљда свега две-три машине ћирилицом. А читам у новинама да се једна продаје, и у огласу стоји «Слова су југословенске ћирилице» (Лист од 28 фебруара 1958).

махом машине ћирилицом, само она и нико други. Ја се дописујем свега са десетином лица која имају машине ћирилицом; сва та лица знају одлично бар један а нормално и два-три страна језика. То је најинтелигентнији и најкултурнији део српске емиграције, а у исто време и национално најсвеснији. Можда ћу једном и њихова имена да наведем.

А они који не знају ниједан страни језик узимају машине латиницом и правдају могућношћу да пишу на више језика. То најчешће није истина. Али, кад би била истина, то би била још већа срамота за ова лица. Она би тиме доказала да национална добра издају због неке пробитачности и користи, да предузимају на националном сектору оно што је опортуно а не што је свето и што су нам пређи у аманет оставили. Све се онда почиње мерити утилитарношћу; сва идеална добра се забацују, јер су махом некорисна.

За таква лица, у сасвим сличној ситуацији, певао је Његош у свом величанственом «Горском Вијенцу» стихове 1896 до 1900. Овде се чак још боље могу ти стихови применити. Јер се заиста са рђавим женама могу упоредити они који тврде да није важно бити веран једном писму (као ни једном човеку), него чинити оно што је корисно, без обзира је ли часно.

Не само што огромна већина људи српског порекла не зна да пише на страним језицима мада има машине латиницом, већ не зна ни хрватски да пише. Узмимо да је наш и њихов језик један и да се свака српска реч може и хрватском латиницом да изрази. Али стране речи треба да се латиницом пишу као на оригиналу језика из кога су узете, нарочито страна имена лична, географски називи итд. То је правописно правило хрватског језика. Тако баш читам последњих дана у паришком «Савременику» за октобар-номембар 1958 једну студију г. Богумила Вошњака под насловом «О националном развоју у Југославији». Он ту сва имена наводи како су у оригиналу пишу (нпр. Fichte, Meineke, Renner, Gumplovitz, Goethe итд.). А ОН, проф. Вошњак зна боље од других како се то пише. Просто је смешно кад се имена Черчила, Рузвелта, Маклина, Далса, Пинеа, Реноа итд. похрвате. Жалим што овде не могу то показати примером, јер аустралиска штампарија нема хрватских слова. За људе од знања то испада гротескно. Као да су то Хрвати, па да немају свога писма. Француз пише имена Енглеца и њихове географске називе онако како Енглеци пишу, а Енглец француске као ови, без обзира да

ли их уме читати. Па и културни Хрвати се држе тога правила, али не Срби кад пишу латиницом. Читао сам једанпут у лондонској «Поруци» списак југословенских посланика и амбасадора на страни и страних у Београду. И ови последњи сви су означени по изговору (уколико га је писац знао) па је то изгледало веома чудновато.

С друге стране, кад људи пишу на страним машинама хрватски без њиних «рошчића» често се читају немогуће ствари (зеље место жеље, залити место жалити, Сисић место Шишић итд.). Ја понекад застанем да видим шта се хтело рећи, па и онда не погодим увек.

Аргументат да се може једино латинском машином написати адреса само је донекле оправдан. Пре свега, за све пошиљке у Југославију ја пишем адресе ћирилицом. То је већ једно мало издајство написати их друкчије. Чак и препоручене пошиљке ја адресирам српски. Тако сам у Ђолиету, недалеко Чикага, дао на пошту једну пошиљку (једну слику са Видовданског конгреса) са адресом написаном ћирилицом (руком написаном). Поштански чиновник ми није ни речи казао, већ је на рецепису просто преписао адресу српску. А камо ли ако је она машином откуцана.

За рецеписне пошиљке из Швајцарске, где стално живим, ја имам књигу у коју се уносе потврде. Ја напишем сам име адресата као и на пошиљки, и чиновник то без речи потврди. Иначе би и он морао да прекопира. — Латиницом ставим само државу (Југославија) и веома често место куда пошиљка иде (да би се још из иностранства могла упутити директно у тај предео); ништа друго.

Исто тако ја царинске декларације за пакете послате у Југославију испуњавам само ћирилицом. Не верујем да то чини још десет Срба у емиграцији. У Београду то не сачињава никакву потешкоћу, док у «хрватским» крајевима, нпр. Северној Далмацији чине разне шикане тим пакетима. Ја сам онда запретио царинарници Сплит да ћу се обратити на Поштанску унију у Берну, и шикане су престале.

За иностранство треба написати адресу латиницом. Но то се може урадити и руком, главно је да је писмо написано ћирилицом и да се може лако читати. Ја имам две машине ћирилицом (велику и малу) и једну малу

(«беби») латиницом. Кад пишем у Америку или Канаду, ја увек руком напишем адресу, јер ми је тешко отварати и намештати за рад машину латиницом због једне адресе (ту машину имам због састава на страним језицима и, још више, због цитата на латинском и другим језицима; ако то напишем руком, типограф махом погреша при слагању).

Ако неки емигрант не може имати две машине, довољна му је једна, она српска. За тако ретку употребу латинице, где је мора употребити, машина није нужна. Наши су стари у Америци, који су били далеко неписменији од нас, писали деценијама адресе руком и пошта је увек стизала у саму Европу.

Две машине морају имати писци и публицисте, научници и књижевници; осталима је довољна једна. Али, когод може да купи машину латиницом, могао је да је купи и у ћирици. Сад већ читам неколико анонса у САД за машине ћирилицом (крајем 1958). Нека то буде у добар час!

Мало ко ће се сад моћи да извињава недостатком новца. Један ауто стоји колико неколико туцета машина, а једна кућа колико стотине машина. А нити куповином аута нити куће не може се манифестовати и негирати своја народност; то се чини «писаћом машином».

III.

Не само у индивидуалним већ и у колективним манифестацијама употребљава наша емиграција хрватску латиницу више него иједан национални човек може да разуме а камоли да одобри. То се очитује специјално у издавању листова, билтена, књига итсл.

Пре свега у издавању новина, штампаних у штампаријама. Наше водеће новине у Северној Америци (у САД и Канади) редовно се штампају ћирилицом, мада и ту има изузетака. У другим деловима света, новина које се издају искључиво ћирилицом једва да има. Мени заиста не може да падне на памет ниједан случај.

Има комбинација: ћирилица и латиница, или искључиво латиница. Па и даље поделе се дају извести: има новина одн. периодика «српских» које имају бар наслов у ћирици, и таквих који не сматрају потребним да ни према наслову искажу своје српско обележје. Има их који употребљавају страну и

оних који употребљавају хрватску латиницу. Ово је значајно: Ови други су морали већ да попуњавају и допуњавају стране штампарије новим словима.

Мешане су новине нпр. «Наша Реч» у Паризу, која се штампа претежно ћирилицом; «Искра» у Минхену, која, као и прва има наслов у српској азбуци и доста прилично текста у ћирилици (но још више у латиници); «Равногорски Борац» који се штампа у Немачкој и има наслов и сасвим мали део текста у ћирилици; лондонска «Порука» нема ни слова српског итд. «Српске Новине» у Риму и, раније, «Српска Застава» у «Буенос Аиресу» штампани су искључиво латиницом, али не хрватском. Обе су имали заглавља српска. «Слога» у Аустралији штампа се искључиво у хрватској латиници. То иде толико далеко да чак и цртеже, који се репродукују преко клишеа, даје у хрватској латиници. У ускршњем броју тога листа за 1958 и 1959 објављен је један цртеж божанског и земаљског карактера са честитком Ускрса. Слова су уподобљена словима Мирослављевог јеванђеља, али је текст «Христос Воскресе» цртан два пута латиницом (једанпут вертикално, другипут хоризонтално). Што није бар једном то исписано српски, кад је огромна већина читалаца и претплатника Срба? Ту се бар не може говорити о техничким тешкоћама: клише у Аустралији прима једнако српску ћирилицу као и хрватску латиницу. Па и честитке за Божић од стране Срба у том листу се саопштавају хрватски; лист издаје и карте за честитања истим писмом (док се у Америци све то литографира ћирилицом).

Са билтенима је још горе: они се сви, скоро без изузетка, шапирографирају латиницом, и они у Европи и они у Америци (још у Африци и другим деловима света). Тако се умножавају чак и органи странака: «Савез Земљорадника» као орган Српске земљорадничке странке; «Радикал», као орган Народне радикалне странке; «Синдикалист», као орган Социјалистичке странке; «Савременик», «независна новинска ревија» која излази у Паризу као и «Синдикалист»; «Развигор» у Јужној Африци итд.

И овде, разуме се, налазе разна «оправдања» за такво анационално поступање.

Кажу најпре да нема штампарија са српским ћирилским словима. То је тачно. Али Руси и Украјинци набаве сместа матрице за своје штампарије.

Даље: скоро у сваком већем граду света има већ руских или украјинских штампарија; њима је потребно додати неколико српских ћирилских слова колико и енглеским, немачким и другим латинским штампаријама хрватских слова. Та се српска слова сад могу већ добити, разуме се уз напор и трошак, јер без тога нема ништа. Кома је стало до Српства и његових симбола, он ће их сместа набавити.

И издавачи шапирографираних билтена кажу да немају машину ћирилицом. То је брука, која се ничим не може оправдати!. Ако се појединац тим изговара, можда да се нађе један од десет који ће с муком купити српску писаћу машину (сиромас је а страну машину је купио јефтино као околион или добио на дар). Једна организација са издавачким претензијама не сме никад тако нешто тврдити. Јер можда један или два броја билтена стоје колико сама машина. И неки појединци употребљавају машину ретко, а овакве организације имају скоро цео месец на њој да куцају. — Не, нису њихови разлози оправдани; и ту је у питању осуетно националне одговорности.

Поменути аустралиски лист, остајући при латиници, каже да су «Уставом Краљевине Југославије обе азбуке загарантоване као равноправне» и то је довољан разлог да лист издају, као «Срби», у латиници. И даље тврди да «апсолутно није важно којим се писмом лист штампа»!!!

Заиста се није могло јасније обележити анационални став овога и других листова који се хрватским лисменима служе. У осуетно свих здравих аргумената позивају се на «Устав Краљевине Југославије». Овај Устав, који је за вазда укинут, не решава нити може да решава наше културне ставове. Али је и цитирана норма сасвим погрешно тумачена. «Равноправност писама» значи само то, да сваки Србин има права да пише ћирилицом и да се свим властима на том писму обраћа, као што Хрват и Словенац има права да употребљава своје писмо. Ваљда није Устав тиме хтео рећи да по њему Срби имају да приме латиницу. Овај поступак и ова аргументација потпуно демантују начело «равноправности алфабета». Јер, Устав је такође прокламовао начело равноправности свих признатих вера. Значи ли то да православни треба да постану католици на основу тога члана Устава, и да тиме равноправност потврде? Не: то значи да православни могу слободно

исповедати своју веру и вршити верске обреде као и католици, и муслимани итд. Баш начело равноправности потврђује основни став Устава да је свако обезбеђен да остане при својим културним и верским манифестацијама, да не постане од мноштва једно.

Стварни, једино меродаван разлог код свих ових хрватских издања је материјалан: радити што је уносније, пробитачније, корисније! Често је у питању прост профит. Исто као у Југославији: Пошто Срби не праве питање од писма, онда треба настојати да се придобију за публикацију Хрвати или Словенци. Њих може бити око 1%, ретко неки проценат више. Али и за тај један или два процента напушта се писмо отаца и губи један од преосталих ретких још симбола Српства. Пут ка коначном ликвидирању тога стародревног српског обележја, без кога Српство није било никад, нити ће моћи да остане, биће ускоро потпуно утрвен. Неће морати да интервенишу ни Старђевићанци ни Павелићевци; «наши» Срби ће им тај пут припремити.

Да ми се не каже како сам овде ексклузиван и мален, позваћу се на највећег Србина емиграције, Владика Николаја Велимировића који је више пута узимао ћирилицу у одбрану (као уосталом и поч. Адам Прибићевић), и јавно и приватно.

Са блаженопочившим Владиком Николајем нисам био у преписци, као што нисам био ни са једним нашим прваком емиграције. Знао сам колико су они претрпани кореспонденцијом разних лица, да нисам и сам хтео да им још један терет товарим.

Тек кад је изашла моја књига о Босни («Чија је Босна»), чији му је почасни примерак послат из Торонта, Владика ми се најлепше захвалио са речима које је сам он био кадар да пронађе.

Али у то време је баш излазила у «Канадском Србобрану» једна серија мојих чланака у одбрани ћирилице. На њу се поч. Епископ обазрео посебно у писму које ми је послао. Он је написао ово: «Захвалан сам Вам и на одбрани ћирилице, «светог слова Ћирилова». Што комунисти сматрају да уведу латиницу, није нимало за чуђење, кад Срби у Лондону издају «Поруку» латиницом, и многи други на све стране своје билетене. ”Опрости им Боже, јер заиста не знају шта раде”».

Владика Николај је и у календару «Свечаник» који излази у Минхену за годину 1956 публиковао један чланак под насловом «Света Ћирилица». Тамо између осталог пише:

«Једно се добро мора признати руским комунистима, што су задржали ћирилицу. Некада су се сви словенски народи служили само ћирилицом. Али је римска црква, кроз дугу и крваву борбу, наметнула латиницу покатоличеним Словенима, да би их већма одвојила од православља. Али оно што ни комунисти нису учинили у Русији, чине сада нека српска господа. Пишу латиницом, издају листове и књиге латиницом. Па чак и неки свештеници штампају своје билтене латиницом. Просто, не знају шта раде. Они не знају, да одбацити ћирилицу значи одбацити половину Православља. И одвојити се од све српске писмености из прошлости. И трампити боље за горе. И увредити свете апостоле словенске Кирила и Методија. И огорчити до крви српски народ. И навући проклетство од св. Саве».

Блаженочивши Епископ Николај био је једнако забринут за свето писмо своје Нације, као ја и као сваки Србин коме су свети српски симболи.

Он каже у горецитираном чланку да «нека српска господа издају и књиге латиницом». Нажалост и то је истина. Можда данас мање него пре неколико година, али још и данас. То нису српске књиге већ по самој библиотекарској класификацији јавних светских библиотека (као што за те библиотеке нису српски ни часописи одн. новине које се латиницом штампају). И ја бих те књиге избацио из српске библиографије, сматрајући да се тиме ништа не губи.

Огромне су потешкоће заиста у штампању српских књига. Штампарија са српским словима је мало, ни типографа нема довољно, штампање је скупље итд. Али, такво ће стање потрајати, па се можда и погоршати ако сви српски писци не захтевају да им се књиге српски штампају. Кад би постојеће српске штампарије нашле доста посла, ангажовале би оне и неког типографа више. Многи би се одали том занату и изучили би га кад би им бар донекле била обезбеђена зарада. Настале би чак и нове српске штампарије на чисто комерцијалној бази. У Америци, класичној земљи приватних предузимача, нађе се свакој рентабилној делатности одговарајућа установа.

Књиге се мало у емиграцији купују, то је тачно, но данас далеко више него пре десет па чак и пет година. Свет је боље обезбеђен и има неки долар на овакве «луксузне» издатке. Али, ако му се сервирају књиге латиницом, он купује и њих. Ако су оне јефтине, купују их рађе. Њихова кривица, читалаца и купаца књига несрпски публикованих, велика је, али писаца и издавача још већа. Ако се стане на становиште да свака српска књига мора и по форми бити српска, онда ће бити и штампарија, и типографа, и књига таквих!

IV.

Није ни тиме исцрпљена сва издаја националног српског писма вршена од «српске» емиграције. Она се манифестује још у разним видовима и разним начинима.

Нпр. у натписима на гробљу и надгробним споменицима. Место да ја овде износим своје мишљење, пренећу један допис из листа «Американски Србобран» од 1 октобра 1957, који је изашао под насловом «Жалосно». После дописа сама Редакција износи свој став. Цео тај извештај гласи:

«Имамо у рукама слику споменика који је подигнут пок. Миодрагу Дамјановићу, бив. бригадном ђенералу, у ХанOVERу, Немачка.

Натпис на споменику сав је исклесан латиницом, уместо наше дивне ћирилице, која нам је бранила српско име кроз векове.

Каква је то нужда била да се на споменику једног српског ђенерала ставља натпис латиницом, када је он могао бити исписан на српском традиционалном писмену?»

«Овај случај није и једини. У нашим гробљима у слободном свету, свуда, више је споменика на којима су имена покојника и остало исписано латиницом, па и код староседеоца. И ту би се запитали зашто?»

Код овог случаја није по среди да онај, који је радио споменик, није знао и ћирилицу, јер већ такве споменике имамо и њих су готово само радили страни мајстори. Онако како се од њих захтева, тако и раде.

На наша гробља долазе Срби, не и странци, нити су они покојнике знали ни с њима имали везе и пријатељства. То је само наше и међу нама. Па зашто да се исписују споменици латиницом а не ћирилицом?

Овоме треба сви у будуће да поклонимо пажњу. Не само родбина покојника, већ и црквена општина и свештеник и сваки од нас.

Као што нас језик и други народни обичаји обележавају као Србе и српску нацију, тако и наша лепа ћирилица чини своје кроз векове. Па зато не би требало да се занемарује и да се туђе претпоставља нашем. То је штетно за саму пационалну ствар».

Врло је лако да неки наш човек вешт у цртању направи нацрт слова на споменику и сваки страни клесач ће по њему да слова исклеше. То заиста није тежак проблем.

Исто тако и са печатима разних установа и удружења. Сви су ти печати издубљени у латиници, махом хрватској. Међутим, печаторезац може да направи печат и српским словима ако му се да одговарајући цртеж.

То важи и за разне честитке, саопштења о браку, смрти итд. Све се то да при доброј вољи у свом писму изразити. Руси, Украјинци, Бугари, Македонци то чине. Само ми не чинимо!

У Минстеру, Немачка, изашао је чак «Буквар» за српске ђаке у хрватској латиници. (Вид. «Савез Земљорадника» за април 1957).

У српско-православној црквеној општини Њу Јорка налази се једна велика објава исписана тушем у два језика: енглески и хрватски. И на другим местима у Америци наилазио сам на објаве Србима у хрватском писму!

У Чикагу сам видео, код мога уваженог земљака д-ра Уроша Сеферовића, једне скорашње гусле, дивно изрезане, са попрсјем Његоша, и са два његова стиха из Горског Вијенца у латиници. Добио их је од једног Црногорца. И гусле јаворове и Његош се хрвате!

На Конгресу СНО у Чикагу добивали су учесници значку са својим именом: половина је била исписана латиницом од једног младог «Србина»,

министарског сина! (Другу половину је српски обележио г. ђенерал Јован Леко).

У манастиру Либертивилу, седишту Епархије, изложена је књига у коју се посетиоци уписују. Половина је хрватски обележена!

У српским емигрантским новинама, штампаним ћирилицом, разне тобоже српске фирме анонсирају латиницом (нарочито пакете за Југославију иако немају муштерије Хрвате).

Итд. Итд. Итд. Стотине и хиљаде би се оваквих примера могло навести са разних сектора приватног и јавног живота. Куд то води, свакоме је јасно: расрбљавању које ништа не може спречити.

V.

Но да се обазremo поближе на «приватан сектор»; он се манифестује у међусобном дописивању.

Оставимо на страну дописивање откуцано машином, али и писано руком све се више обавља хрватски. Не само од стране старе емиграције већ и нове. Дописивање са онима у земљи, и међусобно дописивање емиграната.

Не зна се шта је од тога горе и шта више претставља националну саботажу. Кад и ми нашим у земљи пишемо латиницом, они онда губе сваку наду да ће се наше национално писмо икад повратити.

Они сматрају да је антисрпска клика у Југославији на правилном путу кад потискава и гони ћирилицу. Ми то потврђујемо (тј. они који тако поступају у емиграцији). — Кад се међусобно хрватски дописујемо, као да један другоме изражавамо жељу да се денационализирамо. У оба случаја дајемо заправо Хрватима који су то деценијама желели и на томе радили.

Ја сам лично добивао писма од наших активних официра и подофицира писана хрватски. Увек сам их једанпут упозорио да то није патриотски и српски; други пут им нисам одговарао (а неким ни први пут). Добивао сам чак честитке за Божић или Нову Годину написане латиницом. На такве «честитке» ја нисам одговарао. Ти људи су просто изгубили сваки осећај националног стида.

Код нас су пре Првог рата највећи католици, чак и католички свештеници па и бискупи, честитали Србима празнике ћирилицом, а ови њима латиницом. То се сматрало за најелементарнији знак учтивости и етничке пажње. Сад смо и те обзире изгубили.

Кад смо већ на «приватном сектору» и међусобном дописивању, да се вратимо понова на дописивање машинским писмом. Не само што наши људи тако радо употребљавају латинска писмена за међусобно дописивање машином, већ и потписе чине хрватски. Многима сам то замерио. А пошто се ради махом, скоро искључиво, о официрима, они износе као разлог неку наредбу министра војске и морнарице, по којој је потпис на акту имао да буде у истим писменима као цео текст.

На то се може рећи да пре свега наредбе министра војске и морнарице не важе за «приватан сектор», јер би иначе он могао заповедати како ће човек и љубав да изјави. А затим се мора казати да је ова наредба била сасвим оправдана и потпуно на свом месту кад се радило о званичним актима из области укупне југословенске администрације, као што је била војена администрација. То је било логично и једино исправно.

Јер, противно поступање, шта значи? Значи да онај који се потписао другим писменима тим изражава своје жаљење или чак свој протест што је текст написан другом азбуком а не оном која њему годи и којом се, из пркоса, потписује.

Али тај исти разлог, који је налагао југословенском министру војске и морнарице да донесе горњу наредбу, налаже сада свим Србима који се служе латинским машинама (као провизоријем, јер онај који мисли да продужи тако није више Србин) да се потпишу другим словима него што је текст. Тј. да тим потписом искажу да су се служили другим а не својим писмом и да то жале.

VI.

Нека ми је на крају дозвољено да упозорим на још две околности. Ми смо имали веома јаку српску емиграцију у Првом светском рату која је Отаџбину вратила Српству. Ја мислим да нећу погрешити ако устврдим да нико, ама баш ниједан човек, није тада ни јавно ни приватно нешто писао хрватски.

Тамо је васпостављена сместа српска државна штампарија на Крфу, која је издавала и књиге и новине (Службене новине, Забавник итд.). Нико никад није ни помислио да пише друкчије него српски. Јер се тада знало шта је чије, и будно се чувала национална част и национални образ.

Најбољи доказ колико су они сад олабавили види се у том несвесном (а често и свесном) напуштању ћирилице. Агенти туђински, којих има више него се мисли међу српском емиграцијом, уживају у томе, и имају пуно право да уживају.

Затим морамо упозорити на веома важну чињеницу да нема практично ниједног Хрвата, ниједног у целој емиграцији (а тешко и у земљи), који се служи ћирилицом. Да је то случај бар «залек», могло би се трубити о некој равноправности, о међусобним обзирима, о пажњи, о «југословенству».

Да ли би с могло замислити да иједна хрватска емигрантска новина буде штампана ћирилицом? Може ли се замислити да буде мешана, латиницом и ћирилицом? Или да бар нека notiца буде ћирилицом? Не, то је немогуће и у сну сањати. Те новине чак нападају југословенске власти што дозвољавају да се у Земуну пише ћирилицом или у Сарајеву. Имам стотине таквих исечака, које ми простор не да да употребим. А ми, слободни Срби, којима нико не прописује како ће писати, усвајамо хрватске тезе! Усвајамо њихово писмо и њихов начин међусобног писменог општења.

Кад би Хрвати бар некад показивали дужне обзире према писму које је некад било и њихово, могли би и наши «латиничари» да нађу макар неко привидно оправдање. Овако, кад Срби напуштају писмо својих древних предака, а Хрвати држе писмо својих отаца, онда нема равноправности. Кад Срби усвајају хрватско писмо онда се они похрваћују, бар једним видом, коме лако могу следовати други видови.

Сваком употребом свога писма чини се национална исповест, доказује се национална свест, испољава се национална солидарност са другим сународницима, исказује се верност и оданост прецима и народној прошлости уопште, ојачава се и свој етнички дух и дух околине. Напротив, сваким, ма и најмањим страним знаком који се употребљава место свога, туђинским и непријатељским писмом, изражава се у најмању руку

национална индиферентност или неотпорност (ово нарочито важи за оне у земљи), чешће још национална десолитарност или чак национална издаја. Нација се тиме помало и једва осетно, али сасвим сигурно, деморалише, народ се дезоријентише, не може да разликује своје од туђег, постаје колебљив, неотпоран, етнички незанитересован, утире се пут ка космополитизму и интернационализму. Нације постепено нестаје, да је једног дана сасвим не нестане.

Ето што за нас значи ћирилица. Стари су то добро знали кад су се опирали чак и латинској јоти, јер је народ држао без компромиса своје писмо. Данас је опасност реална, можда и иманентна.

VII.

Као што се види, ми у емиграцији помажемо акцију најокорелијих српских непријатеља, старчевџанаца, франковаца и усташа хрватских, можда и целог хрватског народа, и знатно олакшавамо данашњој антисрпској клици у Југославији да нас лиши свога националног писма. Они се могу на нас позвати кад то спроводе у дело.

Међутим, ми бисмо били у стању да ћирилицу спасимо од сигурне пропасти. Довољно би било да је сви стално и конзеквентно употребљавамо и да протествујемо пред слободним светом због потискивања и ликвидирања њеног у данашњој Југославији. Оним у земљи то би дало потстрека да се и сами одупру овој акцији, а и режим би се замислио кад би видео куда то води. Овако хоће да претстави ту појаву скоро као жељу тамошњих Срба.

Стално се апелира на српску слогу, на српску једнодушност, на заједничко иступање, на обједињење Срба. А писмен начин изражавања, који нам је увек, кроз целу историју, био једнак, напушта се. Чак се и позиви за српско окупљање шаљу несрпским и антисрпским писменом!

Е, нема српског окупљања и српске солидарности, нема српског јединства, док се служимо са два писма. То је двојство а не јединство! Нема српског обједињења које се тражи на хрватској буквици. Хоћемо јединствен став према Хрватима, да парирамо њихове акције против нас, а то чинимо

њиховим инструментима, доказујући да ми своје посебно или немамо или не желимо имати!

Место да шаље протесте слободном свету због све већег денационализирања Срба у земљи, место да бодри још свесне Србе да устрају у борби против денационализације, српска емиграција аминује и потпомаже акцију југословенских комуниста и свих српских злотвора!

Не може много емиграција, то је тачно. Али може нешто, баш нешто овако. А то би, по моме мишљењу, било довољно да оправда њено постојање. Али, као што рекох, морамо предњачити примером.

Много смо тога пропустили, па ипак све шансе нису изгубљене.

КАКО СУ НАШИ СТАРИ БРАНИЛИ СВОЈЕ ОТЕЧЕСТВЕНО ПИСМО

Видели смо из досадашњих излагања како је наша јадна, српска ћирилица била изложена разним молестацијама, како им је и данас изложена још више можда него пре. Али је наши стари нису дали: они су је сматрали саставним делом и вере и народности, па су сваки атак на њу још у почетку најенергичније одбијали и на тај начин сачували и њу и Српство. Више је него сигурно да Српства не би данас било да су они попустили и дефинитивно попустили притиску који није био ни лак ни само привремен.

Данас ја нестало тога одбрандбеног духа и нико не зна куда та апатија може да доведе. Да би на примерима наших старих црпили мало снаге и духа у борби за своја национална права и своје националне симболе, изнећемо овде неке странице тога отпора свима нападима на наше свето отечествено писмо и тиме неке примере борбе за национално самоодржање у недалекој прошлости.

Засада ћемо се ограничити само на случајевима са територије бивше Карловачке митрополије у XVIII веку, и на случајевима из Босне и Херцеговине XIX и XX века, уз један мали екскурс из садашњости наметнут последњим догађајима, екскурс који се односи на целу Југославију.

У Далмацији није била ћирилица угрожавана, али кад је једанпут изгледало да ће то бити, седамдесетих година прошлог века, вођа далматинских Срба, благе успомене Сава Бјелановић, упутио је Далматинском сабору једну оштру интерпелацију, која није остала без успеха. Он је ту рекао: «Ћирилица је славенско писмо. Ово се писмо одржало међу Славенима, па и међу Србима. Српски народ пише ћирилицом. Ћирилица се на тај начин задржала од памтивијека у Далмацији. У неко доба, кад се уопште мало пазило на народна права и на народно чувство, а код нас најмање, поштовано је ово народно слово. Поштовала га је и република млетачка». (Д-р Лујо Бакотић, Срби у Далмацији од пада Млетачке републике до Уједињења. Београд 1938. Колекција «Српски народ у XIX веку», стр. 92).

А) ОДБРАНА УГРОЖЕНЕ ЋИРИЛИЦЕ У КАРЛОВАЧКОЈ МИТРОПОЛИЈИ (ПРЕ «НАГОДБЕ»)

I.

Српска ћирилица, и ћирилица уопште, била је једном приликом пред крај XVIII века у тешкој опасности. Била је чак и забрањена «на цивилном сектору», како би се то данас рекло. Али та забрана није ефектуирана, јер је одбрандбени дух српских званичних претставника био необично будан и оштар. О њега су се сломили сви покушаји претставника царске, унитаристичке, бечке Царевине. Јер је то био главни разлог овој забрани: учинити тако мешану државу што јединственијом, а можда су и верски моменти играли ту неку важност (мада је на власти био веома либерални Јосиф II). Да су и ту Хрвати играли знатну улогу, видеће се из Меморандума митрополита Стратимировића. Али се тај атак на ћирилицу не може ипак означити као хрватски, јер је потекао из Беча, јер је био усмерен на свако ћириловско писмо у земљи (и Румуна који су се њиме тада служили, и Украјинаца итд.), и јер Хрвати нису имали уопште «свога» писма које би га заменило. Можда зато није забрана ни спроведена. Хрвати је безобзирно спроводе кад могу; они се не осврћу на протесте ни науке ни јерархије српске. А не руководе се ни интересима целокупне монархије, већ својим егоистичним.

Заиста је пред крај XVIII века учињен био покушај укидања ћирилице у српским школама. И то је некако дошло изненада. Али су се Срби адекватно и ефикасно одупрли, одупрли тако да је забрана морала бити повучена. Истина «привремено», но она није никад више била поновљена за целу државу.

Да се види одбрандбени дух који је тада владао код Срба, и начин на који су брањени и чувани српски интереси, даћемо овде детаље целе те акције. Најпре ћемо цитирати делове једне студије Алексе Ивића, проф. Правног факултета у Суботици, која гласи: Алекса Ивић, Теодор Јанковић-Миријевски у одбрану ћирилице. Јужно-словенски Филолог. Повремени спис за словенску филологију и лингвистику. Књига XI, 1932. Стр. 197-216.

У почетку студије, Алекса Ивић пише:

«Године 1770 добио је бечки универзитетски књиџар Јосиф Курцбек привилегију на 20 година, да под надзором Илирске дворске депутације оснује штампарију за штампање српских, грчких и румунских књига...»

По предлогу митрополита Мојсија Путника, упутства за учење српског и влашког језика имала су да се повере Зарији Орфелину... 1777 је сам Митрополит поднео Илирској дворској депутацији тзв. Илирске прописе као упутство за учење српскога језика (*Illyrische Vorschriften*). Теодор Јанковић-Миријевски ставио је на њих приговоре. Илирска депутација је онда њега овластила да изради дефинитивна упутства, и он их је израдио заједно са Орфелином. Ова су била одобрена од Марије Терезије.

Тек две године доцније наступио је био судбоносан преокрет у држању бечких власти, и то баш од стране тако просвећеног монарха као што је био Јосиф II (још тада престолонаследник и регент).

Стр. 199: «Године 1779 издао је Јосиф II, замењујући своју матер царицу Марију Терезију у државним пословима, одлуку да се само црквене књиге могу штампати ћирилским словима, а остале школске и световне књиге да морају бити штампане латинским словима.

Цар Јосиф је већ у то доба стављао темеље својој влади привредног и духовног напретка, али и строгог апсолутизма и централизма. Да би спровео своје централистичке планове, настојао је да прошири немачки језик на све аустријске народе. Пошто је латиница била погоднија за ширење немачког језика, донео је споменути одлуку да се ћирилица истисне из употребе, али да се то изврши постепено, а у први мах да се само отежава штампање нових књига ћирилицом...

Кр. угарско намесништво издало је 16 авг. 1781 налог митрополиту Путнику да се ћирилска слова избаце из српских школа и да се место њих заведе латиница. Митрополит Путник је одговорио 26 новембра и поновио 13 децембра 1781 да је немогуће спровести ову наредбу, и изнео је многе разлоге који се томе противе. На то се Литерарна комисија Уг. намесништва обрати директору школа у Банату Теодору Јанковићу-Миријевском, и затражи од њега мишљење по овом предмету... На захтев споменуте Комисије поднео је Јанковић из Пожуна 22 марта 1782 елаборат о потреби да

се ћирилица и даље задржи не само у црквеној употреби, него и у школама, и у световним књигама.

Од овог доба, кроз пуних десет година водила се на седницама Кр. угарског намесништва и Илирске дворске канцеларије борба око питања да ли да се укине ћирилица. Нарочито су жучне расправе о овом предмету вођене 1784 и 1785 године, а у свим овим дебатама током свих десет година непрестано се спомињао елаборат Теодора Јанковића и цитирани су разлози које је он изнео у том елаборату».

Зато Алекса Ивић сматра да га треба ин екстензо отштампати, што он и чини одмах иза овог увода. Елаборат је писан на немачком језику тога времена (административним стилем). Но Ивић саопштава тамо само «Додатак Вашем величанству најподаније поднесених пројеката од Јанковића де Миријево о подизању илирског и влашког школства од 6 децембра 1781». Вероватно се само овај додатак односи на питање одржавања ћирилице.

Јанковић «од Миријево» поставља сам три питања у свом елаборату, и на њих даје непосредно одговоре. Та питања су: 1) Да ли је укидање словенских слова за државу корисно? 2) Да ли је оно пробитачно за пословање (привредно) ? 3) Да ли је корисно за школску омладину? И долази до закључка да је то укидање штетно са сва три гледишта.

При томе Јанковић-Миријевски највише пажње полаже на дејство једне такве одлуке у осталим српским пределима и код других Срба и Словена у Турској. Ови ће ту видети атак на своју веру и народност и та појава ће их још више отстранити и отуђити према царским властима. Чак и за пословање трговачко и уопште привредно контакт са «турским провинцијама не може да се одржи никаквим другим словима већ словенским или грчким». Деца школска се обогаћују, учећи једну нову азбуку, која се и онако употребљава у цркви и у контакту са црквеним властима.

Јанковић даје затим опште карактеристике српског језика, делећи га у три облика: црквени дијалекат, цивилни језик, општи језик гомиле. Даје и примере за сва три облика. Сматра да би учећи језик требало ограничити на тзв. «грађански језик» (цивилни).

Елаборат је прилично велик, око 15 штампаних страна. Писац се очигледно трудио да адресате и царске власти што више импресионира државним разлогом, коришћу по само Царство немачко. Своје праве разлоге он је брижно скривао, јер они не би играли никакву улогу код владајућих; могли би, шта више, и да се окрену против Срба и њиховог писма. Али је више него јасно да се он руководио овим националним разлозима, да је то био одличан српски патриота, који није жалио труда да напише један елаборат који има да владајуће импресионира и ћирилицу спасе. У томе је наша захвалност и данас упућена «директору Темишварског диштрикта Теодору Јанковићу од Миријева». Ко зна шта би било од нашег светог писма да га није у своје време онако опортуно бранио овај врли Србин!

II.

И руски историчар Аполон Александрович Мајков, толико заслужан за српску историју, споменуо је овај случај атака на ћирилицу у својој Историји Српскога народа, коју је превео на српски сам Ђура Даничић а коју сам књигу имао у рукама у Ватиканској библиотеци (II издање, 1876, Београд, стр. 119).

Мајков спомиње најпре атаке на православну веру којима су били Срби после свог преласка у Аустрију изложени, па онда каже: «Доцније, кад се у Аустрији уреди да се вјере трпе, непријатељска радња се обрати на српски језик: хоћаху да се по школама Срби не уче црквеном словенском језику, говорећи да је мртав и ни од какве користи! (*pro inutili et mortua reputari debet*). Него да се уче језиком «илирским», смјесом свију разлика «илирског говора» и да у свим књигама осим црквенијех употребљавају латинску буквицу. У тој су се наредби заклањале даље помисли на православну вјеру и српски језик. Али трудови митрополита Мојсија Путника и школског управитеља Јанковића израдише те се ћирилска слова допустише, до неодређеног времена!».

III.

Један од најжешћих, најупорнијих и најефикаснијих бранилаца ћирилице био је карловачки митрополит (од 1790 до смрти 1836) Стеван Стратимировић. Захваљујући његовом положају и личном угледу, он је много

постигао на том пољу. Проф. Радослав Грујић пише у Народној Енциклопедији СХС (суб воце) да је он просто «одбио да ћирилицу замени латиницом» (као и стари календар новим).

Не само да је он као етнарх одбио захтеве Беча, који није хтео ићи до краја и произвести код Срба револт, него је написао био и један научни трактат о ћирилици. Написао га је на латинском, али није публикуван за његова живота. 1847 године, у првој свесци «Гласника Друштва Српске словесности» отштампан је тај његов трактат под насловом «Судбина кирилских писмена у Аустријској држави», стр. 127—139. Као писац је означен Доктор и кавалер Георгије Мушицки. Но утврђено је да је у питању трактат митрополита Стевана и да је то само случајно изостављено. Д-р Мушицки је био само преводилац са латинског на српски (рад је отштампан предвуковском азбуком и верзијом). Тај Гласник сам морао пошто-пото да набавим да бих своју студију исцрпео.

Према Грујићу, тај рад Стратимировића спада у прве године прошлог века. Рад почиње овим речима (транскрибованим на савремену ћирилицу):

«У она времена кад је фанатични дух први рат нашој цркви под видом христјанског спасења објавио; кад је под маском братске слоге и јединства, под маском бољега напредовања и развитка душевног, прво нападање на наша кирилска писмена учињено, — у она, велим, времена, кад је ретко који могао исту маску скроз провидити, и под њом праву намеру, право тежење и цјел открити, наравно никакво чудо бити неможе, што је у оскудици штитом строге правике закриљени лица некако сама судба гвозденом својом руком наша бедна кирилска слова сачувала. И у сама доцнија времена, кад су се нападања на иста писмена и на народност нашу обновила, редак је онај био, који би уз бурну ову реку путујући до самог извора доћи и из њега саму праву истину црпити могао».

То му је дало повода, каже, да изложи «судбину наши кирилски писмена» а тиме и историју нашега народа под Аустријом. Он је излаже и пише на једном даљем месту: «Осим други предела, особито се Хорватска и Славонија у таквим фанатическим гоненијама против Србаља отликовала. Друго засад на страну остављајући, само то споменути неизостављам, да су у

тим пределима обећање, преваре, батине, затвори, мучења, и свакојака злостављања средства била, с којима се народ наш насилно у крило самоспасавајуће вере нагонио. Овом фанатизму служила су у оно доба наша једнокрвна браћа за слепо оруђе, немислећи да сотим права човечанства и христијанства газе, и да ће време доћи кад ће се за ова, над браћом својом учињена безделија, стидити и кајати морати.

Никаква средства која су овој политичко-фанатичкој цели водила, нису од непријатеља наши остала неупотребљена. Да би ову целљ лакше докучити и све оно што нас у народности нашој целокупне обдржава, подкопати могли, трудили су се много пре, а највише и најсилније под владом Царице Марије Терезије, нас наши кирилски писмена, којима смо се кроз толико столетија у цркви и у дому служили, лишити, а на место њихово латинска писмена подметнути, тј. она, која је већ отцепљена част народа нашег у Хорватској и Славонији примила била... Да не би пак народ Српски зараније осетио да се с уведенијем латински писмена темељ вероисповедања, који је јединствено народ Српски у народности кроз столетија одржао, и срећно кроз толике буре спасао — подкопати намерава, то су они говорили, да су кирилска писмена, и старословенски језик, само у књигама црковним задрже, све пак друге књиге школске, и друге разни садржаја, да се илирским изображением (!) наречјем и латинским писменима пишу и печатају».

Митрополит Стеван износи сад напред споменуто «височајше решење» из 1779. Кад то није успело «онда су непријатељи наши за достигнути цел своју закључили да средствима удаљенима и тајно делом и словом раде». Тако је администратор Митрополије епископ Мојсеј Путник добио од Угарске дворске канцеларије 3 фебруара 1781 рескрипт (у име Цара) «да он код свог подручног свештенства наредбе учини, да се уведенију писмена Славонски у школама тривијалним греко-несједињеног вероисповедања никакво препјаствије (сметња, ЛМК) неполаже, ербо то општа полза изискује». «Епископ Путник, нехотећи разумети, или незнајући, да се под славонским писменима латинска писмена подразумевају, одпише 20 априла 1781 да је он послати му височајши налог 16 марта свима епископима, да се у дејство приведе, саопштио».

«Но наложено уведеније латински писмена наиђе на силне препоне. Општество Вуковарско прво се највећма одупре и изјасни, да оно писмена латинска никојим начином у своје општествене школе примити неће».

Сад је Дворска канцеларија своју наредбу поновила. То је дало повода да епископ Путник и сам посумња у значење тога рескрипта. «Он сад савршено увиди, да се под Славонским писменима не она кирилска подразумевају, која је народ српски у цркви и јавном животу досад употребљавао, — већ латинска, која народ римокатолическог вероисповедања у Славонији држи; — и провидећи каква отуд опасност за народ и цркву предстоји, учини 26 новембра год. 1781 у име свештенства и народа молбено писмо, у ком моли, да се народ Српски, за избећи зла последица од насилног уведенија латински писмена у својима школама ослободи, но да се при употребленију своји Славено-Србских писмена и у будуште остави».

Влада («Дворска канцеларија») понавља своју наредбу још једном у веома строгом тону. Али Путник није спровео ту наредбу. Тада се баш, марта 1782, састане једна школска комисија у Пожуну на интерконфесионалној бази, и она је имала донети решење о настави и њеним средствима. Највише је било римокатолика, али је био и један претставник сваке протестанске деноминације. Од православних и Срба и Румуна «многозаслужни и славни Теодор Јанковић од Миријево». Био је сам и у веома тешком положају. Чим је узео у одбрану ћирилицу, «устане таки за њим Загребачки школа надзиратељ, епископ Мандић, и своје предложеније на то тежеће учини, да се школске књиге у школама Србским и Влашким на настављеније младежи опредељене, не писменима Славенским, од 9. столетија заједно са вероисповеданијем примљеним, — већ латинским пишу и печатају. Учени наш и родољубиви Јанковић противостао је овом предложенију особитом ревносту, и силом и множином своји доказатељства, да би роду свом тако драга, са црквом и народношћу нежно скопчана писмена, од претстојеће гибели избавио».

Јанковић је три пута веома разложно говорио, увек му је реплицирао бискуп Мандић, али је напоследку овај ућутао. Ипак је Комисија била за укидање ћирилице ван Цркве. Српска јерархија је вршила пасивну

резистанцију, није предузимала ништа да ту одлуку Комисије приведе у дело. А сад понова пустимо митрополита Стевана да говори:

«Но што нису свакидашња подстрекивања, и под различитим видом измишљена доказивања, у стању учинити! И тако после две године видимо да су се нападенија на наша писмена опет јачом силом појавила». Директори школа извештавају владу у Бечу «да се народ Српски уведенију латински писмена противи». Крајем јула 1784 излази понова Височајше краљевско решење, које на најстрожији начин наређује да се решење од 1779 сместа изврши, да се из школа избаце «кирилска писмена», да се она «и илирски литургически језик само у књигама за изображеније у вероисповеданију принадлежећим употребљава, друге пак књиге школске, и књиге светског садржанија простим илирским изображенијем и латинским писменима печатају».

Митрополит Путник је лојално тај указ спровео директорима школа српских и влашких. «Општи страх сад народ Српски обузме, што више овај и јавно роптати почне...» Али је на архипастирској столици заседавао «достојњејши предстојатељ и представник Цркве и Народа, архиепископ и митрополит Мојсеј Путник». Он се није дао, већ је са епископима који су се тада затекли у Карловцима решио «наново покорњејше своје, у име Свештенства и Народа, сачињено представљеније височајшем месту поднети». У њему је Путник «крјепко бранећи писмена кирилска», износио њихова преимућства, «даље превелику важност овог предмета, наводећи, да због већ појавивше се брижљивости народа, не само опасност и немири предстоје, већ да се с губитком писмена и сам темељ одржанија характера народног обара».

Цар је ову претставку веома озбиљно узео, именовавши комисију углавном од Немаца (јануара 1785), и ова се сагласила «да се употребленије писмена кирилски засада до неопредељеног времена у стању пређашњем остави». То је Цар потврдио 29 марта 1785.

Завршавајући своја излагања, Митрополит Стратимировић овако закључује: «С овим милостивим решенијем царским, сва се грозећа опасност за писмена наша удаљи. Истина да су се непријатељи наши писмена и у

доцнија времена трудили своје за нас опаке умишљаје у дејство привести, но та њихова нападања била су више тајна, и лишена сваког законског вида, и таква су свагда од груди храбри Србаља и њиховог постојанства у вери, језику и народности одбијена бивала. Много је којешта боље, — а многим се још бољем надамо, — а при томе и надежда нас пита, да ћеду противници наши писмена (у Хорватској и у Далмацији) своје труде, лучом изображенија и духом садашњег века озарени, на боље што употребити, и бар се оне христјанске заповести сетити: ”што себи не желиш, не чини ни другом”».

Митрополит Стратимировић је био и даље на опрезу, за цело време своје дуге управе над Српском црквом и тиме над једним добрим делом Српског народа. Сваки покушај латинизације код Срба он је одбијао и сузбијао најенергичнијим начином и без икаквог компромиса. Није се обазирао одакле покушаји и наредбе долазе: опирао се једнако војним командама колико и самој врховној управи државе, не искључујући ту ни сам двор.

Као илустрација једним детаљем нека послужи овај навод проте Манојла Грбића у његовој монументалној књизи «Карловачко владичанство. Прилог к историји Српске православне цркве», III књига, 1893, страна 334:

«На захтев Генерал-команде (Војне крајине) био је синодални вјеронаучни катихизис преведен на "хрватски језик" па да га Генералкоманда наштампа о својем трошку латиницом, јер да дјеца тешко читају црквено-словенска слова. Катихизис збиља преведе архимандрит Рајачић и владика га пошаље у Загреб (горњокарловачки владика Мијоковић, слаби бранилац Православља, ЛМК). Али не знам којим путем сазна за то митрополит Стратимировић, па све препријечи прије него је изведено, а владика и архимандрита за то изгрди немилеце...»

IV.

И сам Ватрослав Јагић је писао о овом случају, говорећи о противљењу српске јерархије да прими Вуков правопис. То је писао као млад научник, а после је пренета та студија у његове «Изабране краће списе», издање Матице хрватске, Загреб 1948 (латиницом), страна 59—60. Он тамо изос. пише:

«Јерархија српска је била против реформе језика и писма највише због тога, «што су јих заједно одговарали и од порабе ћирилских писмена», па су се бојали «у тешком стању набожне потиштености, да је ту сакривена зла намјера проти њихову закону».

«Од године 1784 има збиља наредба достављена митрополиту Мојсију Путнику којом се позива на *benigna resolutio* из г. 1779 . . . *ut characteris cyrilliacis et illirica lingua liturgica in libris solum ad religionis institutionem pertinentibus adhibeatur, alii vero libri scholastici et profani dialecto vulgari illyrica cultiori et characteribus latinis typis excudatur* (да се ћирилско писмо и илирски литургиски језик употребљавају само у књигама које се односе на верску наставу, а друге школске и световне књиге да се штампају народним наречјем илирским, које је већма култивисано, и словима латинским)».

«Услијед ове наредбе завлада страх и неспокојност толика, те је сам митрополита нашао повода да се одважно заузме за ствар, толи у канцеларији угарске толи у самога Кауница; чудне среће, ту поможе највише ненадни случај што је из властите дакако користи Курцбек штампар узео бранити ћирилска писмена, која су му, имајући он једину те врсте печатњу у царевини, велик добитак носила. Да му се, дакле, не мора исплатити 20.000 форинта накнаде, учини нека комисија предлог да засада ствар остане како и јест».

У примедби испод горњег текста каже Јагић: «Само овако може се протумачити што су и од свих књижевних појава латиницом писаних (Срби) зазирали као од највеће напасти: што писа истодобник Релковић, што Ланасовић — и толики други —, сматрано је да није њихово, као сасвим туђе...»

А само тако, само тако, ћирилица је сачувана, по строгој деоби и начелу: ово је твоје а ово моје, ово теби а ово мени! Никаквој мешавини није могло бити места још из почетка. Српски вођи су се држали максиме *Principiis obsta*, што значи: Одупри се почетку. И тако су сачували и национално писмо, и националну веру, и саму нацију. Ко зна шта би од нас Срба било да је тада наша отечествена јерархија попустила!

После се ситуација мења из основа; чак и највиши кругови Монархије употребљавају према Србима ћирилицу кад су им ови потребни. Ево један еклатантан пример, саопштен од руског историка Попова.

Франц Јосиф I ступио је на престо 2 децембра 1848, а већ 15 децембра «нови цар је потписао прокламацију на српском језику којим признаје Јосифа Рајачића за српског патријарха, Стефана Шупљикца за војводу српског народа ”с воспостављењем овога историског достојанства” и обећа да ће се постарати, пошто се поврати мир, о унутрашњем склопу нове војводовине. И тако су маџарски Срби постигли своје главне жеље». (Нил Попов, Србија и Русија од Кочине Крајине до Св. Андрејске скупштине. Св. 4. Превод с руског. Београд 1870, стр. 258).

За издавање закона у Аустрији све до њене пропасти је важила норма «Увода у општи Лист државних закона», који је обнародован 4 марта 1849 (на дан публиковања тзв. Мартовског устава) у самом првом броју тога Листа закона. Он гласи:

«Лист државних закона ће... излазити у десет следећих издања:

1. у немачком језику; 2. у италијанском; 3. у маџарском; 4. у чешском (уједно моравском и словачком језику); 5. у пољском; 6. у рутенском; 7. у словеначком (уједно виндском и крајњском језику); 8. у српско-илирском језику са српским ћирилским писмом; 9. у српско-илирском (уједно хрватском) језику са латинским словима; 10. у румунском (молдавско-влашском језику)».

1867 је продужено у свим језицима сем у маџарском. (8. In serbisch-illyrischer Sprache mit serbi-scher Cyrillschrift; 9. in serbisch-illyrischer /zugleich kroatischer/ Sprache mit lateinischen Lettern...). Наслов прописа: Einleitung zu dem allge-meinen Reichsgesetzblatt vom 4. März 1849. Узето из књиге: Edmund Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen. II Auflage. Wien 1911. S. 975.

У Хрватској и Славонији је донет 14 маја 1887 закон «којим је призната аутономија Српске цркве у Карловачкој митрополији и потпуно равноправна употреба ћирилице». (Рад. Грујић, Народна енциклопедија СХС, II том, стр.

256). То је било под баном Маџаром Куеном-Хедервари, али је ипак то био облигатан аутономни закон, који је у пракси стално вређан. Но Срби су на њему инзистирали кадгођ је то било могуће.

Б) БОРБА БОСАНСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКИХ СРБА ЗА СВОЈЕ ПИСМО

I.

Још за последње време турско, кад се у Босни и Херцеговини употребљавало само српско и турско писмо, Загреб се бунио и тражио да се место ћирилице заведе латиница. О томе има спомена у једном допису из Сарајева од 23 јунија 1866 новосадској «Застави». Штампан је у том листу број 43 од 7 јула исте године, а прештампан у књигу «Застава о Босни и Херцеговини», књ. I, Сарајево 1953, стр. 61. Допис се осврће на загребачки «Позор» (доцније «Обзор»), који је Србима ових покрајина већ тад одрицао српску народност и остале националне особине. Но пустимо дописника да сам говори:

«Што кажете да смо ми само по вјери Срби, ту показујете плиткост у повјесничком знању. Ни сами Турци не одричу нам србску народност, већ је признају у ријечи и дјелу, а Ви тобож брат Хрват, упињете се да је побијете с измишљотинама. Што нам сила и црни вијекови не моглоше одузети, то брат куша с вјештином да присвоји! Ја ли то братински посао да се утичете влади турској, да се ћирилова писма у босанским листовима са латиницом замијену, као да ћирилица није ваша, као да нисте и сами ћирилицом писали и црквене књиге прије сто година...»

II.

Када је велики српски револуционар Васа Пелагић, тада још архимандрит и ректор од њега основане Богословије у Бања Луци (на којој је деловао као професор и мој предак Јован Костић, доцнији прота рисански) био под сарајевским судом због неке тобожње побуне богослова у Бања Луци «он је први натерао турски Меџлис да пише српски, јер друкчије није хтео да говори» (Д. Миливојевић, Буран Живот Васе Пелагића, београдска «Политика» од 25 јануара 1959). Он је учинио 1864 оно што су после у Бања Луци урадили чланови Српске народне одбране из Босне 1917 године. Несумњиво није тиме олакшао своју позицију, али је Пелагић, као одличан патриота (а то је био и остао увек) захтевао да на суду српски говори, што му

се није оспоравало, и да се сви записници на српској ћирилици воде. И то под турским режимом!

III.

Чим се приступило окупацији Босне, сама окупациона армија под заповедништвом фелдцајгмајстора (армиског артиљериског генерала), Хрвата, Јосипа Филиповића заводи сместа латиницу. Није се дало чекати. Ево шта о томе пише дописник новосадске «Заставе» «из Босне» 25 децембра (по новом): «По наредби главнокомандујућег г. фцм. Филиповића морадоше се називати српско-православне општине грчко-источнима и то у посланицама штампаним латиницом, народ — пук, а парохије — жупе, што најнемилије зазвони у ушима нашим српско-православним општинама».

А већ пре тога, у уводнику «Заставе» од 24 новембра 1878 може се читати:

«Генерал Филиповић важио је као одлучни представник хрватске политике. То показују прве мере које су предузете у Босни одма после поседнућа. Издавање званичног листа латиницом...»

Одмах после Окупације «Босанско-херцеговачка влада је неколико дана одлучивала да ћирилицом штампану Окружницу митрополита Антима, коју је он заједно са Косановићем (његовим доцнијим наследником, ЛМК) упутио Српском народу и клиру, замени са другом која би била латиницом отштампана». (11).

«Кад је требало да иде народна депутација у Беч цару да га поздрави, наш свијет је говорио: «Зашто да идемо у Беч? И на чему да се захвалимо ћесару? Зар на томе што су нам занијекали кроз неколико неђеља српско име и укинули српско писмо, у што Турци не дирнуше кроз толике вјекове?». (11).

IV.

Неколико недеља иза уласка аустро-угарских трупа, Срби већ јавно протестују. Тако доноси новосадска «Застава» «Споменицу Срба Босанаца», која је првобитно била штампана у бечким «Немачким новинама», без

датума. (Посланица се налази у «Застави» од 20 децембра 1878, књига у литератури под 1), свеска IV, стр. 330). У њој стоји изос.:

«Пре свега желимо да се по званијама употребљује наш матерњи језик са ћириловским словима. Ми не умијемо латинска слова читати, па су под самом турском влашћу обнародивани званични укази, наредбе и др. ћириловским словима, јер их иначе не би нико разумио».

Чим су ефективно окупиране биле српске провинције Босна и Херцеговина, навалише хрватски чиновници са свих страна, и прва мера усређивања тих покрајина коју су били преузели, било је опет прокламовање латинице и потпуно уклањање ћирилице, до тада скоро јединог писма у овим крајевима.

Ево шта о томе пише немачки часопис «Глобус», једна од најугледнијих географско-етнографских ревија тога доба. Још исте године кад је окупација изведена, он доноси ову белешку;2)

«Последњи турски рат, поред много чега другог, имао је за последицу проширење латинског алфабета: аустриска влада, наиме, увела је у Босни и Херцеговини, место ћирилског писма употребљаваног од турске владе, латинско писмо за своје наредбе у српскохрватском језику».

У једној полемичној књижици изашлој 1879 у Новом Саду од А. Вучковића, а састављеној из чланака његових отштампаних исте године у новосадској «Застави», писац се осврће на нападе на ћирилицу од стране једног непотписаног лица из «Хрватске Крајине», и ту изос. вели 3) (стр. 21): «Брат из хрвацке крајине се радује што је у Босни латиница званична постала, па тражи да је и Срби у Хрвацкој приме...»

V.

Али радост Хрвата није била дуга. Срби нису тако лако примили натурање туђег писма. Ево шта о томе пишу неки странци.

Маџарски научник Ашбот, који је крајем прошлог века познавао босанске прилике као ретко ко (био је присни сарадник Калајев), пише у својој монографији о Босни4) (стр. 296):

«Јер је у Босни издвајање по конфесијама тако оштро, да свака од њих употребљава друге знаке за исти језик, и њих се држе са извесним фанатизмом. Римски католици употребљавају латинска писмена, православни ћириловска, мухамеданци пишу босанчицом...»

Стр. 147: Кад су основане државне школе у Босни «какви су се све обзири морали имати код њиховог оснивања, произлази из ових појава: Православни су саму намеру да се заведе искључиво латиница као писмено схватили као атентат на њихову религију и као настојање католичења, тако да се морала задржати ћирилица да би се православци смирили».

У репрезентативном немачком часопису прошлог века са подацима из иностранства, часопису који се сам звао «Иностранство» штампани су 1888 «Скице са Балкана» од белгиског историчара и путописца Емила де Лавале, а у преводу на немачки Евгеније Јакоби.⁵⁾ Тамо изос. стоји:

«У Босни... употребљавају римски католици при писању латинска, а грчки (православни) ћирилска слова. Врели рат који се разбуктао поводом ових знакова писања показује до ког степена је била нарасла пренадражена осетљивост религијског сукоба.

Да би упростили задатак учитеља, наредила је аустриска влада да се у неконфесионалним школама мора употребљавати искључиво латински алфавит. Али су против тога скочили грчки католици (мисли на православне, ЛМК) као петлови на борбу. За њих су ћирилска слова неопдељива од њихове вере; ко хоће њих (та слова) да замени западним знаковима, у њиховим очима напада саму веру. Влади није напослетку преостало ништа друго него да попусти, да не би огорчење допрло до степена који собом носи опасности...»

Имамо о томе података и са српске стране, чак из најновијег доба. Ту скоро пише епископ звоничарско-тузлански Лонгин (12):

«Сви ови покушаји иноверне владе да приволи митрополите на унију, насртаји на Српство, његов језик и ћирилицу..., довели су православне Србе до великог отпора...

Уверени да се само кроз самосталност може очувати и вера и народност, народни вођи су стално говорили да влада ускраћује слободу вере... и

слободну употребу српског језика и ћирилице, које су православни Срби и под турском управом уживали...» .

И митрополит дабро-босански Нектарије (Круљ) у истој публикацији говори о сличној теми, али је његов трактат посвећен својој резиденцији, Сарајеву (13), куда се, како каже, «пренела, сконцентрисала и развила борба за аутономију, ћирилицу, српску заставу и професионалне школе».

Доцније је та ствар регулисана и законом и Уставом земаљским кад је овај октроисан (1910). На папиру је прокламована равноправност ћирилице и латинице, као што је изнето у првом чланку ове серије. Њу су странци хвалили као идеално решење, али у пракси није тај принцип доследно и лојално спроведен. Латиница је имала далеко већу примену и неспорну надмоћност. Но сами Срби нису никад напуштали нити дозвољавали да се према њима запоставља. Чували су је као зеницу свога ока, увек и свагда, приватно и јавно, и кад им је то ишло у корист и кад им је било на штету.

Словенац, професор Славистике на Универзитету у Прагу, Матија Мурко, писао је 1908 године б) (стр. 16):

«У органу Земаљског музеја који Влада издаје («Гласнику Земаљског музеја») и у «Школском Вјеснику» равноправност латинског и ћириловског писма се чува до скрупулозности, тако да чланци, па чак и notiце (белешке) следују редом у оба алфавита. Овај однос може да се назове узорним за даљи ток развоја културе Хрвата и Срба».

Проф. Мурко, познати србофоб, приказао је ствари ипак мало пристрасно. Или пак није их видео тако добро. Сигурно је истина што он пише да су званична саопштења издавана наизменично и равноправно српски и хрватски, али је администрација полако уводила латиницу у далеко већој мери него ћирилицу. Тако да су се босански Срби преко једне депутације жалили 1896 Цару у Бечу на запостављање њиховог имена и писма, док раније, казали су они, нико им није забрањивао да се Срби зову и ћирилицу да употребљавају.

Некадашњи аустрофилски претседник српске Владе Владан Ђорђевић то саопштава у својој књизи «Српско питање...» (стр. 72)7), а затим на следећој

страни се жали да тада (1909): «босанске власти сузбијају ћирилско писмо латиницом; они под претњом забрањују српско име». Стр. 74: «Доказ да земаљска влада хоће да уништи сваки траг наше народности пружа случај у Стоцу, где су власти, под изговором научних студија, однели надгробне споменике са ћириловским словима наших предака, и после их употребили негде друго као грађу». То је први свету изнео проф. Радован Кошутић у једној руској књизи.8)

У последње време се из претражених тајних архива Монархије нашла потврда разним шиканама које су мимо закона поједини чиновници окупаторске власти чинили српском писму. У једној сасвим скорашној студији проф. Војислава Богичевића (14) налазе се о томе нутентични подаци. Овде ћемо пренети само неколико реченица:

Стр. 86: «Поједини котарски претстојници забрањивали су ћирилско писмо, књиге српског издања из Србије и Војводине...»

Стр. 93: «Дешавале су се често ствари којима је власт била компромитована, јер су поједини котарски претстојници знали да уклањају све што је ћирилицом писано, после чега се обично путем штампе водила борба против АустроУгарске...»

VII.

За време Првог светског рата био је у Босни сваки траг српске ћирилице склоњен и забрањен. Али законске одредбе о равноправности оба писма остале су биле на снази («укинуте» су биле административним решењима, које пред судом не могу да имају значај дерогације закона).

Из тога доба имамо веома дирљиве примере оданости српској ћирилици од стране босанско-херцеговачких Срба. Има безброј примера ренитенције тој забрани ћирилице показане од тамошње српске интелигенције, па чак и једва писмених сељака. Но свакако је најдирљивији пример и један од најсјајнијих доказа наше националне отпорности показан на тзв. Бањалучкој велеиздајничкој парници, која је обављена од 3 новембра 1915 до 22 априла 1916. Ту су били оптужени 156 најугледнијих Срба и Српкиња из Босне и Херцеговине због чланства у Српској народној одбрани. Осуде су биле веома

строге: 16 лица је осуђено на смрт, али помиловано услед интервенције шпанског краља Алфонза.

Држање свих оптужених било је херојско. Кад је пресуда пала, сви одреда су запевали победну химну: «Возбраној војеводје побједителнаја...», чак и они на смрт осуђени. И суд, и жандари, и публика, све је стојало укупано и немо на ногама. Свет се дивио томе херојству.

Но није тај случај који овде спада. Овде је реч о ћирилици и њеној одбрани. На том процесу се појавила ништа мање дирљива манифестација оданости своме писму, манифестација којом су окривљени могли само да погоршају а не побољшају своју ситуацију. Но они се нису на то обазирали; то су били хероји а не положаре.

Ми ћемо овде пренети дословно шта је о томе написао у београдској «Републици» од 17 априла 1956, дописник из Бања Луке Вук Јеловац на крају свога комеморативног чланка поводом 40-годишњице од изрицања пресуде.

На крају тога чланка који носи наслов «Бањалучки велеиздајнички процес» пише дословно:

«Оптужба државног тужиоца била је предана оптуженим и затвореним Србима откуцана латиницом. Оптужени су одбили да је приме. Према закону свакоме Србину морао се сваки акт државне власти издати ћирилицом, сваком Хрвату латиницом а муслиманима онако како они буду захтевали, чак и сведочанства ђацима државних школа такође су писана према народности ђака, и Немци професори морали су се потписивати ћирилицом на сведочанствима ђака Срба. И претседник суда у Бањалучком процесу после протеста оптужених Срба, наредио је да се све оптужбе препишу ћирилицом и предаду оптуженима».

Тако се чувала тада своја вера, тако своја народност (кроз писмо њихово).

VIII.

После Првог светског рата нису више постојале сметње за употребу ћирилице у БиХ. Али, гле чуда, тада је народ постао према њој индиферентан, српски народ сам. И она је све више запуштана и све више

уступала место латиници. А непријатељи и српске ћирилице и српског писма то су једва дочекали да изврше пенетрацију латинице, тиху и безболну. У Сарајеву су излазила три хрватска дневника, а ниједан српски. Администрација се све више служила латиницом, јер више нису постојале препреке индивидуалне, субјективне природе као за време Аустро-Угарске. О томе је писао више пута Јован Дучић. Тако у свом писму 3) Радоју Кнежевићу 1942: «Четири листа ћирилицом (у БиХ) смакнута су да завладају листови само латиницом...»

А познати српски национални радник из Босне Коста Мајкић 10) жалио се још 1922: «Ми сваким даном имамо жалосних доказа о прогањању и запостављању Срба чиновника..., наше српско писмо не само да багателишу већ га и отворено одбацују, а нашем се имену и народним светињама ругају!»

Он сматра да за то носе «кривицу и одговорност пред Богом, историјом и потомством разни наши: Прибићевићи, Грђићи, Шоле... и др.».

XI.

Данас је стање ћирилице у БиХ горе него икад откад се тамо писменост појавила. О томе је говорено у II одељку; о томе треба говорити још, али на другом месту, јер питање прелази оквир овога написа.

Литература (за Б. и Х.)

1) «Застава» о Босни и Херцеговини, Избор и редакција Хамдије Капићића, Књиге I—IV. Издање «Свјетлости» Сарајево, 1953—1956.

2) Globus. 1878, Jahrgang 34, S. 352.

3) А. Вучковић. Кирилица је и хрватско писмо! или «Опет заблуђеном хрватском патриоти». У Новом Саду, 1879.

4) Johann von Asboth, Bosnien und die Herzegovina, Reisebilder und .Studien. Wien 1888.

5) Skizzen von der Balkanhalbinsel. Von Emile de Lavaleye. Ins Deutsche uebersetzt von Eugenie Jacobi. "Das Ausland" 1888. S. 94.

6) Mat. Murko, Geschichte der aelteren suedslawischen Literaturen, Leipzig 1908.

7) Wladan Georgewitsch, Die Ser-bische Frage, Stuttgart Leipzig, 1909.

8) Рад. Кошутич, Сербскиј народ и Анексија Босни и Герцеговини, Санкт Петербург 1908, ст. 18.

9) Писмо Јована Дучића Радоју Кнежевићу, министру Двора, Слобода, Чикаго 15 априла 1953.

10) Коста Мајкић, Српство је у опасности. Сремска Митровица 1922, стр. 35.

11) Жарко С. Поповић, Поступак и понашање претставника аустро-угарске власти у Босни и Херцеговини. — Споменица поводом осамдесетогодишњице окупације Босне и Херцеговине, педесетогодишњице анексије и четрдесетогодишњице ослобођења и уједињења. Посебан двоброј «Гласника службеног листа Српске православне цркве, за март април 1959. 146.

12) Епископ зворничко тузлански Лонгин: Улога српског православног свештенства зворничко - тузланске епархије у прошлости. Горња Споменица, стр. 78.

13) Митрополит дабро босански др. Нектарије: Сарајево као културно просветно и црквено средиште босанско херцеговачких Срба под окупацијом Аустро Угарске. Горња Споменица, стр. 35.

14) Проф. Војислав Богићевић. Стање српско-православне цркве у БиХ од окупације 1878 до почетка борбе за верско-просветну аутономију 1896. (Из аустро-угарских тајних архива). Горња Споменица, стр. 86 и 93.

В) ПОСЛЕДЊЕ ГОДИНЕ И СРБИ У ЈУГОСЛАВИЈИ ПОЧИЊУ ДА СЕ БУНЕ ПРОТИВ НАМЕТАЊА ЊИМА ТУЂЕГ ПИСМА.

Кад су видели какав је мах узела принудна употреба латинице у хрватско-комунистичкој Југославији, нашло се нешто мало храбрих Срба да се томе одупре, јавно и отворено, званично чак. То ћемо саопштити на овом месту мада би правилно место било у II одељку. Али се све што ћемо саопштити збило у години 1959, кад је цео материјал за ову књигу био већ у Аустралији. Можда је сличних примера било још, али су до нас допрли само ови доле саопштени, примери једнако часни и родољубиви колико херојски.

I.

У фебруару 1959 десио се следећи случај: Пети срески суд за Београд расправио је један спор о деоби два сељака, можда и брата, из Барајева, и оба су добила решење написано латиницом. Сад саопштава «Политика» од 14 фебруара исте године ово:

«.. Међутим, адвокат Миодраг Б. Несторовић, жалећи се Окружном суду у Београду на ову деобу, поред осталог навео је дословно: ”Код достављања решења суд се није држао закона, пошто по земаљском уставу странке имају право да им судске одлуке буду достављене на језику народне републике на чијој се територији суд налази, што се овде није догодило, пошто су деобарима одлуке о деоби достављене у отправцима откуцаним латиницом, а право је учесника да за читање такве одлуке не тражи туђу помоћ”...

«Мислим да за ове редове није потребан никакав коментар, али питам се по сто пута: ”Чему то води?!” Ипак треба напоменути, да је Окружни суд у Београду овакву жалбу одбацио као неосновану, јер је и за суд и за сваког просечног човека јасно, да је решење Петог среског суда о деоби писано на језику народне републике на којој се суд налази, сем ако адвокат не мисли да је због латинице писано на неком страном језику...»

Морам признати да је и мени на први поглед изгледало сувише екстензивно тумачење да се под језиком разуме и писмо. Но онда сам почео да ствар научно проучавам. (Јер неко то мора да чини; они у земљи не могу, а немају ни кога).

Знао сам да ствар мора да се посматра у првом реду по аустриској судској и административној пракси. Јер је то била земља многих народности, а такође и ћирилице (код Срба и Украјинаца).

И нашао сам заиста податак који у главу бије поменуто одлуку београдског суда. Реч је о тумачењу и примени члана 19 аустриског Устава или, како су га они звали, Државног основног закона од 21 децембра 1867. Тај пропис гласи: «Све народности државе су равноправне, и свака народност има неповредно право на чување и негу своје националности и свога језика».

А једна начелна одлука Врховног суда у Бечу од 25 априла 1882 гласи: «Појам народности и језика укључује у себи и знаке писања који су овом последњем (језику) својствени, што специјално важи за Рутене (галициске Украјинце, ЛМК) с обзиром на ћириловске знаке као карактеристично обележје њихове националности и језика».

Ово сам нашао у књизи: *Die Staatsgrundgesetze. Die Verfassungs-gesetze für die Gesamtheit der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. Zusammenge stellt von Julius Giegl. Wien 1909. — Erkennt-nis des Reichsgerichts von 25 April 1882. Z. 54. Slg. VI. Nr. 257.*

Разуме се да се ова одлука може наћи и у свакој Збирци одлука аустриског Врховног суда за 1882.

Сад, молим лепо, нека читаоци направе упоређење: Аустриски врховни суд, састављен претежно од Немаца и потпуно католика, сматра да је ћирилица национално обележје Украјинаца (свакако и Срба; само што су овде Украјинци водили спор и довели до врха, па се на њих у диспозитиву базирају. Ситуација је потпуно иста код Срба", јер је и та народност била заштићена у Аустрији). А то исто оспорава београдски суд, састављен јамачно махом од Срба. То оспорава, бојећи се да се не замери своме врховном шефу, Хрвату Брозку и његовим антисрпским доглавницима!

Да ли је ико икад могао веровати да ће тако нешто да се у Београду догађа. И да ли би се то икад догодило у земљи која се зове Србија?

Добро би било кад би имаоци и читаоци ове књиге ове аргументе Аустриског врховног суда саопштили ма коме познатом адвокату из Србије,

да би их они у даној прилици употребили, јер до ове књиге тешко ће ико доћи у земљи. Ако то решење добију 20-30 адвоката, наћи ће се, јамачно, неки који ће то и искористити.

II.

Други случај одбране нашег отечественог писма још је изразитији и драстичнији. Десио се 3 јуна 1959. Неколико дана ваљда пред тим датумом добио је београдски грађанин Љубомир Мицић један акт од «Народног одбора општине Београд-Врачар», и то, разуме се, откуцан латиницом. Он враћа акт натраг са својим пуним потписом, где стоји после имена: «књижевник српски и француски; оснивач, уредник и директор бившег међународног часописа Зенит; творац зенитизма...» Тек, лице квалификовано да у овом предмету проговори. На полеђини своје претставке којом одбија акт написао је: «Народном одбору Општине ВрачарБеоград, у вези једног предметног списка упућеног доле потписаном провинциском и локалном југолатиницом».

У самој овој претставци, после саопштења да одбија да прими упућени му акт, књижевник-херој Мицић даје и ове

«НАПОМЕНЕ О ЗАШТИТИ ЈЕДНОГ ОД НАЈВЕЋИХ КУЛТУРНИХ СПОМЕНИКА СРПСКИХ а то је српска ћирилица — матица свесловенске писмености — пошто се ни отаџбина наша не зове Југолатиница, већ Југославија. Јер, хиљадугодишња ћирилица српска је не само најсавршеније писмо на свету, она је и обележје једне својствене и самородне културе, односно цивилизације.

Зато користим ову прилику и предлажем:

1) да се сви придржавамо и оне народне — туђе поштуј а својим се дичи. Јер, ко своје или сам себе не поштује, не заслужује ни да га други поштују...

2) да НОО Врачар — јер на Врачару су Турци спалили кости великог средњовековног просветитеља српског и балканског — Светога Саве — да предузме одговарајуће мере и предводник да буде у заштити више од хиљадугодишње ћирилице — тог највећег споменика писмености и културе

народа српског. Чак и по лепоти својој, са ћирилицом се може мерити једино грчко писмо...

3) да примером својим укаже и осталим установама и предузећима града Београда, као и свима у целој земљи, да су културне светиње народа прече и од хљеба насушног. Јер хлеб се испече за сат или два и у трен ока поједе, док се културни споменици и културна дела народна стварају вековима, да би вековима и будуће векове трајали, и опет вековима — за будућа поколења нека — како рече велики Његош — зрачила и светионик у бурама и олујама историје били и остали...

4) да сви органи народних власти, а са горе наведених разлога и напомена, да укажу већу пажњу српском националном писму ћирилици од оне коју истој не указују нити је поштују дужи низ година — да са грађанима главног града Србије — Југославије опште искључиво народном и националном ћирилицом — а не папском и провинцијском — од Беча и Рима наметнутом квакастом и језику српском неподесном латиницом, коју неки неuki људи и мрзиоци ћирилице гурају и силом натурају, под изговором да је «интернационална» — иако ову у свету нико не учи и нико не зна — ту фашистичко-ушашку и павелић-степиначку латиницу која служи за унакажавање наших имена у земљи и у свету — а која истовремено оличава и највећи злочин у историји нашој и европској — издају непријатељу и најсвирепији покољ српског народа.

5) да у име равноправности и равномерне узајамности међу свима грађанима — да се служе и југолатиницом — писмом искључиво локалног значаја, без политичке и културне прошлости — али само у односу на оне грађане, градове, установе или католичка црквена предузећа — само у оној мери у којој то и они — у име братства и јединства чине — ћирилицом».

Разуме се да ту претставку Мицићеву није хтео да обелодани ниједан лист у хрватско-комунистичкој држави. Он га је сам онда умножио у више примерака и послао својим познаницима са напоменом на крају: «Прештампавање законом није забрањено. Лепо умножи, још лепше сложи, па и другима предложи». Мени је аутентичан препис послао г. Драгољуб

Вурдеља, претседник Српско-православне црквене општине у Трсту, на чему сам му веома благодаран.

III.

Има још неколико мањих и не овако изразитих одјека незадовољства због наметања туђег писма двоструко подјармљеним Србима.

Тако «Политика» од 24 августа 1959 саопштава како су петог јула исте године пролазили кроз Пулу у Истри студенти Београдског универзитета и код разгледања Римског амфитеатра тражили повластицу која се даје студентима. Даље стоји дословно у Политици:

«Међутим, издавач карата је ово право априори оспорио овој групи студената! Кад су ђачки листови поднети на увид, издавач је одговорио: ”Реците вашем факултету да пише латиницом” и као допуну додао: ”ја говорим талијански и немачки, али ћирилицу не разумем”, и у томе до краја остао упоран».

То је био допис једне «читатељке» «Политици», која затим вели да не износи «даље коментаре које смо том приликом чули, што је на нас оставило веома непријатан утисак».

Више се не може ни очекивати да та читатељка каже, а сам факат да је Политика донела њен протест, ма колико увијен, доказ је да је то гоњење ћирилице дозлогрдило свакоме.

У истој рубрици «Међу Нама» саопштава «Политика» од 2 новембра 1959 један допис из Смедеревске Паланке, где стоји да тамошње Електрично предузеће није хтело да прими акт Хамдије Исламовића, који је био «написан ћирилицом, јасним и читким рукописом, јер они, наводно, примају само списе писане на писаћој машини...» А писаће машине су искључиво хрватске; друге се уопште не могу набавити.

Публика већ мрмља против тога насиља; највећи лист не може да увек сакрива то незадовољство.

ПРЕДЛОЗИ ЗА УСВАЈАЊЕ ЈЕДНОГ ЗАЈЕДНИЧКОГ СРПСКО-ХРВАТСКОГ ПИСМА

I.

Срби су се одувек служили ћирилицом, а Хрвати већ више векова латиницом. Оба су се писма паралелно развијала, и оба су оставила знатног трага у књижевности. Све до Балканских ратова није било уопште никакве акције за јединственим писмом.

Било је само појединачних сугестија у том смислу, и то веома ретких, у специјалним временским периодама, такорећи. Све су то до овог века била скроз индивидуална мишљења појединих научника или јавних радника.

Испочетка, у првој половини прошлог века, ови предлози били су у корист ћирилице. Њихов протагониста био је Славонац, трговац у Броду на Сави, Игњат Алојз Брлић (Игњат старији), који је живео од 1795 до 1855. Он је на немачком језику написао једну «Граматику илирског језика како се говори у Босни, Далмацији, Славонији, Србији, Дубровнику итд.», која је доживела три издања. Прво издање је изашло у Будиму 1833, друго 1842, треће 1850.

Већ у првом издању се он бескомпромисно залаже за усвајање ћирилице као општег писма Хрвата и Славонаца. Он је изос. казао:

«Докле ћемо ми сопственог нашег добра сами себе јогунасто лишавати. Немамо ли ми сопствену нашу (кирилску) азбуку. Није ли тој, за наш народни језик у нечем недостаточној бившој азбуци, Вук срећно додао оно што је недостајало. Може ли се с овим начином писања ма који народ у Европи (осим Грка и Латина), буди у којем још толико изобрааженем језику сравнити?..

К томе још не треба ни ово заборавити да је од оних пет милиона што говоре српским језиком већа половина грчког закона, која се држи кирилице и њом своје књиге штампа, да она неће никад пристати на то да латиницу усвоји.

Какве би, дакле, узроке и разлоге ова мања половина могла навести који је задржавају да стару — из нужде само остављену — своју кирилицу наново не прими. Ја не знам узрока зашто не бисмо кирилско-Вукову азбуку опет примили».

(Саопштено према књизи проте Димитрија Руварца: «Ево што сте нам криви. Посвећено Обзору», Земун 1895, стр. 119. Мислим да је то и његов превод са немачког. Ја сам га оставио углавном какав је, са минималним стилистичким исправкама).

У предговору другог издања те исте своје Граматике Игњат Брлић старији је поред осталог и ово казао:

«Нема спаса нашој литератури док се с нашом крвном браћом Србо-Илирима не сјединимо одбацивши некад по невољи примљену латинску азбуку, и како иначе један језик говоримо и пишемо, док обе стране не примимо ћирилску Вукову азбуку, што ће се на послетку морати догодити, и што мора бити, само нека би се то што скорије учинило, то је моја најискренија срдачна жеља». Затим наставља: «Ја не могу да појмим какав нас је зли дух савладао да ми, имајући своју рођену (од Бога упрошћену) савршену ћирилску азбуку непрестано употребљавамо ову (словенску) бедно искрпљену са непотребним излишним знацима без гласовне вредности, или исто тако несавршену латиницу сад још унакажену са надметнутим знацима».

(Овај цитат је пренет из студије Драгослава Страњакловића: «Први писмени споразум између Срба и Хрвата», штампан у Гласнику Српско-православне цркве за 1957. И овде мора да је превод са немачког његов).

Брлићев предлог није наишао на општи, чак ни масовни одјек, али је било појединаца међу Хрватима који су га разумели и помагали бар теориски. Чак је то и Гај чинио, о коме ће бити на другом месту реч. Још прочитије је, бар за се, усвојио био Брлићев предлог и Брлићеву аргументацију, католички свештеник Шиме Старчевић, жупник у Карлобагу. Он је у броју 16 «Далматинске Зоре» за 1847 писао ово (према горе цитираној публикацији проте Руварца):

«Г. И. А. Брлић не стоји ни за Славонски, ни за Далматински, ни за стари Херватски, ни за нови Загребачки, ни за иједан у латинским словима верстопис; он држи да би Илирцем најбоље пристојало држати се своје старине, то јест слова ћириличких. И ја исто с ове стране с њиме држим; ја му право дајем у колико би право било, али у колико би се ово могло учинити, к нем не пристајем, јербо видим да је ово скоро немогуће».

Ја последње речи попа Старчевића схваћам овако: Он је теориски сасвим за усвајање ћирилице, и све разлоге тога увиђа; али о обзиром на дате могућности, он види несавладиве препреке и не може прећи преко њих.

Исте године, 1847, писао је Димитрије Деметер, један од првобитних Илираца и хрватских политичких идеолога (иако грчко-македонског порекла, вероватно Цинцарин):

«Кад смо пре 12 годинах, најчистијом домородном ватром подпаљени, наше силе просвети нашега занемаренога народа посвећивати стали — прва наша скерб била је одлучити које југославјанско наречје подићи се има на наш књижевни језик? .. Имавши језик, морали смо се постарати и за правопис. Наше оконости нису нам допустиле кирилицу попримити (том се противило свештенство) премда смо увидели да се њом једином, особито како ју је г. Вук Стефановић Караџић приредио, сви наши звуци назначити могу». (Штампано у «Даници» загребачкој број 12, 1847, а овде пренето из наречене књиге проте Руварца, стр. 121).

Чак и један Словенац, један католички свештеник из Корушке, Матија Мајар-Зиљски предлагао је пре равно сто година да Словенци прихвате ћирилицу. Он је био доста фантаста, Свесловен, па је чак 1865 пропагирао вештачки општесловенски језик, и на томе језику је издао више књига па и часопис Славјан 1873-1875 (вид. Народну Енциклопедију СХС). Он је послао био 1858 године једно писмо новосадској «Седмици», које је отштампао у том листу број 10 у две верзије, како је било и написано, српски и словеначки. Преносимо га из књиге проф. Виктора Новака «Антологија југословенске мисли», стр. 204. Сам Новак у наслову каже да Мајар «предлаже Словенцима да приме ћирилицу». Тај допис који има само теориски значај, гласи:

“I. Slovenci moramo se vaditi ćirilicu citati i ćirilicoj pisati vse ono, eto je za učene ljude, i eto je tako važno, da bi imeli citati ne samo Slovenci nego i Serblji itd. Ono pak eto je samo za Slovence ali samo za nase priprosto ljudstvo to bi pisali i tiskali kao do sada latinicoj.

II. Serblji da pisu kao do sada samo da se spisovatelji po malo odvade nekojih nevaljalih posebnosti (idiotismov) turskih i uopće tudjih slov— onda fa ne zamere nam Slovcem ako budemo ćirilicoj pisuci pisali nekako neobično i moze biti neokretno. Mi smo u tom pocetnici i vsaki početak je težak.

Za nas Slovence je neophodno potrebno, da se slovstveno Serbljem bližimo, a od ogromne koristi bi bilo za sva nasa jugoslovenska plemena...”

И на српској страни, а много доцније, појавио један сличан предлог у корист латинице. Чинио га је Владимир Карић, познати српски географ, коме је главни животни задатак био «буђење и ширење српске мисли» (Павле Вујевић у Народној Енциклопедији СХС суб воце). Он је у својој студији «Србија и Балкански савез» 1893 године предлагао да Срби напусте ћирилицу у корист јачег зближења са Хрватима.

То су били спонтани и несумњиво патриотски гласи, иако увек алтруистички. Али су то били гласи појединаца који чак ни онда кад су настали нису побудили били нарочиту пажњу. А неко непосредно дејство нису ваљда ни намеравали интимно да произведу.

То су била пуста мишљења добронамерних патриота. Кад је Брлић изнео своје мишљење, оно је могло бити и актуелно: кад је пак своје изнео Велимир Карић, оно је било скроз депласирано. Јер се сличан проблем код Срба није тада уопште постављао, нити је имао изгледа да придобије за своју мисао ни један про миле, ни један про милион Срба.

Тада су Срби имали своје већ израђено, уврежено, опште усвојено ново писмо (реформирану ћирилицу), једну богату литературу на том писму, две државе где је ово писмо било званично и једино, необичну жудњу Срба у Аустро-Угарској да могу слободно, несметано и свеобухватно тим писмом писати (сам покушај његовог напуштања довео би неминовно до цепања Срба, јер они нису били сви под истом влашћу), обзири на веру, и специјално

на Русију чинили су сваки такав покушај утопијом. — Тај предлог је био скроз платонски, и као такав је од Срба игнорисан. Није ни онда маса знала да се појавио, а камоли данас!

II.

Тек кад је 1913 то питање поставио Јован Скерлић и отворио по њему анкету свих српских и хрватских јавних радника, питање је усталасало велики део обостране интелигенције и оно је живо претресано у свим нашим књижевним гласилима. Скерлић је био за јединствену литерарну инструментацију Срба и Хрвата, на тај начин што би Хрвати усвојили екавштину а Срби латиницу.

Већина је писаца на обе стране углавном прихватила то мишљење. Али је у пролеће 1914 Скерлић умро, а три месеца доцније наступио је Први светски рат. У том рату је извршена унификација писма (али не наречја) на начин који је морао да отрезни сваког Србина: ћирилица је просто укинута и забрањена не само у Аустро-Угарској, већ и у окупираној Србији и Црној Гори. Сад су свакоме Србину отворене очи куда води напуштање ћирилице и усвајање тобоже једног заједничког писма: то је отворено приказано као анти-српски акт, то је директно уперено само против српске културе и српских духовних интереса.

Кад је завршен Први светски рат људи су плакали видећи понова српску слободну штампу. И ја сам плакао; ја сам љубио први ћирилски лист из Сарајева «Српска Зора», коју је издавао Чокорило.

После се појавила у Сарајеву «Српска Ријеч», где сам и ја 1919 године дао неколико чланака углавном — о ћирилици. Први мој чланак у једној политичкој новини уопште био је посвећен томе питању!

Тада Срби, разуме се, нису могли ни помишљати да предлажу и уопште да дискутују питање укидања ћирилице, тим пре кад је Крфска декларација прокламовала била њену равноправност са латиницом у новој држави.

Хрвати су пак и тада користили моменат одушевљења да целој држави натуре — латиницу. Тако је Друштво хрватских књижевника одржало скупштину 7 јуна 1919 у Загребу и на њој претресало ово питање.

Претседник Друштва Никола Андрић резимирао је дискусију и поставио овај предлог који је усвојен «с покличем»;

“Jedan narod treba da ima i jednu književnost. Srbi ostaju kod ekavskog dijalekta u gradjanskom i književnom životu, a kod cirilice ostaju u Crkvi. Hrvati naprotiv primaју ekavstinu u jeziku. Latinica, kao pretstavница svetske kulture, prihvatila bi se na celom području државног i kulturnог живота...” (Саопштено у студији Владимира Ћоровића «За књижевно јединство» из збирке студија под насловом «Покрети и Дела», Београд 1920).

Вредност ове резолуције била је теориска, али је њоме хрватско гледиште јасно испољено. Оно је у суштини, што се писма тиче, било једнако као и одлука хрватске Земаљске владе за време рата или окупационих власти у Србији, такође за време рата.

Срби су се на њу само преко дневне штампе осврнули и то углавном негативно. Сам Владимир Ћоровић, који о овоме исцрпно саопштава, каже закључно на страни 86 поменуте студије и књиге: «Већина, иако се у јавности нису јављали људи већег ауторитета, остаје при ћирилици без икаквих концесија».

Ћоровић наводи и нека појединачна мишљења. Нпр. песника «Сељанчица» Милорада М. Петровића, који је и за сва наречја и за оба писма, затим песника и приповедача Драгутина Ј. Илића, др. Момчила Иванића итд. Иванићев главни аргуменат преко кога ни Ћоровић не може прећи (док остале и његове и других писаца сузбија) овако Ћоровић резимира: «Из политичког опортунитета он би био за одлагање таквих питања, јер она могу изазвати трзавице, које нам данас нису потребне. Он је нарочито против напуштања ћирилице. С њом је ”везана наша најстарија традиција”, то нас је писмо увело у цивилизацију и, било би више него неразумно, кад бисмо сада назлобрзо пресекли једно вековно развиће, као што ово”». Последњи аргуменат Иванића, кога и Ћоровић усваја, навешће се мало за овим.

Кад се стање стабилизирило и кад се поверовало да је државна зграда јака и заједнички живот вечан, опет су се почели јављати озбиљнији трактати које ово питање третирају. Мени није могуће до свих њих доћи. Овде ћу се осврнути на свега два (можда није много више ни било?), која сам сазнао

посредно, преко часописа «Јужнословенски Филолог» књига XI, год. 1932. Та година часописа била ми је потребна због приказа Алексе Ивића о Јанковићу-Миријевском и његовом настојању да спаси ћирилицу у XVIII веку, па сам случајно набасао и на приказе два трактата, од којих један у засебној књизи, од професора Германистике на Универзитету Милоша Тривунца. Пренећу те приказе из «Јужнословенског Филолога». Прво, и хронолошки, један чланак у литерарном часопису, и то:

Полексија Т. Стошић, «Неколико речи о потреби једног писма». Летопис Матице Српске 327 (1931), 154-159, где стоји:

«Општи национални интереси захтевају употребу једног писма, јер једино писмо чини потпуним наше јединство.

Ћирилицу, као једино наше писмо, треба употребљавати и зато, што је највећи и најдрагоценији део југословенске књижевности написан ћирилицом, којом се и данас највише пише у најмодернијој југословенској књижевности, а то све не значи деградацију наше културе, јер упоросћеност не значи некултуру, већ напротив смисао за највећа дела културе и цивилизације».

Затим: Др. Милош Тривунац, Ћирилица или латиница, Београд 1931.

«У овој својој расправи Т. нам укратко даје преглед досадашњих настојања у нашој земљи за једну азбуку: ћирилицу или латиницу. У том погледу се Т. нарочито задржава па анкети СКГл 1914: О јужном или источном наречју и на чланку Ј. Скерлића: источно или јужно наречје, пошто се у њима поред наречја додирује и питање наше азбуке, ћирилице или латинице. Размотривши сва до сада изнесена мишљења о ћирилици или латиници, од којих је највећи део у прилог друге, писац затим прелази на одбрану ћирилице и завршава мишљењем: да треба задржати и одомаћити оба писма у целој земљи».

III.

Нико није од Хрвата ни стручније ни ауторитативније могао да о овом проблему говори него проф. Ватрослав Јагић. И он је говорио више пута. Ми смо га и цитирали, нарочито кад се он буни против гоњења ћирилице. Сад

неколико његових мисли о искључивом или паралелном писању Срба и Хрвата. Прво у IX књизи свога Архива за словенску филологију осамдесетих година прошлог века. Он се ту осврће (стр. 318) на предлог Марцела Кушара да се ћирилица укине. Такви предлози су увек набацивани с времена на време и у самој науци. О њима не говоримо посебно, јер нису имали практичне последице. Марцел Кушар је у то време био професор которске гимназије, где је предавао више година и моме оцу (после је био мени директор гимназије у Задру; родом је са севернодалматинског острва Паг). Јагић том приликом пише:

«Како се могу чињенице криво схватити, како се човек може осмелити да каже: глаголица је била опште словенско писмо, а не ћирилица? Није била ни једна ни друга. Истина је само та, да је ћирилица сузбила глаголицу још пре више векова до малих изузетака. Даље се зна, да је ћирилица кроз векове била код највеће половине Словена једино владајуће писмо, и да је то остала до дана данашњега. Најзад се зна да се Словени који исповедају источну цркву држе овога писма са религиозним страхопоштовањем (то је чињеница, која се може критиковати како ко хоће)...»

У својој цитираној студији «За књижевно јединство» наводи проф. Владимир Ћоровић текстуално два писма која му је из Беча упутио био проф. Ватрослав Јагић као једном од сауредника «Књижевног Југа» у Загребу 1918 године.

8 фебруара 1918 он пише Ћоровићу изос.:

«Кад сам од год. 1878 до 1883 у берлинској војеној академији предавао руски језик, паде ми на ум да једном, знајући како су се у Загребу тужили на ћирилицу, упитам моје слушаче, господу офицере, не задаје ли им муке код руског језика писмо, тј. ћирилица. Смијешећи, одговорише ми: Е, кад не би било других невоља, та је најамња; та ми смо већ из гимназије привикли грчком писму — а то је у великој већини већ готова ћирилица.

Овај ми је одговор дубоко упао у душу. А кад сам стао о томе даље размишљати, зашто дакле код нас људи толико јадикую због те ћирилице, нисам нашао другог објашњења, већ помањкање или недостатак праве културе, која задаје човјеку већи број дужности што се мирно и драговољно

извршују, него ли је то случај код полуобразованих људи. Тако сам мислио прије каквих 40 година, тако мислим и сада још. Тога дуализма ми не можемо никако мимоићи, ваља га дакле неутрализовати... Нешто ће нам помоћи и данашње прелазно вријеме, у које сила тјера наш исток на латиницу, а разум требао би да тјера запад на ћирилицу».

У писму од 17 фебруара исте године пише Јагић изос.:

«Ја не бих желео да исток напусти — што вам неће ни поћи за руком — своју ћирилицу, док је не напуштају ни Руси ни Бугари, док остају код својега писма Грци и толики источњаци...»

5 марта исте године пише Јагић Ћоровићу:

«Ви имате право да Загребчани и уопште Хравти не читају радо ћирилице. Ја сам вам већ рекао да је тому главни и управо једини узрок недостатак културе, која налаже дужности, што их необразовани или тек споља оличени људи тешко носе, док су образованим људима лака ствар. У томе грму, дакле, лежи зец. Ту гледајте да публика привикне обојему писму као својем благу и богатству. То нека буде и задатак нашег Књижевног Југа, који нека подједнако доноси чланке штампане обојим словима. То се до сада није чинило. Ја бих вам пак савјетовао, да управо најзапимљивије ствари штампате ћирилицом. Заинимљива садржина нека буде мека (мамац), којом ћете намамити публику, и ону која не воли ћирилице, да ипак чита».

И пре Јагића био је зато да се ћирилицу не дира опет један велики хрватски научник, каноник Фрања Рачки. Он није био тако одушевљени и резолутни присташа ћирилице као Јагић, који је чак, по својој сопственој жељи, дао своје мемоаре штампати ћирилицом («Спомени мојега живота», Издање Српске краљевске академије наука, Београд 1926 и 1931). Јагић је нарочито желео да се његове последње дело изда у Београду, ћирилицом и екавски. Он је био професор у Одеси и Петрограду, па је још више заволео ћирилицу, а као научник видео је њен историски значај.

Фрања Рачки је био католички прелат и зазирао је помало од ћирилице као православног писма. Но ипак је он саветовао више пути да се у њу не дира. Јер је и он знао важност ћирилице и, нарочито, приврженост Срба њој.

Најпре сам нашао податак о ставу Рачкога према ћирилици у књизи Слободана Јовановића: «Из наше историје и књижевности», Београд 1931, издање Српске књижевне задруге, а у студији «Штросмајерова спољашна политика». На страни 84 те књиге стоји:

«Фрањо Рачки, који је увек тежио јединству српско-хрватске књижевности, осећао је да му двојство азбуке смета. Али ипак му није ни на крај памети било да натура латиницу. Он је писао: «Хрват уз латиницу нека учи ћирилицу, Србин уз ћирилицу и латиницу. Остало ријешит ће будућност, буде ли нам пријала».

Слободан Јовановић није наводио прецизно изворе, јер је то било његово предавање поводом јубилеја Штросмајеровог у Загребу (мада је он то иначе чинио, за разлику од Цвијића). Ја сам после набавио свих пет огромних томова Кореспонденције Рачки Штросмајер и Докумената о Штросмајеру, и прочитао сам углавном све, но некако ми је овај став умакао.

Али сам у четвртом тому те «Кореспонденције», на страни 335 нашао сличну изјаву Рачкога. Ту је штампан, као прилог, опширан Меморијал Рачкога поводом 25 годишњице постојања Југословенске Академије и овај меморијал је у ствари реферат «о утемељењу Југословенске академије и њеном 25-год. раду». Тамо изос. каже Рачки:

«Нарјечја и разрјечја међу Хрвати и Срби, стегнута на домаћи праг, уступила су мјесто у књизи, у јавном животу, у одличном друштву, јединственому народном језику. Из пређашње смјесе писма и правописа развила се складном реформом јединствена латиница и ћирилица, обе прилагођене живому говору, а познавање једне и друге стало се у обе половине народа ширити, то има наде да ће с временом полагано и ова ограда племенска пасти». (Овај део књиге није пок. Слободан Јовановић ни читао, јер је после изашао. Употребио је био само првих 10 табака IV књиге).

IV.

Сам Владимир Ћоровић је био и у младости и доцније велики југословенски унитариста (мислим у културном смислу, уколико се то може изоловати), па он није био ни против напуштања ћирилице од стране Срба и

усвајања екавштине од стране Хрвата. Он је чак и родбински био повезан са Скерлићем (узео му је сестру). Али тадашње околности (иза Првог рата) одсудно су биле против те унификације чак и за Ћоровића. Пустимо га да сам говори.

На стр. 90 поменуте књиге каже: «Како данас ствари стоје, нама не изгледа да је питање толико сазрело да би се већ сада могло дефинитивно решити. Још није преброђено све што смета часном споразуму, и сви делови данашњег нараштаја још нису потпуно прости не само наслеђа историје и традиција, него и од стидних особина међусобног од Аустрије увреженог неповерења...»

Стр. 82: «Али има сад један нарочит моменат који нам ћирилицу у ово време чини посебно важном. Да се пустило избору, разлогу и времену, нема сумње да би се добар део српске интелигенције лака срца прихватио латинице и примакао се тако идеалној јединствености књижевног стварања. Међутим, као и увек пре, и овога пута се изабрао најмржи и најмање делујући начин решења тог питања, ударило се силом и забраном. Ћирилица је тако постала наш сапаћеник и графички символ наше борбе за самодржањем и наше свести и истрајности. И ради тога, све дотле док је наш национални опстанак угрожен, она ће остати као један од амблема који се не сме напустити, и једна застава под којом се мора уздржати».

Предлагати нешто тако, каже даље Ћоровић, «значи не познавати психе елемента с којим се тако поступа. А није ни праведно. Јер да се дође до правога споразума, до концедирања без икаквих жаока, не треба, нити би се смело, заспигвати нешто на сили. Латиница данас значи силу, натурање, безобзирност...»

Ћоровић каже да је слично гледиште заступао и Марко Цар у задарском «Народном Листу» бр. 42, 1918. А и Момчило Иванић има сличну аргументацију, коју Ћоровић кондензовано наводи и као усваја. По њему Иванић (у Самоуправи, број 145, 1919) каже «да је Аустрија прогонила ћирилицу од XVIII века; у задње доба најдрскијим и најболнијим начином. Хтела је и раније да нас одвоји од Русије, налазећи у вери и писму два најјача афинитета између нас. У новије доба хтела је да тим олабави везе за нас ван

Србије са матицом у Србији, а у најзадње време, кад је уништавала све српско, имало је нестати и ћирилице. Ћирилица је потом постала ствар националне осетљивости и отпора, и за све Србе, бар неко време, питање у које се није смело дирати. Можда за то ни данас још није право време. Страсти се још нису стишале, многе су ране још незацељене, и још се, у ово мутно доба, намерно спекулише од злих људи са националном горљивошћу».

V.

Између ратова је било слободно, апсолутно слободно свакоме да штампа своја дела на ћирилици или латиници. Власт се није у то мешала. Она је истина сама претежно штампала своје ствари у ћирилици, али ниједан појединац није ни најмање непријатности имао ако је што публикувао у латиници. О томе уопште од Срба нико рачуна водио није. Довољно је посмотрити случај Сарајева и Босне.

Било је пре последњег рата примера да Срби сами, спонтано, штампају своја дела у латиници, али је далеко више случајева било да Хрвати штампају своја дела у ћирилици и скоро увек у екавштину. Ја не тврдим да су они то чинили из нарочите наклоности ка ћирилици, али је тада књижарско тржиште било доминирано ћирилицом, и разне серије и библиотеке издаване су ћирилицом, захваљујући у првом реду земунском Јеврејину пок. Геци Кону(који је издао и сва моја дела).

Тако су ћирилицом писали Владимир Дворниковић (између осталог његово монументално дело «Карактерологија Југословена»), затим Богдан Радица у својим преводима, песници Тин Ујевић, Крклец, Алфиревић итд., професор Виктор Новак и остали Хрвати на Београд. универзитету. Моји колеге са Суботичког правног факултета, др. Иво Милић и др. Мијо Мирковић, такође су скоро сва своја дела штампали ћирилицом (сам Мија Мирковић око десетак књига). Нико их није на то терао.

Све је то био знак да у слободној утакмици ћирилица добива превагу. То је била нека врста плебисцита за које је писмо већина народа.

VI.

Данас се латиница натура, свим дозвољеним и недозвољеним средствима. Данас се о плебисциту заиста не може говорити. Пре рата, кад смо били у најгорим односима са Совјетском Русијом, а веома слабирм са Бугарском, ћирилица се ширила десет пута више него данас, кад је у комунистичком свету ћирилица такорећи званично и међусобно писмо. Јер код нас, сузбијањем ћирилице погађа се Српство.

Колико се данас изгубио меру Србима одбрандбени дух, а тиме и тежња за националним самоодржањем, нека покаже овај пример најскоријег датума (отпре неколико дана кад ово пишем). У београдској «Политици» од 20 марта 1959 пише одлични новосадски књижевни критичар и историчар Борислав Михајловић («Михис») један чланак под насловом «Правопис наш сутрашњи», у коме развија своју стару тезу о неминовној потреби заједничког правописа и заједничког, писма Срба и Хрвата. Он је кадар да све за то жртвује: он је апизер и издајник да му нема равна. Директно он каже изос.:

«...Сећам се једне раније анкете: кад су ме упитали да ли бих сматрао прихватљивим решење екавски и латиница, или ијекавски и ћирилица, одговорио сам, доводећи идеју до апсурда, да бих могао да прихватим чак и икавски и готицу, само да буде једно. Зато ћу, потписујући унапред све оно у чему је договор постигнут, говорити о ономе у чему договор није постигнут.

Јер немојмо се заваравати: ово што је пред нама још није заједнички правопис Срба и Хрвата. Две најкрупније разлике настављају нетактнуто да трају: две азбуке и два дијалекта. Правописци их нису уклонили, нису ваљда ни могли да их уклоне. Те две азбуке које су се некада могле звати и двома религијама, делиле су и делиће ко зна колико времена још наше национално и културно подручје једним оштрим и болним резом. И уклонити се могу само насилно, а насилно уклонити не значи увек уклонити. Можда ће помоћи време, можда ни оно не. Не могу да не испричам једну анегдоту. Ту недавно заустави ме познаник, старији човек, конзервативан, помало загрижен и са оним типичним небирањем аргумената које карактерише све страсне и пристрасне људе, пошао право у напад на «оне тамо»: «А, шта ће сад да кажу

побарници латинице? Латиницу треба прихватити, она је интернационално писмо, а не ова балканска, демодирана, примитивна ћирилица? Врага! Господине мој, ћирилица је једина азбука којом се данас пише у Васиони». (Било је то, разуме се, непосредно после успешног лансирања совјетске космичке ракете). Тако је ето, у једној узгредној анегдоти, питање наше азбуке постало «космичко». Кад га спустимо на земљу онда је јасно једно: још ће се дуго писати на нашим меридијанима двома азбукама, а после једнога дана, можда, «биће боља која не потоне». Готово да је исти случај и са два главна дијалекта, мада ту ситуација није идентична. Питање није само национално, јер нити су сви Срби екавци, нити су сви Хрвати ијекавци. Давно је пропао покушај да се уведе један знак за старо јат, па да буде «мирна Босна». Бели напитање ће и даље бити «млијеко» и «млеко», сем ако га не назовемо планински, монтањарски, вареником...»

Као што се види, ова наша млађа генерација је формално опседнута једним комплексом југословенства, које ништа не може да лечи. Она ће жртвовати све због неког проблематичног и небулозног југословенства. А сутра се може десити, и по мом мишљењу ће се десити несумњиво, да се Хрвати опет одвоје, опет прокламују само свој језик и само своје писмо. Шта ћемо онда радити? Ми ћемо бити утопљени у њима и презрени од њих, као и од целог осталог света.

Не види Михајловић ни одвајање од Руса, бар неко веће дистанцирање услед тога. Не види ни отуђивање Македонаца, који би се неминовно приближили Бугарима. Итд. Ја ћу на крају целе студије говорити о значају ћирилице за нас. Овде само узгада то додирујем, да људи виде о каквим се све добрима и интересима ради.

Али «конзервативац», старији човек, одгојен у духу Српства, ипак не мисли тако. Трагедија је да је таквих мало, и све мање и мање.

Но мора ипак да има каквих других отпорних снага кад Михис не верује у успех унификације писма, и кад налази грдне, чак несавладиве тешкоће у тој акцији. Он не верује ни сили ни времену. Сили мање него времену. Али канда наслућује или чак индиректно признаје силу, а време има само тој сили да следује. Његове речи су свакојако болне, сувише болне!

VII.

Док су пре последњег рата, нарочито у другој и трећој деценији овог века, сви Хрвати који су пледирали за јединство наречја и писма били за екавштину, данас је сасвим други случај у земљи. Пропагира се латиница, али се одбија свака помисао на опште уважање екавштине, и то српске екавштине. Јер има екавштине и хрватске (којом је писао Анте Старчевић), и словенчке, и македонске. Српска екавштина означаје све особине «београдског» говора и писма. Нека административна надлештва у Београду се служе данас екавштином и латиницом, али то није екавштина српска, већ нека комбинација која пара и очи и уши.

Хрвати, међутим, инзистирају на ијекавштину, и не би је за живу главу напустили. То јавно и отворено наглашују. То се види и из разних изјава диктатора државе Јосипа Броза: нико не сме ни један његов говор, ниједан интервју на ма ком језику, ниједан званичан акт његов пренети на екавштину. Он би главу изгубио. Уз њега су то практиковали и неколико Црногораца на високим положајима: Милован Ћилас, Радован Зотовић, Душан Костић (понекад, али не увек, Светозар Вукмановић-Темпо). Други водећи комунисти говоре ијекавски, нпр. Ђуро Пуцар, Пеко Дапчевић, др. Бакарић, ђенерал Гошњак итд. али не сметају да се њихов говор репродуцира у екавштину.

И заиста, та забрана је знак некултуре и шовинизма (мада се у несрећној Југославији, као уосталом и у емиграцији нашој, само Срби смеју звати шовинистима). Свак има права, разуме се, да пише на ком хоће наречју, и да тако издаје своја дела. Али дневна штампа пише у једном наречју, у наречју којим све излази, и треба је оставити да пише само у њему. Хрватска штампа доноси ијекавски и све изјаве нпр. Александра Ранковића, или Моме Марковића, итд. И то је потпуно на свом месту. Као што их Словенци преведу на своје наречје, Македонци на своје, итд.; то се мора дозволити и Србима и Хрватима. А у данашњој Југославији је само српска екавштина дискриминирана, никакво друго наречје.

Данас, сама помисао да се Хрватима препоручи екавштина наишла би на буру и револт. Али се латиница Србима намеће са безобзирношћу да јој равне

нема. Данас хрватски јавни радници кажу без увијања да напуштење ћирилице од стране Срба не би био никакав еквивалент напуштању ијекавштине од стране Хрвата. Ту је симптоматично гледиште једног хрватског културног радника у слободном свету, који се у последње време залаже поново за Југославију и који може слободније да говори и пружи интимно хрватско мишљење које они у земљи не смеју тако јавно да исповедају.

Познати хрватски сликар, Јозо Кљаковић (живи сада као емигрант у Риму), објавио је преко «ХРВАТСКОГ ГЛАСА» (Винипег, Канада) неколико чланака под насловом «Наша стварност». У броју «Хрватског Гласа» од 10 фебруара 1957

Јозо Кљаковић пише и следеће:

“Skoro je sto godina, da su se Srbi i Hrvati sporazumjeli o zajedničkom jeziku. Uzeli su za književni jezik južno narječje koje je zajedničko Hrvatima i Srbima. Sada mi Hrvati moramo ostaviti zajedničko narječje i uzeti srbijanski dijalekt. Istina, oni su voljni da “u tom slučaju napuste cirilicu”. Boze, koliko je to nedotupavno! Pred četrdeset godina su Turci napustili svoju “cirilicu”, to jest arapsko pismo i zamijenili ga latinicom, a u posljednje vrijeme je to učinila i Indonezija”. (Пренето из минхенске «Искре»).

VIII.

Сви предлози за увођењем једног јединственог српско-хрватског писма своде се на усвајање једног од два постојећа писма. Нико није никад ни помишљао да неку нову комбинацију писмена нпр. ћирилско-латинску. И то је добро да се није тако што предлагало. То би хаос учинило још већим.

Али усвајање једног од два писма било би могуће само у почетку његовог изражавања. То практично значи средином прошлог века.

Сада већ имамо и ми и Хрвати по сто година развитка у свом новом писму. И литерарни продукти његови остају (свакога од та два писма).

Примањем неког новог, комбинованог или каквог другог писма, начинило би нас неофитима у култури, новајлијама чија култура тек од тада почиње

(аналагно са македонском културом). А прихватањем другог туђег писма, ми продужујемо дотадашњу културу тога писма, исто као што један домазет продужава формалан континуитет куће и породице у коју се ушуљао. Све се своје напушта, престаје се бити свој, прекида се са сопственом прошлошћу, губи се напросто индивидуалитет. Али то не губи онај који задржава своје дотадашње писмо.

Сад, кад бисмо нпр. усвојили латиницу, ова наша литерарна продукција испада као следство хрватске дотадашње писмености, као његово продужење... Или обрнуто. Није лако прекинути један органски, један здрав и свеобухватан развој. Оно што се калемим на њега, то припада њему, старом деблу. Нова грана се губи. И сав њен посебни значај нестаје. Од српске писмености, као и од српског имена, не би више било ништа кад би смо ми латиницу усвојили. Док, међутим, Хрвати не би прекинули са својом прошлошћу кад би екавштину примили. Њом се служио и «отац домовине» Анте Старчевић, а њихова књижевна продукција у ијекавштини је сасвим скорашња, па ни данас није баш искључива. Ми, пак, губимо сваку везу и сваки континуитет са културном прошлошћу, напуштајући писмо којим смо се увек и вазда, и једино, служили. Све што би било ново, не би било наше.

И стране библиотеке ће продуживати регистрацију и каталогизацију старе и нове писмености, пре само хрватске а сада «српско»-хрватске као хрватске. Код њих ће то бити равно хрватској.

Ето, о овим последицама није нико досад писао.

Имам и неке допуне за овај последњи (V) одељак књиге. Раније допуне сам уносио одн. увлачио у одговарајући текст, јер сам имао у часопису основу, док овај одељак иије у часопису објављен, па ћу те допуне дати на крају.

Пре свега сам чудним стицајем добио број 7 часописа «Вихор», кога је 1914 издавао у Загребу најалост рано преминули књижевник Владимир Черина са друговима. У њој се налази «Одговор на Скерлићеву анкету» од д-ра Анте Тресића-Павичића, који није стигао да одговори директно Скерлићу за његова живота. То је подужи чланак са доста оригиналним мишљењем. На крају писац ипак тврди:

«Ја не верујем да ће се ово питање лако решити, и да ће Срби примити латиницу или Хрвати ћирилицу. То дапаче не би било ни од приеке нужде. Главно је да нас азбука не диели и да обе азбуке завладају на истоку и на западу. Ми Хрвати уведосмо већ учење ћирилице у све школе; али то није доста; треба да и изван школе гојимо ћирилицу и да је заводимо као писмо наших дједова...

Не смијемо мировати док свакоме Хрвату не буде позната српска повјест као и своја, а ћирилица мила као и латиница... а исто тако Србину хрватска повјест и латиница...»

У Аднотацији саме Тресићеве расправе, жали се уредник часописа Владимир Черина како је пола године пред тим Скерлић послао био на Ријеку два чланка под насловом «Српско-хрватски национализам», али, разуме се, ћирилицом писана. «Штампари су то одбили,— жали се Черина, — као «кинеско писмо» како се један изразио». Онда је Черина морао «са књижаром Трбојевићем и Јосипом Барићевићем, који су тада били на Ријечи, читавих осам дана реч по реч, слово по слово и реченицу" по реченицу гонетати и сасвим наново латиницом исписати».

Два значајна закључка се из овога могу повући: Да ни највећи присташе српско-хрватског јединства на хрватској страни нису знали ћирилицу, и затим, да Скерлић, иако заговаралац заједничке латинице, није хтео с њом да пише чак ни у Хрватску. Он је чувао своје српско писмо и није га једнострано хтео да жртвује.

1954 и 1955 вршио је Летопис Матице српске у Новом Саду анкету «о књижевном језику и правопису». Ја нисам набавио те бројеве, а, искрено да кажем, и не желим да их читам, а још мање саопштавам јавности, јер нити садрже мишљења репрезентативних лица, нит се може тврдити да су и дата мишљења плод слободног става.

Али је београдска «Политика» од 13 јануара 1955 донела кратак извод из предавања проф. Михаила Стевановића одржаном по том питању у Удружењу књижевника Србије. Ми ћемо овде текстуелно пренети само последњи део Политикиног извештаја који се односи на питање екавштине

одн. ијекавштине, али у ствари дотиче и питање писма (одељак о правопису смо избацили). Тако рестрингован извештај гласи:

«Професор Београдског универзитета др. Михаило Стевановић говорио је синоћ, на пленарном састанку књижевника Србије о теми: «Анкета Летописа Матице српске и новосадски договор о књижевном језику и правопису». У свом предавању, професор Стевановић је између осталог рекао...

«Они што траже да се и Срби и Хрвати отсад служе само једном азбуком предлажу и јединствен књижевни изговор место досадашња два, а пошто су мишљења да ћирилицу треба «жртвовати» латиници, у замену за то захтевају да Хрвати као књижевни прихвате екавски изговор место ијекавског, који је једино код њих у књижевној употреби већ 120 година. Ови поборници само једног књижевног изговора дају екавштини првенство због несумњиве веће савршености која се огледа у њеној једноставности; а ја мислим да они чине више у циљу постизања неке равноправности у «жртвама» које ваља приложити на олтар потпуног јединства у језику.

А ако се ради о томе, зар се баш тим равноправност и потпуно не нарушава за Црногорце, рецимо, па за босанске и херцеговачке Србе и др., који за своје писмо или једино и више сматрају ћирилицу, а служе се искључиво ијекавским књижевним изговором. И заиста, мада многи од ових појединачно врло лако прелазе на екавштину, за све њих као целину, затим за Србе у Хрватској и за Хрвате, нарочито оне који су по рођењу ијекавци, захтев за напуштањем матерњег изговора и његовом заменом екавским, значио би кршење права које им је демократским и рационалним начелом — пиши као што говориш било загарантовано више од једног века. А што је најглавније, она неједнакост изговора, која је резултат неједнаке замене једног некадашњег гласа, што претставља стварну разлику у језику, и није разлика између српског и хрватског изговора; више има ијекаваца Срба него Хрвата, а међу Хрватима је, по рођењу, опет више екаваца него ијекаваца. А осим тога, ијекавски књижевни изговор није само хрватски него и српски.

Тако је питање јединства књижевног језика Срба и Хрвата одмах скинуто с дневног реда расправљања, као питање које ни за кога није спорно.

О двојаком књижевном изговору и о двама азбукама говорило је неколико учесника договора. Понеки од њих и даље је бранио мишљење да би у интересу потпунијег јединства званично требало завести употребу само једног писма и једног књижевног изговора. И овде су то свакипут биле ијекавштина и латиница. Напред изнети и други разлози за све су се показали довољно убедљиви и толико јаки да обезбеђују и даљу напоредну употребу оба књижевна изговора и обе азбуке, које треба да остану не само равноправне него и подједнако обавезне у школама».